

viginti solidos, pro tribus annis octodecim solidos, **A** quæ sunt sexaginta quatuor solidi. Potentes homines pro culpis criminalibus faciant, ut Zachæus ait: *Domine omnium bonorum meorum dimidium do pauperibus, et si quid aliquid injusti abstuli, in quadruplum reddam* (Luc. xix): et de mancipiis dimittat liberos, et captivos redimat, et a quo die desinat peccare non desinat communicare, ^a sicut apostolus ait: *Qui per corpus peccat, per corpus emendat*, hoc est jejuniis et vigiliis, et orationibus ad Dominum, qui conversus fuerit, et omne malum fecit, in effundendum sanguinem, in furto, in fornicatione, in mendacio, et juramento, et omnibus malis: et postea Deo servire vult usque in finem, tres et duos annos pœniteat, vel quomodo sacerdos judicet. Ipse tamen cogitet de medicamento animarum, quomodo **B** suam vel eorum animas servare valeat in erudiendo, in doceando sanum sermonem, quod qui bene mi-

^a Non in epistolis S. Pauli ut nec illud quod vulgo jactatur, *Per quæ quis peccat per hæc et punitur.*

nistrat, bonum gradum sibi acquirit apud eum qui est super omnia Deus benedictus in sæcula sæculorum. Amen.

XV. *Item de pretio anni, vel diei.*

^b Primo anno quidam promiserunt quatuor triduanas, interveniente una nocte. Alii autem duodecim triduanas: hoc est semel in uno mense triduanas quidam dixerunt. Quidam verberibus aut in vigiliis insistendo, quadriduam: alii sic, alii vero sic. Pretium autem diei, hoc est ^c agapen, duobus vel tribus pauperibus. Alii totum psalterium, id est, in æstate, in hieme vero, et in verno vel autumno quinquaginta psalmos. Quidam duodecim plagas vel percussiones, vel plus minus, vel discernat tempora. Quidam in labore alieno, vel insectando quadraginta bis desinat, quadraginta ter desinat, 120 sexies desinat, et addetur 10, secundo 20, superiori 30, si labor non sit.

^b Pœnit., pro uno anno quidam permiserunt.

^c Lege agape.

ANNO DOMINI DCCXXXI.

S. GREGORIUS II,

ROMANUS PONTIFEX.

NOTITIA HISTORICA IN S. GREGORIUM PAPAM II.

(Lib. Pontific. ex var. edd.)

^a Gregorius II natione Romanus, ex patre Mar-
cello, sedit ^a annos xvi, menses octo, dies viginti.
^b Fuit autem temporibus Anastasii, Theodosii, Leo-
nis atque Constantini Augustorum. Hic a parva

C ætate in patriarchio nutritus ^b sub sanctæ memoriæ domno Sergio papa, subdiaconus atque ^a sacellarius factus, bibliothecæ ^c illi est cura commissa, deinde ad diaconatus ordinem promotus est. Et cum viro

VARIANTES LECTIONES.

^a Al., om. II.

^b Al., annos xv, menses octo, dies xxii; Cod. Luc. 490, menses ix, dies xi.

^c In al. Fuit.... Augustorum desunt omnia.

^a In al., sub.... papa desunt.

^b In al., sacellarius.... deinde desunt.

^c Cod. Luc., curam suscepit.

VARIORUM NOTÆ.

^a 1. *Gregorius*. Ad sancti Gregorii II tempora or-
do rerum nos ducit, qui, si ejus Acta omnia exsta-
rent, cum sancto Gregorio Magno, unde orsus sum,
comparari jure posset, ut cum doctissimo Annalium
parente Bollandus affirmat (*Comm. præv. ad Greg.*
II Vit. 13 Febr.). Ætatem hujus pontificis certam
Antonius Pagius aliquæ Recentiores definiunt contra
Panvini et Baronii opinionem; quod et Papebrochius
ante eos fecit, tametsi ordinationem anticipans, ali-
quot diebus de more disjungit mortem a depositione.
Ab illis autem minime recedendum esse, mox lique-
bit; cum enim ex tribus, quæ in cujusvis ætate pon-
tificis considerantur, duo, nempe interpontificium et
exitus seu dies emortalis unanimum omnium consensu
certa sint, quod spectatur secundo loco, scilicet tem-
pus sedis, inter utrumque includitur, ac proinde per
se evidens fit. Nihil tamen majus antiquam tria
hæc spectanda propono, miram, quæ in catalogis,

D Codicibusque de annis, mensibus, ac diebus occur-
rit, dissensionem, eruditionis gratia expediam.
Annos Gregorii quindecim, et sedecim, catalogi et
Codices bipertito divisi nobis exhibent. Eorum quippe
undecim stant pro annis xv, tredecim vero, quibus
suffragatur Luitprandus, pro annis xvi. Catalogi
Bergomas, et Colbertini quinque Codicesque duo
Freheriani, unus Thuanus, Farvesianus, et Ambro-
sianus alter habent annos xv. Reliqui omnes catalo-
gi, quatuor nostri, et duo Colbertini, nec non quatuor
ex nostris Codd. ac tres Ambrosiani annos xvi. Par
in mensium numero discrepantia invenitur; nam vii,
viii et ix, Gregorii sedi inconstanter tribuuntur: de
diebus denique discrimen cæteris majus occurrit,
quippe x, xi, xxii, xxiv, xxix, passim consignatos
videre est. Hæc profecto redderent valde operosam
hujus sancti pontificis chronologiam; cum vero, ut
paulo ante aiebam, de ejus principio et fine liqueat,

santo Constantino pontifice ad regiam profectus est A que solvit quæstionem. Erat enim vir castus, divinæ urbem¹ atque a Justiniano principe inquisitus, * de Scripturæ eruditus, facundus loquela et constans quibusdam capitulis optima responsione unamquam-

VARIANTES LECTIONES.

¹ In al., atque.... Erat enim desunt.

² Cod. Luc., contrarium.

VARIORUM NOTÆ.

facile est medium definire. Illud itaque sic se habet. Post Constantini obitum die 9 Aprilis, ut supra vidimus, recte consignatum in Codd., iidem una cum catalo- gis, nullo prorsus discrepante, habent inter- pontificum xl dierum, quibus enumeratis a prædicta die, pervenitur ad 19 Maii, quam anno emortuali Constantini esse Dominicam diem docet lit. dom. F., ac proinde principium sancti Gregorii II repe- tendum est ab ipsa die ordinationis, 19 Maii ann. 715. Finis vero, sive obitus hujus pontificis pari constantia ab omnibus Codd. traditur III Id. Febr., ind. 14, quæ annum haud dubie indicat 731, tum quia eadem indictio 14, quæ in cursu erat anno 2 Pontificatus Gregorii, est celebris apud Anastasium lunari eclipsi, quæ secuta est inundatio ingens Tiberis, ind. 15, tum præsertim quia Gregorius II sacras imagines contra Leonem Isauricum aliosque Iconomachos strenue vindicavit, cujus vesaniæ, sac- rilegæque Orientalium audaciæ epocham mox constituam. Quæ cum ita sint, sanctus Gregorius igitur apo- stolicam sedem sanctissime gubernavit totum id tempus, quod duo inter extrema medium est, a die 19 Maii 715 ad 11 Februarii 731, nempe annos xv, m. viii, d. xxiv, ut recte habent quatuor catalogi Colbertini, alter ex Codd. Thuanis, duo Freheriani, et Farnesianus cum AA, apud Pagium. Hoc tamen in numero comprehenduntur tam dies ordinationis quam emortualis; nec certam hanc ætatem vel mini- mum quid turbant Martyrologia, quæ transitum sancti pontificis postridie, seu post biduum com- memorant. At de his videndus Bollandus ad d. 13 Febr., comment. prævio ad ejus Vitam. His quæ ad Gregorii ætatem spectant absolutis, nonnulla pro meo instituto attingam, quæ eandem confirmant; ea sunt indictum sacris imaginibus bellum ab initio Leone, quo de Baronius prolixè agit ad ann. 726, et dux Gregorii II epistolæ ea occasione ad impera- torem scriptæ, quæ ætatem pontificis luculenter ostendunt. Leonem ad imperium evectum anno 716, vii Kalendas Apriles, cum adhuc in cursu erat, ind. 14, recte Baronius contra Theophanem docet, ne- quidquam eruditus recentioribus adversantibus, ut Theophanis sententiam tæantur; nam prima ex Gregorii epistolis Baronii opinionem astruit: *Impe- rante, inquit, te indictione quartadecima, ipsius etiam 14, et 15, et 1, et 2, et 3, et 4, et 5, et 6, et 7, et 8, et 9, indictionum acceptas epistolas tuas in sancta Ec- clesia repositas in limine confessionis sancti et gloriosi, ac principis apostolorum Petri diligenter servamus (Baron., ad ann. 726)*. Eadem Pagius et sui et Re- centiorum opinionis probandæ causa utitur, Leonem dicens anno 717 imperatorem renuntiatum scripsisse *Epistolam ind. 14, quæ eo anno in cursu erat*. Et ne in librarium rejiciatur error, infra subdit: *Gregorius mentionem fecit litterarum ab imperatore ad se scriptarum ind. 14, primo nempe imperii ejus anno*. Equidem fateor eruditi scriptoris supinitatem miratus sum, qui epistolas Gregorii hactenus suo anno non redditas demum animadvertens, non vidit anno 717 in cursu esse usque ad kalendas Septem- bres ind. 15, et Leonis epistolas si singulis indictio- nibus singulæ datæ erant, ut Gregorius affirmat, non undecim, sed decem indictione 9 enumeratum iri. Præterea ann. 741, n. 4, Copronymi diuturnum regnum recte a Theoph. digestum per annos, quia cum sua opinione pugnat, totum perturbat, Chroni- conque Theophanis corruptum affirmat, non videns ingentem rerum seriem tum a Theophane, tum ab auctore Miscellæ memoratarum perverti. Quare, ut

omnia procedant, et Isauri, et Copronymi primor- dia retrahi oportet unius anni spatio, rejecta indic- tionum vitiosa nota; cumque hæc digesserim in Chronologia Cæsarea pontificia, persequor cætera de Gregorio II, quæ sum pollicitus. Leo igitur Isaurus post decimum sui imperii annum, ut legitur in Vita sancti Stephani monachi et martyris, sceleri suo in- titium fecit, imaginem Salvatoris quæ supra portam æream collocata erat deijciendo. Sed publica edicta de omnibus ubique imaginibus evertendis, non nisi anno imperii quarto decimo, Christi 730, promulga- vit. Cujus opinionis assertor est Anastasius, qui nar- rat invasionem Langobardorum, ac postea donatio- nem Suveriensis Castelli D. Petro factam ann. 728, ac sequenti 729, Cometæ apparitionem ab occiden- tali parte, quem etiam Beda refert eodem anno, alium ab oriente esse visum narrans; deinde Ana- stasius: *Post hæc, inquit, claruit ejusdem imperatoris malitia, pro qua persequebatur pontificem, ita ut com- pelleret omnes Ep. habitantes tam vi, quamque blan- dimentis, ut deponerent ubicunque haberentur, imagines tam Salvatoris, quamque ejus Genitricis sanctæ, vel omnium sanctorum, easque in medio civitatis, quod di- cere crudele est, igni cremarent, et omnes dealbarent depictas ecclesias*. Quin etiam certissimam hanc epo- cham confirmat abdicatio sancti Germani, postquam imperatoris audaciæ et impietati nequidquam inter- cessit, de qua erudite Pagius ann. 730, a num. 4. Ac proinde principium belli imaginibus indicti rectius anno 730 quam 726 constitueremus. Cum tamen antiqui auctores statim atque emerit Leonis imma- ne flagitium, hoc bellum cœpisse nos doceant, et nos persecutionis initium statuimus anno 726, eam- que post quadriennium, nempe 730, publicatam as- serimus. Ridear fortasse tam frequenter Pagio ad- versans; nam ille edictum publicæ everisionis ima- ginum docet promulgari anno 726: *Sicuti ergo, in- quiens, alius imperatores ethnici annis decennialibus suis dicatis adversus Christianos edicta promulgabunt, sic Leo Isaurus anno imperii sui decimo adversus Or- thodoxos persecutionem excitavit, et bellum sacris ima- ginibus indicit, idque ante Kalendas Septembris, quo indictio decima initium sumpsit (Ann. 726, n. 1)*. At, bona cum venia, Isaurus qui ex eodem Pagio regnare orsus est die 25 Martii, anno 717, Kalendis Septem- bribus 726 numerabat quintum mensem anni decimi imperii sui; atque easproprie non ethnicorum instar promulgare potuit edictum anno suis decennialibus dicato, vota enim decennialia decennio evoluta, ac novo decennio ineunte, nuncupabantur, cujus rei exempla videbis apud ear. Noris. (*Dis. chron. de vot. dec.*), ne sim multus extra aleam. Verum qui- dem est quod Leo juxta Baronii chronologiam, quam sequor, agebat annum undecimum, qui votis decennialibus celebrandis fuisset apussinus; cum vero docuerim promulgationem edicti spectare ad annum 730, eruditio omnis de decennialibus cor- ruit.

His

* De quibusdam capitulis. Gregorius Pontificem Constantiniim properantem Cplim comitatus est, atque a Justiniano de capitulis interrogatus, quæ alia non fuisse videntur, quam Trullani canones, ad quo- rum promulgationem diuturnam jam operam suam imperator contulerat, veint legimus in Vita Sergii, pag. 151. Sunt qui existimant, ex Trullanis cano- nibus nonnullos ea occasione fuisse a Romano pon- tifice approbatos, confirmatosque. Nos sine certis documētis definire nolumus. Bkmcianus.

trariis fortissimus impugnator. ¹ Hic exordio pontificatus sui ² calcarias decoqui jussit, et a ³ porta sancti Laurentii inchoans hujus civitatis muros restaurare decreverat, et aliquam partem faciens,

¹ In al. *Hic... præpeditus est* desunt.

² Cod. Luc., *porticu.*

VARIANTES LECTIONES.

A emergentibus incongruis variisque tumultibus prepositus est.

^b Hujus temporibus ^c Joannes Constantinopolitanus antistes synodicam ³ ei misit, atque ad eum rescrip-

³ In al. *ei* deest.

VARIORUM NOTÆ.

His cognitis, duarum quoque epistolarum sancti Gregorii ætas sit evidens, qua de erudite disserit Pagius (*Ann.* 726 et 730) contra opinionem card. Baronii, qui eas vult esse datas antequam res evenirent de quibus agunt. Scriptæ igitur ex sunt postquam sanctus Gregorius accepit synodicam Anastasii ab imperatore intrusi in sedem patriarchalem, ejecto sancto Germano, indicit scilicet 14 quæ a Kalendis Septembr. anni 730 cœpit fluere; nam ex Anastasio constat ad hunc prius dedisse literas sanctum pontificem, deinde ad imperatorem. De his diserte Pagius nepos exscriptor Antonii et Sommier, quorum notæ consulendæ infra, sect. 181 et 188. Cæterum cur Leo post annum 726 non scripserit videatur Gregorio palam est; sanctus enim pontifex, cum numerando percenset imperatoris epistolas quoquo anno scriptas, catholicas intelligit; at post ind. 9, nempe post 726, cum persecutio imaginum cœpit, non amplius catholicæ erant, adeoque si ullas dedit, ut certe dedit, quando fœderatam agnovit Italiam contra se, consilium convocari cupiens, non est quid servarentur; nam Gregorius eum tanquam iniquissimum hæreticum detestatus est, ut concilium Romæ habitum, cujus exstat fragmentum, et duæ laudatæ epistolæ paucis ante obitum mensibus datæ fidem faciunt. Rerum seriem lege apud adnotatores historicos. CERNUS.

2. *Gregorius*. Cum post obitum Constantini Pontificis sedes apostolica ALII dies vacasset, Gregorius ejus nominis secundus summa concordia totius cleri et populi creatus est pontifex 22 Maii anno 714, sub Anastasio imperatore, contra Panvinum, in *Fastis*. Probatur illud in primis assertionem Anastasii Bibliothecarii, qui dum numerat sedis ejus annos sexdecim, menses VIII et dies X, dicitque eundem 11 Februarii mortuum esse, necesse est affirmare eum anno 714 sedere cœpisse. Idem confirmat, dum scribit Joannem Constantinopolitanum episcopum ad Gregorium litteras scripsisse. Quod si verum est, Gregorium prædicto tempore pontificatum tenuisse plane est concedendum. Nam auctore Theophane constat prædictum Joannem episcopatu suo amotum fuisse ab Anastasio imperatore anno imperii illius secundo, qui est Christi 714. Hic pontifex perperam a Græcis antiquioribus et Latinis quibusdam etiam recentioribus Dialogus cognominatur, cum a scriptis dialogorum libri hoc soli Gregorio I vere conveniat. Gemadius in expositione pro concilio Florentino, cap. 5, sect. 16, et cap. 3, sect. 5 et 6, vel inter duos Gregorios ejus nominis pontifices non distinguit, vel utrumque hoc nomine appellandum esse male existimavit. Nam dicto cap. 5 Gregorium II, cap. autem 3 Gregorium I Dialogum cognominat. Vide Baron. ann. 726, num. 31. BIN. et LABB.

3. *Gregorius II*. Junior Romanus, Marcelli filius, ex monacho sancti Benedicti S. R. E. diaconus cardinalis a Constantino papa factus, imperatoribus Flavio Anastasio, Arthemio, Theodosio Adramiteno, et Leone Isaurico Augustis, sedit annos XIV, menses X, dies XXI; creatus XII Kal., consecratus XI Kal. Aprilis: sub Sergio pontifice sacris initiatus, sacellis et bibliotheca præfuit. CIRONIUS.

^a *Calcarias decoqui jussit*. Idque metu Longobardorum, qui urbi insidiabantur. Vide Baron. ann. 715, num. 2. BIN. et LABB.

^b 1. *Hujus temporibus Joan. Cp., etc.* Ubi Gregorii creatio Orientalibus innotuit, Joannes Constanti-

nopolitanus episcopus synodalem epistolam ex more ad eum scripsit, ut idem Anastasius auctor est, qui ait: *Hujus temporibus Joannes Constantinopolitanus antistes Synodicam ei misit, atque ad eum rescriptis idem usus est pontifex*. Aliqui cum Baronio existimant rejectam a Gregorio synodalem Joannis epistolam, huncque ab eo tanquam hæreticum habitum; ideoque Anastasium imperatorem, acceptis Gregorii papæ litteris, Joannem in ordinem redegit ac e throno deposuisse, ejusque depositionis meminisse

B Theophanem. Verum non solum Theophanes, sed etiam Anastasius, in historia ecclesiastica, seu in versione Theophanis, diserte habent Joannem patriarcham post annos tres sedis mortuum esse; cumque solus Zonaras hujus Joannis exaurationis meminerit, longe major fides Theophani habenda. Ex his autem quæ in Constantino papa diximus, constat Joannem non fuisse Monothelitam, ideoque nec ejus synodicam a Gregorio II rejectam, cum statim ac Philippicus tyrannus sublatus est, economiam suam Constantino papæ significavit, pro ea excusavit, ac in eadem non paucos socios habuerit, et inter eos Germanum ejus in sede Constantinopolitana successorem, et Andream Cretensem magnæ virtutis viros. Quod mirum non est fugisse Baronium, qui Joannis epistolam ad Constantinum scriptam, et a Combefisio publicatam non viderat.—Hic porro Joannes, non solum ex Theophane et Anastasio laudatis, sed etiam ex Nicephoro, in Chronico, postquam tres annos sedisset, obiit, ideo anno septingentesimo decimo quinto, eodemque anno, die undecima mensis Augusti, sanctus Germanus Cyzici metropoli ad Constantinopolitanæ Ecclesiæ regimen translatus est, ut scribit Theophanes anno Incarnationis secundum Alexandrinos 707, qui inchoatur Kalendis Septembris anni Christi Dionysiani 714, quo pariter die imperatorum annos exorditur. *Eodem secundo*, inquit, *imperii Artemii, qui etiam Anastasius, indictione decima tertia, mensis Augusti die undecimo, e Cyzicena metropoli Constantinopolim Germanus translatus est*, de quo infra non semel nobis sermo habendus, quia pro sanctarum imaginum defensione imperatori restitit ac in exilium missus est. PAGIUS.

2. *Hujus temporibus Joannes Cp. antistes, etc.* Cum primum est auditum Cpoli, quod Gregorius II ad supremæ dignitatis fastigium evectus erat, Joannes patriarcha synodicam ei scripsit, cui summus pontifex suum pariter synodicam rescripsit. Hunc patriarcham recentiores nonnulli, qui nec viderunt, neque expenderunt ejus apologeticum a nobis aliqua ex parte prolatum in Constantino, auctoritate Zonaræ Monothelitam crediderunt, cujus propterea synodicam Gregorius rejecerit, ac subinde imperator Anastasius o sua illum sede deturbaverit. Verum præterquam quod apologetica ejus epistola improbabilem prorsus reddit hanc opinionem, auctores alii gravissimi, reique scientiores quam Zonaras, expresse narrant patriarcham Joannem esse mortuum postquam sedit annos tres, datumque ei successorem Germanum episcopum Cyzicenum. (*Th. oph., Anast., in ejusd. Vers., Niceph., in Chron.*).

^c *Joannes CPnus*. Hic præfuerat conciliabulo CPno sub Philippico habito, hucque decretis subscripserat quæ per encyclicam promulgata, atque a multis suscepta fuisse notavimus. Hæc autem Anastasiana perioche ad vitam Constantini spectat, ad quædam

ptis idem usus est pontifex. Hic ¹ maximam partem basilicæ beati ² Pauli apostoli, quæ ceciderat, allatis de Calabria trabibus cooperuit, et altare a novo fecit, et ciborium argenteum, quod fuerat ruina quassatum ³. Sancti Laurentii pariter ecclesiam foris muros sitam, quæ trabibus confractis

A ruinæ jam erat vicina, reparavit, atque aquam fistulis compaginatæ post multum tempus in eandem ecclesiam reduxit, diversasque ⁴ ecclesias in ruinis positas innovavit, quas per ordinem dicere longum est. ⁵ Hic in Germania per Bonifacium episcopum verbum salutis prædicavit, et gentem illam sedentem

VARIANTES LECTIONES.

¹ Al., *trabes in basilica B. Pauli apostoli vetustate quassatas mutavit, et maximam cooperuit partem basilicæ, quæ ceciderat, et altare a novo refecit.*

² Cod. Luc., *Petri.*

³ Cod. Luc. add. *cooperuit.*

⁴ Al., *basilicas.*

VARIORUM NOTÆ.

Joannes synodicam scripsit. Adeoque post illa verba Gestorum Constantini, pag. 165, lin. 1: *Ita perrexit Ravennam*, addenda hæc sunt, quæ perperam in Vita Gregorii sunt inserta: *Hujus temporibus Joannes CPnus antistes synodicam ei misit, atque ad eum rescriptis idem usus est pontifex.* Neque enim Joannes synodicam scribere potuit Gregorii H temporibus, cum ultimum diem obierit antequam illo ad pontificatum eveheretur. Quippe obiit Constantinus anno 715, Joannes autem CPnus ann. 714 obiit, cujus successus Germanus, de quo Theophanes in Chronico, pag. 322: *Eodem porro anno secundo imperii Artemii, qui etiam Anastasius, indictione 13, mensis Augusti die undecimo, e Cyzicena metropoli CPtim Germanus translatus est, decretumque super ea translatione.... promulgatum fuit.* Agatho diaconus, pariter coætaneus scriptor, id testatissimum facit, dum post enarratam Anastasii ad imperium promotionem, subiungit: *Sicque paulo post cum ei ita visum esset, et consensisset, factæ sunt litteræ defensionis a sanctissimo hujus civitatis pontifice Joanne ad Constantinum sanctissimum et beatissimum papam Romæ veteris. Quæ quidem cum synodalibus de more missæ sunt litteræ. Quæ de omnibus prius scriptis, ut par erat, eum reddebant certiorum.* Discimus hinc ad pleniorum Romanæ synodi, de qua supra, notitiam, Constantinum comminatoriam dedisse ad Joannem, exprobrando ea quæ in prædicatoria CPna synodo gesta fuerant: ad hæc Joannem, præter consuetam synodicam, apologeticam ad Constantinum direxisse, ut saluberrimo ecclesiasticæ œconomiz remedio ascriberentur quæcunque perperam egerat. Inuit quoque Agatho Joannem scripsisse ad pontificem, *ut par erat*, nimirum debuisse illum Romanæ synodicæ respondere, ne contumax videretur. Epistola Joannis est tomo III Conc. Hard., pag. 1838, cum hæc epigraphæ: *Epistola sanctissimi archiepiscopi CPni Joannis ad Constantinum sanctissimum papam Romanum, apologetica, propter ea quæ tempore tyrannidis Bardæ mota sunt adversus sanctam et œcumenicam sextam synodum.* BENCIUS.

¹ Hic in Germania per Bonifacium episcopum verbum salutis prædicavit, et gentem illam sedentem in tenebris doctrina lucis convertit ad Christum. Bonifacius a Gregorio II consecratus episcopus, et missus in Germaniam ad conversionem gentis, fuit primus Moguntinus episcopus. Ad Romanum pontificem pertinet ordinatio et missio episcoporum ad conversionem infidelium. Hoc jure a Gregorio II in Germaniam missus est Bonifacius: a Sergio ordinatus est Willibrodus Clemens dictus, missus ad conversionem Frisonum, qui primus fuit Trajectensis episcopus, de quo Anastas. in Sergio. Bedi, libr. v, cap. 12, S. gbert., in Chronic., ad ann. 691. A Gregorio I Augustinus missus est in Angliam feliciter ad conversionem Anglorum, de quo Gregorius ipse, lib. v, epist. 53 et seq.; Beda, lib. iv, c. 23 et seq. ALTA-SERRA.

² Hic in Germania per Bonifacium. De rebus a sancto Bonifacio Germaniæ pâtre, apostolo et martyre, præclare gestis plura reverendus et doctissimus Nicolaus Serarius, soc. Jesu theologus, in *Histor. Moguntiacæ*, libr. III. Bix. et Laba.

³ Hic in Germania, etc. Anno 718. Sanctus Bonifacius, qui ex Anglia in Frisiam trajecerat, Romam a. l. limina apostolorum perrexit, cui Gregorius papa, die trigesima mensis Novembris divo Andrea apostolo sacra, viva voce potestatem fecit Evangelium gentibus in Germania annuntiandi, eundemque legatum suum declaravit; quo factum ut tam Willibaldus in ejus Vita, quam Othlonus, qui ejusdem Bonifacii Vitam etiam scripsit, utramque a Mabillonio sæc. III Benedict., part. II, recitatam, ejus episcopatus initium ab eo die desumant, quia episcopatum pro conciliandi munere improprie usurpant, eumque episcopum dicunt, quem Gregorius II præconem fidei, legatumque sedis apostolicæ per Germaniam creavit. Bonifacius itaque, acceptis litteris apostolicis suæ legationis, die decima quinta Maii anni septingentesimi decimi noni datis, in Thuringiam venit; inde in Frisiam navigavit, ibique rebus divinis semina spargens, permultos ab errore idololatriæ retravit, ut inquit Othlonus libr. I, cap. 10, ejus Vitæ. Ibidem per triennium permansit, indeque in Hæssia et Thuringia felicissimo successu prædicavit. — Postea de prospero susceptæ prædicationis eventu Gregorium papam per unum e suis certiorum fecit, statimque Romam litteris apostolicis invitatus, eo magnis itineribus contendit, ubi pridie Kaendas Decembris ordinatus est episcopus ab eodem papa, et quidem anno septingentesimo vicesimo tertio, ut constat ex litteris ejusdem Gregorii papæ, postero die post Bonifacii ordinationem omnes Christiani in Germania constituti inscriptis, quas exhibet Willibaldus. Gregorius itaque Bonifacium episcopum, nulli tamen sedi affixum, consecravit, ut apostolicæ dignitatis auctoritate fulciretur, et in officio prædicandi cunctis acceptior foret. A Bonifacio exegit Gregorius solemne sacramentum de fidei integritate et unitate Ecclesiæ conservanda, deque obedientia singulari sedis apostolicæ pontificibus perpetuo præstanda. Quod juramentum propria subscriptione munus, supra corpus sancti Petri pro more deposuit, ut refert Othlonus laudatus, cap. 14. — Bonifacium episcopum consecratum esse dixi, sed nulli sedi affixum: ad cujus rei intelligentiam observandum est cum Serario, not. 25 in Vita sancti Bonifacii, distinguenda esse duo episcoporum et archiepiscoporum genera: « Quibusdam, inquit, certa sedes, certusque locus, et fixus est, cujus episcopi aut archiepiscopi appellantur. Quibusdam vero incerta sedes nullusque certus et fixus locus; et posterius hoc genus in iis plerumque gentibus ac provinciis invenitur quæ ad Christi fidem aggregari primo incipiunt. Cui enim n. qui Evangelium eis annuntiant, huc illuc procurrare debeant, neque congregatum adhuc ovile in una quapiam aut ditione aut urbe obtineant, episcopalem quidem presbyterorum ordinandorum, variisque in locis collocandorum, vel archiepiscopalem etiam creandorum episcoporum potestatem ab apostolico accipiunt, sed incertis interea vagantur sedibus, et ad verum summumque animarum Pastorem Christum Jesum, quotquot et undique possunt, oves congregant. Et hi quidem præcisæ ac simpliciter episcopi, vel generatim ejus regionis in qua laborant, gregemque Domini conquirunt, episcopi et

in tenebris doctrina lucis convertit ¹ ad Christum. Hic A monasteria, quæ ² secus basilicam sancti Pauli erant, ad solitudinem deducta innovavit, atque ordinatis

VARIANTES

¹ Al., ad Christum, et maximam partis gentis ejusdem sancti baptismatis lavit unda. Ipse sanctissimus papa monasteria, etc.

² Cod. Luc., circa.

³ Al., ut tribus per diem vicibus et nocte matutinum

VARIANTUM NOTÆ.

archiepiscopi nuncupantur. Ita Serarius. Posterioris generis episcopum fuisse sanctum Bonifacium ex duobus ejus Vitæ auctoribus patet. Bonifacium variis litteris commendatitiis ad Carolum ducem et majorem domus regiæ Francorum, ad episcopos et alios omnium ordinum tum clericos, tum laicos, ad clerum, optimates, et omnem populum Thuringorum et Saxonum munitum, remisit Gregorius, ut ceptum apostolatus officium obire pergeret. — Ex epistola autem ejusdem Gregorii ad clerum et plebem, quam cum aliis quinque refert Ohlonus, lib. 1, constat pontificem Bonifacio in mandatis dedisse ne ordinationes præsumeret illicitas; ne bigamum, aut qui virginem uxorem non duxisset, illiteratum, quævis parte corporis vitiatum, pœnitentiæ publicæ olim subditum, curialem, aut cuilibet conditioni obnoxium, aut aliqua infamæ nota inustum, ad sacros ordines admitteret; ne Afris passim manus imponeret; ut ordinationes extra Sabbatum Quatuor Temporum non celebraret; ut baptismum extra Pascha et Pentecosten, nisi in vitæ discrimine positus, non conferret; ut Ecclesiæ ministeria, ornamenta, patrimonium studeret augere, nusquam imminueret; ut quatuor in portiones ecclesiasticos redditus et oblationes distribueret. Mandata illa videntur desumpta ex epistola ⁹ Gelasii papæ Primi ad episcopos per Lucaniam et Bruttios et Siciliam constitutos directi, anno 494, de qua ibidem egimus, ut de singulis anno 724, num. 17 et seq., ostendit Coitinus, in *Annal. eccles. Francorum*. Gregorius tamen, de cavendis illicitis ordinationibus sermonem habens, meminit Afrorum, de quibus silet Gelasius, et hanc rationem reddit Gregorius, quod aliqui eorum Manichæi, aliqui re-baptizati sæpius sunt probati. Saraceni priusquam in Hispaniam transirent, Africam occuparunt, et extorres Africani sese in Europam infundentes, victum ex ordinibus ecclesiasticis cœperunt quærere. Verum quia plerique eorum agniti sunt, vel Manichæi, vel Donatistæ, universali lege, ut Baronius eodem anno 723 scribit, sancitum est ne Africanus aliquo modo a quopiam episcoporum ordinaretur. Neque dubium quin Gregorius per Afros designet Donatistas, quia in magno numero fuerunt in Africa, et pertinaciter Anabaptismum defenderunt. — Anno septingentesimo vigesimo sexto Gregorius a Bonifacio variis de capitibus consultus, respondit ad singula, epistola quæ incipit: *Desiderabilem mihi, quæ dicitur data x Kalendas Decemb., imperante piissimo domino Augusto Leone a Deo coronato magno imperatore, anno 10 imperii ejus; sed et Constantino magno imperatore, regni ejus anno 7, indictione 10, ex qua indictione corrente mense Novembri anni 723, juncta cum anno 10 Leonis imp., apparet initium imperii Leonis anno 717 recte fuisse affixum*. Multis sæculis hæc Ecclesiæ monasteriorumque praxis viguit, ut pueri, seu infantes, a parentibus oblato perpetuo asringerentur monachatu, nec eis liceret hunc vitam statim ante vel post pubertatis annos repudiare. Cujus praxis exempla non pauca apud Francos eis et ultra Rhenum existant. De hac praxi Gregorius a Bonifacio consultus respondit in hæc verba: *Ad didisti etiam (nempe in septima consultatione) quod si pater vel mater filium vel filiam intra septa monachatu in infans annis sub regulari tradiderint disciplina, utrum liceat eis, postquam pubertatis impere-*

et hymnos dicerent. ⁴ Cod. Luc., Gerontocomium. ⁵ Al., juxta ecclesiam sanctæ Dei Genitricis ad præsepium est, monasteriumque juxta appositum S. Andree apostoli, etc.

et hymnos dicerent.

⁴ Cod. Luc., Gerontocomium.

⁵ Al., juxta ecclesiam sanctæ Dei Genitricis ad præsepium est, monasteriumque juxta appositum S. Andree apostoli, etc.

rint annos, egredi et matrimonio copulari. Hoc omnino de vitamus, quia nefas est ut oblati a parentibus Deo filiis voluptatis frena laxentur. Quod in secundo responso permittit Gregorius, ut si mulier infirmitate correpta non valuerit debitum viro reddere, vir, si non possit continere, nubat, hoc sic accipiendum est, ut intelligatur de impedimento perenni quod nesciebatur quando contraxit. Gregorii responsa ad alias Bonifacii consultationes refert Natalis Alexander sæculo viii. Hanc epistolam Gregorio III perperam ascripsit Gratianus. Reliqua sancti Bonifacii apostolatum respicientia in Gregorio III et Zacharia examinabuntur. PAGI: s.

4. *Hic in Germania per Bonifacium episcopum, etc.* Evangelii præco Gregorii II ævo illustrior laud dubie fuit Wilfridus Anglus, post quem celebratur Bonifacius, qui habetur tanquam Germanorum apostolus. Monachum is induerat; deinde evangelici præconis ministerium præferens dignitati abbatis sibi exhibitæ, ad Gregorii pedes confugit facultatem impetraturus Evangelium gentibus annuntiandi. Quare pontifex et Vintoniensis episcopi, cujus erat subditus Bonifacius, testimonio, et privati ejusdem meritis in frequenti colloquio deprehensis, commotus, diploma apostolicum illi concessit, quo fidem idololatris annuntiandi potestatem ei faciebat, mandabatque ut, juxta ritum Ecclesiæ Romane, illos qui converterentur baptizaret, ac sanctam Sedem de iis omnibus admoneret quæ ad susceptum opus perficiendum necessaria viderentur. *Gregorius, servus servorum Dei, Bonifacio religioso presbytero. Exigit manifesta nobis religiosi propositi tui piæ in Christo flagrantis intentio, et approbatæ sincerissimæ fidei tuæ perlata relatio, ut ad dispensationem verbi divini, cujus per gratiam Dei curam gerimus, te comministro utamur, etc.* (Greg. II, epist. 4, ad Bonif.) Et sane cum suo functus ministerio esset perquam felici successu in Frisia, Hassia et Thuringia, id significavit pontifici, qui eum adesse voluit Romæ, ut rerum rationem oretenus redderet. Venit igitur, ac postmodo factus episcopus rediit cum commendatitiis Gregorii ad Carolum Martellum majorem domus Francorum, ad episcopos, ad secundi ordinis ecclesiasticos, ad proceres, ad magistratus, ac denique ad populos provinciarum, quas nuper laudam (Greg. II, epist. 2, 3, 4, 5, 6, 7). Ad eumdem postea dedit litteras (Epist. 8) quæ incipiunt: *Credidit speculationis sollicitudine permoti, evangelica quoque institutionis, etc.* ut apostolice in ministerio eum sustineret animosque adderet ad perseverandum. In decretali autem ad eum data, qua respondet aliquibus disciplinæ articulis, primo eum commendat, quod de rebus ad Ecclesiam pertinentibus consultu sedem divi Petri apostolorum et episcopatus principis; deinde ait se minime decidere tanquam ex se, verum assensu ejus qui dedit multis iniquitatem fecitque desertos etiam pueros (Litteris, inquit (Epist. 13), quædam subnectimur capitula, sciscitando qualiter tenent vel docent hæc sancta apostolica Romana Ecclesia. Bene scitis, quia beatus Petrus apostolus et apostolatus et episcopatus principium exstitit, et consulenti tibi de statu Ecclesiæ non ex nobis, sed ejus gratia, qui aperit os multorum, et linguas infantium facit disertæ, qualiter tenere debent apostolice vigoris doctrinæ, dicimus 1., etc. Hac in decretali Gregorius coramul-

absidem sanctæ Dei Genitricis ad præsepe situm est, A monasterium instituit. Atque monasterium sancti Andree apostoli, quod Barbaræ nuncupatur, ad nimiam deductum desertionem, ¹ in quo nec unus ² habebatur monachus, ³ ascitis monachis, ordinavit, ut utraque monasteria ad sanctam Dei Genitricem singulis diebus atque noctibus Deo laudes canerent.

Eo tempore ⁴ Luitprandus rex donationem patrimonii Alpium ⁵ Cotziarum, quam Aripertus rex fecerat, hincque repetierat, admonitione tanti viri vel increpatione redditam confirmavit. ⁶ Hujus temporibus signum in luna factum est indictione 14, et visa est cruentata usque ad mediam noctem. Eo itaque tempore ⁷ Teudo dux gentis ⁸ Bajoariorum ⁹ ad apostoli beati Petri limina primus de gente eadem occurrit, orationis voto. Hujus temporibus ¹⁰ Anasta-

sius imperator classem navium præparatam in partibus Alexandriæ direxit contra a Deo ¹ destructos Agarenos, qui, ad aliud versi consilium, antequam pervenisent ad destinatum locum, ab itinere medio ad regiam regressi sunt urbem, Theodosium orthodoxum inquirentes imperatorem elegerunt, atque coactum in solio imperii confirmaverunt. Anastasius itaque cum civibus vel quibus potuit de exercitu munitam civitatem Nicæam perrexit, illic cum classe, in qua Theodosius fuerat imperator, dimicavit, et fere septem millia exercitus sunt interempta. Cujus Anastasii superata pars verbum jam immunitatis ¹⁶ expetiit. Datoque sibi sacramento clericus factus atque presbyter est consecratus. Protinus etiam ut ingressus est in memoratus Theodosius regiam urbem, ¹⁷ e imaginem illam venerandam, in qua

VARIANTES LECTIONES.

¹ Cod. Luc. et al., in quibus.

² Cod. Luc., habitabat.

³ Al., *restaurans monachos faciens ordinavit ut III, VI, IX lectione matutinos in eadem ecclesia sanctæ Dei Genitricis quotidianis agerent diebus, et manet nunc usque pia ejus ordinatio. Eo, etc.*

⁴ Cod. Luc., cotziarum.

⁵ Al., *Quarta decima tunc indictione signum, e c.*

⁶ Cod. Luc., *Theodo.*

⁷ Cod. Luc., *Baugariorum.*

⁸ Al. add. *cum aliis gentis sue.*

⁹ Cod. Luc., *destruendos.*

¹⁰ Al., *expedit.*

VARIORUM NOTÆ.

impedimentum matrimonii ad quartum consanguinitatis gradum; viro habenti mulierem rei uxoris non aptam permittit aliam ducere, ita tamen ut alimenta præbeat etiam illi. Presbyteris juramento se purgare permittit criminibus quos leviter accusabantur, ac sine certis testibus. Sacramentum confirmationis reiterare, in missæ sacrificio alterum calicem consecrare, comedere idolis oblata, matrimonium permittit illis quos parentes devoverint, ac rebaptizare semel baptizatos cum legitima forma, a presbyteris licet indignis, prohibet. Filios tamen parentibus ereptos vult baptizari, nisi liqueat baptizatos eosdem esse post raptum. Leprosos Eucharistiam negari sub obtentu velite cum iisdem comestionis non vult. Stultitiam esse ait a monasteriis ecclesiisve contagione infectis abire, tanquam ita Dei manus declinaretur. Haud fugiendam docet consuetudinem et mensam ecclesiasticorum, ac viro um illustrium, qui vitis secatent, dum hæc ipsa sæpe conducunt magis ad revocandos ad officium, quam correpto et reprehensio. SOMMIER.

¹ *Luitprandus.* Excerptis hæc noster ex Paulo diac., lib. vi, c. 45. *Eo tempore Luitprandus rex donationem patrimonii Alpium Cottiarum Romanæ Ecclesiæ confirmavit.* BENCIGUS.

² *Eo tempore Luitprandus.* Eadem Beda et Paulus Diaconus et Oldradus, in epistola ad Carolum Magnum, ubi tradit hæc primo anno Luitprandi ab ipso facta fuisse. BIX. et LABB.

³ *Eo tempore Luitprandus, etc.* Sancti hujus pontificis tempore multi supremi principes singularem erga sanctam sedem venerationem testati sunt. Nam Theodo II, Bajoariæ dux, quem sanctus Rudbertus Salisburgensis episcopus ad catholicam fidem converterat, Germanorum omnium principum primus pietatis ergo venit Romam ad visendum D. Petrum ejusque successorem summum pontificem. Theodoni vero est præferendus pietate rex Anglorum Ina, qui non modo Romam venit visum apostolorum sepulcrum, ut tradit Beda (*Hist. Angl. l. v, c. 7*) cum xxxviii annis imperium tenuisset gentis illius; sed antequam ab urbe proflicisceretur denarium ex singulis domibus regni sui beato Petro fertur concessisse, quod diu ab Anglis Romescot, Latine vero denarius Petri vocabatur (*Rainf. Gesten. lib., cap. 24*). — Ina idem, dum Romæ esset, facultatem a pontifice obtinuit domum

ædificandi, quam dixerunt scholam Anglorum: *Ad quam domum, ait Matthæus Westmonasteriensis, reges Angliæ, et genus regium cum episcopis, presbyteris et clericis in doctrina et fide catholica erudiendi venirent, ne quod in Ecclesia Anglicana sinistrum aut veritati catholice contrarium doceretur; et sic in fide stabili roborati ad propria remearent. Fecit præterea ecclesiam (cui scilicet cleri Angli inservirent, atque in ea tumularetur gens Anglicana, quæ Romæ supremum diem obis-er). Et hæc omnia, prosequitur, ut perpetuæ firmitatis robur obtinerent, statutum est generali decreto per totum regnum occidentalium Saxonum, in quo prædictus Ina regnabat, ut singulis annis de singulis familiis denarius unus beato Petro et Ecclesiæ Romanæ mitteretur, ut Angli ibidem commorantes ritale subsidium inde haberent.* SOMMIER. — De Eudone, Aquitanicæ duce, apostolicæ sedis auxilium contra Saracenos implorante, deque admirabili ejus victoria post pontificiam benedictionem, de Langobardorum rege Luitprando Cottias iterum Alpes nuper invasas restituente apostolicæ sedi, ac demum de Langobardorum Beneventi usurpationibus, etc., abunde Anastasius loquitur, quem Gallico idiomate illustrissimus arch. Sommier exprimit, ut principum erga sanctam Sedem obsequia conjunctim narret. BLANCHINUS.

⁴ *Anastasius imperator.* Hæc Paulus, servato temporum ordine, ante prædictam confirmationem donationis narravit, cap. 56, ad hunc modum: *Hoc tempore Anastasius imperator classem in Alexandriam contra Sarracenos direxit. Cujus exercitus, ad aliud versus consilium, ab itinere medio CPlim urbem regressus, Theodosium Orthodoxum inquirens, imperatorem elegit, atque coactum in solio imperii confirmavit. Qui Theodosius apud Aream civitatem Anastasium gravi prælio vicit, datoque sibi sacramento, eum clericum fieri ac presbyterum fecit ordinari. Ipse vero ut regnum accepit, mox in regia urbe imaginem illam venerandam in qua sancta synodus erat depicta, et a Philippico fuerat dejecta, pristinum in locum erexit. His diebus Tiberis furiosus ita inundavit, ut, alveam suam ingressus, multa Romanæ scelerit exitia civitati; ita ut in via la a ad unam et semis staturam excreveret, et a Porta sancti Petri usque ad portam Miltiviam aqua se distudentes conjungerent.*

⁵ *Imaginem illam venerandam.* Tam Paulus, quam ejus exscriptor Anastasius, ascribunt Theod.

sanctæ erant sex synodi depictæ, et a Philippico nec dicendo fuerat deposita, ¹ in pristino erexit ² loco, ita ut hujus fidei fervore omnis ab Ecclesia cessaret questio.

Eo autem tempore fluvius qui appellatur Tiberis, alveum suum egressus, sese per campestria dedit, intumuit etiam inundatione aquarum multarum, et per portam quæ Flaminia dicitur ³ ingressus est. Transcendit interea aliquibus in locis, et muros urbis, atque ultra basilicam sancti Marci per plateas se extendit, ita ut in via Lata ad unam et semis staturam aqua ejusdem fluminis excrevisset, atque a porta beati Petri apostoli usque ad pontem Milvium aquæ se distenderent, et juxta remissa ⁴ in ipsius fluminis alveum se dedit. Domos itaque evertit, agros dissipavit, eradicans arbusta et segetes. Nam nec serere ipso potuit tempore pars maxima Romanorum. Pro hoc imminabat tribulatio magna. Per dies autem septem aquæ Romam tenebant pervas-

am. A Domino itaque papa litanis crebro fiebant. Cumque in oratione et litanis persisteret, post octavum jam diem misertus Deus aquam amovit, et fluvius ad proprium regressus est alveum per ⁵ decimam quintam indictionem.

⁶ Cumanum etiam castrum ipso fuerat tempore a Longobardis pacis dolo pervasum. Quo audito omnes sunt redditi ⁷ tristes. Adhortans etiam sanctissimus pontifex, et commoneus Longobardos, ut redderent; qui si non acquiescerent, in iram se divinam incidere pro dolo quem fecerant suis scriptis ⁸ detestabatur, nam et munera eis dare, ut restituerent, voluit multa. Sed illi turgida mente neque monitis audire, nec reddere sunt passi. Unde nimis idem sanctus indoloit pontifex, seseque spei contulit divinæ, atque in munitione ducis Neapolitani, et populi vacans, ducatum ei qualiter agerent quotidie scribendo ⁹ præsentabat. Cujus mandato obedientes, consilio inito, mœnia ipsius castri, ¹⁰ virtute sub no-

VARIANTES LECTIONES.

¹ Cod. Luc., in pristinum erexit locum atque titulum.

² Al., titulo atque loco.

³ Cod. Luc., egressus.

⁴ Cod. Luc., remissa ejusdem fluminis se dederint.

⁵ Al. om., per decimam quintam indictionem.

⁶ Al., tristes de castri redditione.

⁷ Cod. Luc. et al., protestabatur.

⁸ Cod. Luc., præstabat.

⁹ Cod. Luc., versuti.

VARIORUM NOTÆ.

sio restitutionem imaginis synodi vi. Agatho tamen, qui rebus interfuit, opus hoc aperte Anastasio tribuit, atque adeo uterque historicus est emendandus, et loco Theodosii sic scribendum: *Protinus etiam ingressus est memoratus Anastasius, cum reliquis, atque pariter ad gesta Constantini sunt referenda.* Agatho enim, post descriptam Anastasii electionem, hoc sæpius laudato sic prosequitur: *Quoniam autem post dejectionem superius dictæ synodalis imaginis, qui cum nefarie dejici jusserat, sceleratus et demens Bardanes, in Melii quæ dicitur fornice, sanctas et œcumenicas quinque synodos, et solum in imagine se poni jussit, in ejus medio se cum Sergio erectum statuens, necessario omnino et valde convenienter his duabus personis ex illa dejectis, ejusdem sanctæ et œcumenicæ sextæ synodi cum aliis quinque fit in columna descriptio, communi festo et lætitia, et spirituali in Domino exultatione exorta universo Dei amantis Ecclesiæ cœtui, ob constitutionem et pacem sanctissimarum Ecclesiarum. BENZINUS.*

2. *Imaginem illam venerandam.* Cum Artemius, dictus postea Anastasius, die quarta mensis Junii anni septingentesimi decimi tertii, ut superius diximus, imperator coronatus esset, ac imperium annos duos et menses octo tenuisset, tumultuantibus militibus et alium sibi imperatorem deligentibus nomine Theodosium, imperio dejectus est, et in monasterium detrusus, ideoque Theodosius circa initium anni 716 dictus est imperator, qui, quod catholicus esset, nihil antiquius habuit, quam ut quod Philippicus imperator fuerat demolitus ipse restitueret nobile monumentum, quo sex œcumenicæ synodi depictæ erant; qui hoc facto ita compressit ora hæreticorum, ut omnis de fide questio in ea urbe cessaret. Ita Baronius ex Anastasio in Gregorio II. Sed deceptam hac in re Anastasium certa mihi stat sententia; Anastasium enim imp., non vero Theodosium, sextæ synodi imaginem in palatio imperiali a Philippico crasam restituisse, diserte asserit Agatho diaconus in peroratione sæpius laudata tam in Agatho, quam in Conone, cui, ut potè testi oculato, prior fides habenda quam Anastasio. In ea postquam dixit Anastasium virum pium ac Orthodoxum dictum esse imperatorem, eoque probante ac an-

nunte Joannem patriarcham ad Constantinum papam scripsisse, subdit: *Quia vero post superius declaratam integræ synodorum imaginis, crasa sextæ synodi imagine, abolitionem, qui nefarie aboleri jusserat miser ac insanus Bardanes, in dicta Melii camera, sanctis tantum quinque relictis œcumenicis synodis, in se se, una cum Sergio, rectum stantem ejus medio, in imagine depingi præceperat, necessario plane ac valde congrue, deturbatis inde ejusmodi ambabus personis, sancta eadem ac œcumenica sextæ synodus, una cum aliis quinque, ibidem iterum loci depicta est; universo Dei amante sanctæ Ecclesiæ cœtui communi tripudio ac lætitia, spiritualique in Christo exultatione, ovante pro sanctissimarum Ecclesiarum concessa tranquillitate et pace.* Vide de hoc Bardanis seu Philippici imp. facto dicta in Constantino papa, quem etiam cum Baronio ex Theophane observavimus Constantinopolim misisse Michaellem, Romanæ Ecclesiæ presbyterum, apocrisarium ad Anastasium imp., quem tamen hic Baronius dicit missum a Gregorio II. PAGIUS.

¹¹ *Cumanum etiam Castrum.* Sisinnium papam de restaurandis Romanæ urbis muris serio cogitasse, ob idque calcarias decoquere jussisse diximus; idem initio sui pontificatus tentasse Gregorium II asserit Anastasius, sed emergentibus variis tumultibus præsepilum esse. Quinam autem fuerint illi tumultus quibus a proposito advocatus est, idem auctor refert: Longobardos nempe castrum Romanæ Ecclesiæ sub dolo pacis pervasum eripuisse; cumque nec ultionis divinæ metu, nec muneribus a Gregorio papa oblati ad illius restitutionem flecti possent, Gregorius, ducis populique Neapolitani auxilio illud recuperavit, septuaginta auri libris, ut promiserat, pro ejus redemptione datis. Eadem habet Paulus diaconus, lib. vi de Gestis Longobard., cap. 40, qui nos edocet castrum illud, quod non nominat Anastasius, fuisse castrum Cumanum, quod Beneventanus Longobardorum dux Ecclesiæ eripuerat. Idem Paulus diaconus laudatus, cap. 42, refert etiam Luitprandum Longobardorum regem eo tempore confirmasse restitutionem Alpium Cottiarum jam Ecclesiæ factam Joanne septimo sedente, ut ibidem dictum est. Addit Beda, lib. de Sex Ætibus, Luit-

cturno ingressi sunt silentio. Joannes scilicet dux **A** cum Theodimo subdiacono, et ¹ rectore, atque exercitu, ² et Longobardos pene trecentos cum eorum ³ castaldione interfecerunt, vivos etiam amplius quingentos comprehendentes, captos Neapolim duxerunt. Sic castrum recipere potuerunt. Pro cuius redemptione septuaginta auri libras ipse sanctissimus papa, sicut promiserat antea, dedit.

Hic Jerusalem Ecclesiam sanctam, quæ multo fuerat ⁴ deterta tempore, et circumquaque porticus virtustate quassatas trabibus deductis cooperuit ac reparavit. Ambonem etiam marmoream in eadem

VARIANTES

¹ Cod. Luc., correctore.

² Cod. Luc., castaldo.

³ Al., distecta.

⁴ Al., gens ad locum qui Septeni dicitur transfretantes Spania ingressi, maximam hoc cesserunt partem cum eorum rege, reliquos omnes subdiderunt cum suis bonis, et ita eandem provinciam annis possederunt x.

VARIORUM NOTÆ.

prandum Alpes Cottias a Romano pontifice repetiisse, **B** sed admonitione venerabilis Gregorii papæ eum Arriperti restitutionem confirmasse. PAGIUS.

^a Cum Theodimo subdiacono et rectore. Erat Theodimus subdiaconus regionarius, et rector nomine sedis apostolicæ diocesis sancti Andreae Neapoli. In iis siquidem locis, in quibus Romana Ecclesia patrimonia possidebat, constitutæ erant diaconiae, ubi elemosynæ a subdiacono rectore patrimonii erogabantur. Sicut enim plures litteræ sancti Gregorii Magni nos docent, subdiaconi munus erat pauperum diaconiae curam habere. Hic Theodimus sepultus est Neapoli in eadem ecclesia sancti Andreae, ad Nidum appellata, de quo exstat in tabula marmorea ante altare sequens sepulchralis inscriptio.

CONFUGIENTIS AD TUUM SUFFRAGIUM
LÆTUS AMPECTERE OSSA PUTRIDA TABE-
FACTA APOSTOLE SCE QUI OB TUI MERITI
DESIDERIUM AULÆ TUÆ MOENIA MIRA FE-
CIT PULCHRITUDINE CORUSCARE.

UT TUIS ADJUTUS AUXILIIS DISRUPTIS
VINCULIS INFERNI HINC RESURGERE CARO
MISERA POSSIT ET IN DIE EXAMINATIONIS
CALCATIS FACINOROSIS PECCATIS GAUDIA
DIVINA PERCIPIAT TE INTERPRECANTE MAR-
TYR ANDREA.

HIC IN PACE MEMBRA SUNT POSITA THEO-
DIMI SUBD. REG. ET RECT. SCÆ. SED. APOST.
ET DISP. HUIUS DIACONIÆ BEATI ANDRÆ.

SI QUIS PRÆSUMSERIT HUNC TOMULUM
VIOLARE ERIT ANATHEMATIS VINCULO IN-
NODATUS.

MAFEUS.

^b Et Longobardos pene trecentos cum eorum castaldo interfecerunt. Castaldus, vel gastaldus Longobardis est prepositus civitatis, vel castri. Paulus Varnefrid., de Gent. Longobard., lib. v, cap. 29: *Ipsiumque Alzoronem, mutato dignitatis nomine, de duce castaldium vocitari præcepit.* Rainerius gastaldens Soranæ civitatis memoratur apud Leonem Ostiensem, Chronic. Cassinens. lib. II, cap. 32; Tacipertus castaldus, et Ramingus castaldus Tusciæ, Anastas., in Zachar. Interdum gastaldus pro procuratore. Urban. II, in can. *Salvator.* 1, q. 33: *Defensoris nomine advocatum sibi castaldum et judicem.* Pandolphus gastaldus nominatur in inscriptione Joannis VIII, epist. 215, idemque Judex Capuanus, in epist. ejusd. 217. ALTABERRA.

^c Eodem tempore nefanda Agarenorum gens. Ex verbis Anastasii in Vita Gregorii, assertis Sarace-

ecclesia fecit, eamque diversis ditavit linteis, atque ministeriis. ^e Eodem tempore ^d nefanda Agarenorum ^b gens cum jam Hispaniarum provinciam per decera tenerent annos pervasam, undecimo anno Rhodanum conabantur fluvium transire ad Francias occupandum, ubi Eudo præerat. Qui facta Francorum generali ^g motione contra Saracenos, eos circumdantes interfecerunt, trecenta enim septuaginta quinque millia uno sunt die interfecti, ^h ut ejusdem Eudonis Francorum ducis missa pontifici epistola continebat. Mille tantum quingentos ex Francis fuisse mortuos in eodem ⁱ bello dixerunt. Adjiciens quod ^o anno

Undecimo vero anno generalis facta Francorum motio contra Sarracenos, circumdantes interemerunt. Trecenta, etc.

^g Cod. Luc., monitione.

^h Al., ut Francorum missa pontifici.

ⁱ Cod. Luc., libello dicebat.

nos cum Eudone Aquitanie duce pugnasse; et ex iis ^q quæ Paulus Diaconus lib. vi de Gestis Longobard., cap. 46, de ingressu Saracenorum in Aquitaniam scribit, inter se collatis, auctor Criticæ Baronii recte deducit prælium illud habitum esse anno septingentesimo vicesimo quinto, victoriamque reportatam fuisse ab Eudone ope spongiæ sibi a Gregorio II missæ: *Adjiciens, inquit Anastasius, de Eudonis epistola ad pontificem scripta loquens, quod anno præmisso in benedictionem a prædicto viro eis directis tribus spongiis, quibus ad usum mensæ pontificis apponuntur, in hora qua bellum committebatur, idem Eudo Aquitanie princeps populo suo per modicas partes tribuens ad sumendum eis, nec unus vulneratus est, nec mortuus ex his qui participati sunt, ubi loquitur Anastasius de spongia qua mensa pontificis tergebatur, Eudoni transmissa, et pro benedictione exercitus distributa.* De ea victoria ope spongiæ relata loquitur etiam Frodoardus lib. de Pontificibus Romanis, in Gregorio II.

C Externos etiam benedictio lata triumphos Concelebrat papæ victores spongia Francos, Dum reddens Agarenorum tutatur ab armis, Participes ferri neque læsos vulnere tantum Prostratis tali vacuis pro tegmine paucis.

Quæ Frodoardi verba manifeste evincunt hoc prælium inter Agarenos seu Saracenos et Francos habitum sub Gregorio II diversum esse ab eo quod anno 752 sub Gregorio III commissum est. De spongiis legendi Thesaurus linguæ Latinæ et Galicæ, in voce *Spongia*, ubi invenies antiquos spongas in deliciis habuisse, strigilum vice linteorumque illis utentes ad dstringenda et emundanda corpora. Martialis, lib. XIV, 149, assertit morem fuisse iis mensas tergere:

Hæc tibi sorte datur tergendis spongia mensis.

PAGIUS.

^d Nefanda Agarenorum. Quibusdam immutatis, sectio hæc integra 182 descripta est ex lib. VI, cap. 46, 47, Pauli Diaconi. BENCINUS.

D ^e Anno præmisso in benedictionem a prædicto viro eis directis tribus spongiis, quibus ad usum mensæ pontificis apponuntur. Ante annum quo Saraceni duce Adliramen rege in Galliam irruerunt, a Gregorio II Eudoni duci Aquitanie, benedictionis gratia, missæ sunt tres spongiæ, de his quæ in usu erant ad detergendam mensam pontificis: his concisis in particulas, et distributis militibus, quotquot eas sumpsere, e prælio in quo Carolus Martellus et Eudo conjunctis copiis Saracenos ad interuentionem fuderunt, incolumes et illæsi evasere. Spongiæ erant in usu ad detergendas mensas, ut probatur hoc loco, quem illustrat Martialis, lib. XIV, epigr. 144:

præmissio in benedictionem a prædicto viro eis¹ directis tribus spongiis, quibus ad usum mensæ pontificis apponuntur²,³ in hora qua bellum committebatur, idem Eudo Aquitanicæ princeps populo suo per

¹ Cod. Luc. directa.

² Al., intra qua.

Hæc tibi sorte datur tergendis spongia mensis Utilis.

Vel ad extergenda pavimenta. L. Quæsitum, § Item perita, ff. de instruct. instrum. legat. M. Tull., pro Sextio: Meministis tum, iudices, corporibus civium Tiberim compleri, cloacas resarciri, ex foro spongiis effingi sanguinem. Hinc virgo Ægyptia, quæ, fingens se stultam, præ humilitate cæteris ministrabat, dicebatur Ἐκρόνη; τῆς στυγιάδας, spongia monasterii. Pallad., Hist. Lausiæ, c. 40. ALTAERRA.

§ 1. Directis tribus spongiis, quibus ad usum mensæ pontificis apponuntur.

Particulatim sectis, et singulis militibus distributis, tribus spongiis sibi a papa Gregorio II directis, quibus ad usum mensæ pontificis apponuntur, vel, ut in aliis Codicibus legitur, quibus ad usum mensæ pontificis utebantur, Eudo Aquitanicæ dux trecenta septuaginta quinque millia Sarracenorum detexit, nemine ex suis, qui ejusmodi spongiæ participes fuerint, desiderato. Quid intelligendum sit per has spongias ad usum mensæ pontificis adhibitas, necessarium duco explicare. — Franciscus Pagius, in Breviario Gestorum pontificum Romanorum, in Vita Gregorii II, dicit Anastasium loqui hic de spongia qua mensa pontificis tergebatur, Eudoni transmissa, et pro benedictione exercitus distributa; additque commentarium: De spongiis legendus Thesaurus linguæ Latinæ, et Calepinus, in voce Spongia, ubi invenies antiquos spongiis in deliciis habuisse, strigilum vice linteorumque illis utentes ad distringenda et emundanda corpora. Optime factum, sanctum pontificem Gregorium II, loco benedictionis, ad Eudonem mississe spongias, quas in deliciis habuerit, et quibus, vice strigilis, usus fuerit ad distringendum corpus, et emundandum. Nec minus feliciter vir cæteroquin plurimæ selectæque eruditionis, Joseph Maria Suresius episcopus Vasionensis, locum hunc Anastasii satis obscurum exposuit in opusculo de annua locutione aræ maximæ basilicæ sancti Petri, ubi inquit, utebantur scripta spongia, uti Suetonius refert, c. 20 in Caio Cæsare Caligula; hinc Augustus Ajacem sum in spongiam incubuisse respondit amicis apud eundem Suetonium, c. 85; portenderunt igitur tres spongiæ illæ delendos fore ad internectionem Agamemnonis, et ducis ac militum pietas ipsos conservavit sospites atque incolomes: scilicet delendi fuissent milites Eudonis, quibus spongiæ partes distributæ, non Agamemnoni, quos spongia minime contigerit. — Rem acutissime putaverim clariss. præsulem Joan. Christophorum Battellum, in libro Romæ edito anno 1702, in quo explicat et illustrat ritum annuæ ablutionis altaris majoris basilicæ Vaticanæ in die cœnæ Domini. Hic recitatis spongiarum usus tum sacris tum profanis, habitaque mentione facti Eudonis a eodem Eudone descripti in epistola ad Gregorium II data, subjungit: Qualis autem fuerit antiquitus spongiarum usus in mensa pontificis hactenus incognitum nobis est; illud profecto certum exploratumque habemus his temporibus tales spongias neque spirituales neque corporali pontificis mensæ apponi solere. Probabile tamen arbitramur ejusmodi spongias adhiberi consuevisse, dum pontifex solenne sacrum faceret, ad abstergenda sacræ mensæ va a, quæ modo purificationis linteisque teruntur. Talis enim erat et adhuc est spongiarum usus apud Græcos, tum in missa solemniori etiam in ablutione sanctæ mensæ in cœna Domini, ut supra ostendimus. Quin etiam patriarcha spongias in ablutione sacræ mensæ adhibitas populo in benedi-

modicas partes tribuens ad sumendum⁴ eis, nec unus vulneratus est, nec mortuus ex his qui participati sunt.⁵ Eo quoque tempore in Campaniæ partibus combustum triticum, hordeum, seu legumina

VARIANTES LECTIONES.

³ Al., ex eis.

⁴ In al. Eo quoque... Hic desunt.

VARIORUM NOTÆ.

ctionem distribuere solet, quippe quæ ex altaris contactu sanctitatem virtutemque divinam hausisse creditur, ut explicat Goar in suis notis ad dictum ritum, n. 13. Quod et Gregorium II factuisse memorat Anastasius, dum pontificis mensæ spongias missæ tradit Francorum duci in benedictionem. — Quod si licet aliquid addere explicationi Battelli, non putarem perperam intelligi posse spongias missas a pontifice, quæ in Anastasio ea circumstantia notatur usui suis a pontifici in mensa, ex illis fuisse quibus pontifex usus fuerit in ablutione solemani altaris, super quo ipse mensam faciebat. Antiquissimus ritus est basilicæ Vaticanæ, quem eadem basilica religiosè adhuc retinet, et custodit, in die Cœnæ Domini majus altare vino abluere, aspergillis verrere, ac demum spongiis primum, dein mappulis diligentem abstergere. Hujus ritus meminere veteres Rituum collectores, Isidorus II spalenis, l. 1 de divinis, sive ecclesiasticis, Officiis; Alcuinus, lib. de divinis Officiis; Amalarius, lib. de ecclesiasticis Officiis; Rabanus Maurus, lib. II de clericorum Institutione, qui claruere ab usque sæculis VI, VIII et IX. Hoc majus altare basilicæ Vaticanæ imminet Confessionis, ut aiunt, sancti Petri, seu inferiori sacello, in quo sanctorum Petri et Pauli sacra pignora coluntur. Super illud, præter summum pontificem, nemini sacrum facere fas est, nisi ei cui summus pontifex facultatem dederit, prævia tamen speciali bulla, quæ prope idem altare affigenda est, ut præscribit Ordo Romanus, n. 15 apud Mabillonium, in Museo Italico, t. II, pag. 453, auctore Petro Amelio, art. 17, titulo de Circumcisione Domini: Hanc missam Romani pontifices semper consueverunt celebrare.... Item nota, si papa sit in urbe hac die, et non celebret, sed facit dici missam per aliquem cardinalem in Ecclesia sancti Petri, antequam cardinalis induat, præsentetur bulla, quomodo papa dispenset cum eo, quatenus possit celebrare super aram sancti Petri; et per totam diem pendente ante regias, et ita in omnibus aliis missis, quæ super illud celebrantur. Quid mirum si hoc altare pontificis altare proprie nuncupetur? An vero idem est altare et mensa? Utrumque promiscue usurpatur. Anastasius, in Vita Stephani IV, n. 294: Hic statuit, inquit, ut omni die Dominico a septem episcopis cardinalibus hebdomadariis, qui in ecclesia Salvatoris observant missarum solemniam, super altare beati Petri celebraretur. Erat autem in ecclesia Lateranensi mensa lignea, magno in honore habita, frequentibus olim liturgiis beati Petri consecrata. Ordo Romanus, signatus n. 10, apud laudatum Mabillonium, tom. II Musei Italici, pag. 98, hæc habet: Si fuerit pontifex Laterani, decantandum, a diaconibus levatur mensa de altari (hic unum ab alio distinguitur) palliis desuper complicatis, et cum reverentia et omni devotione ab eodem reportetur in capella sancti Pancratii juxta claustrum canonicorum, quia ibi est locus reservationis, et cum omni cautela usque in diem Sabbati custoditur. — Habemus itaque spongias, habemus pontificis mensam, habemus sacrum spongiarum usum in abstersione ejusdem mensæ: quid ultra querimus pro pleniore intelligentia textus Anastasii? Quod autem spongiæ ex contactu aræ super impositæ tumulo beatorum apostolorum Petri et Pauli quodammodo consecratæ pio Francorum duci Eudoni mitti a pontifice potuerint ad iustarum rei sacræ, aut sanctarum reliquiarum, id docent per ea tempora.

quasi pluvia in loco quodam e cœlo missa sunt. A in patriarchio in nomine beati Petri apostoli ³ diversis ornatum metallis a novo ⁴ refecit, ⁵ et circumquaque altaris parietes deargentavit, ac depinxit duodecim apostolos, qui pens. libras centum et octo

VARIANTES LECTIONES.

¹ In al. jejuniū atque desunt.

² Al., Osannæ.

³ Al., diversisque.

⁴ Cod. Luc., fecit.

⁵ In al. et circumquaque... Illis desunt.

VARIORUM NOTÆ.

plurima similia exempla, et pannorum super corpus beati Petri illatorum, et clavis de corpore sancti Petri ablatae, cujus non una mentio in pluribus episcopis olis Gregorii Magni, principibus viris transmissæ, et clavium aurearum, de quibus Gregorius Turonensis, lib. 1 de Gloria martyrum: *Multi, inquit, et claves aureas ad venerandos cancellos beati sepulcri faciunt, qui ferentes pro benedictione priores accipiunt, quibus infirmitati tribulorum medentur.* BALDINUS.

2. *Directis tribus spongiis.* Hæc quæ de spongiis habet uoster, Paulus præermisit. Spongiarum apud veteres usus communis fuit. Frequenter in mensis adhibita, imo et in sacris usurpata, et ad nitorem quidem luminarium ante altare existentium, prout certos nos faciunt quæ infra in Paschali notantur. Si quidem reponebantur in vasis argenteis quæ altaris servitio erant destinata; legimus enim quemadmodum a paschali dedicata fuerit *concha ad spongiarum* (reponendam), pro nocturnis diligentibus *ibidem ex argento constituit.* Spongiarum hujusmodi missas reor, quia oleo perfusæ quod Martyrum sepulcris inserviebat. BENCINUS.

3. *Hic quadragesimali tempore, ut in quinta feria jejuniū atque missarum celebritas feret in Ecclesiis, quod non agebatur, instituit.* Etiam in quadragesima jejuniū solvi perpetuum ab apostolis institutum fuit in gratiam dominicæ Resurrectionis. Gregor., in Evang. homil. 16: *Quamvis ergo de Quadragesimali tempore est adhuc aliud quod possit intelligi; a præsentem etenim die usque ad Paschalis solemnitatis gratia sex hebdomadæ veniunt, quarum videlicet dies quadraginta duo sunt, ex quibus dum sex dies Dominici abstinentiæ subtrahuntur, non plus in abstinentiâ quam triginta sex dies remanent.* Præter dies Dominicos etiam feria quinta de consuetudine a jejuniis Quadragesimæ immunitis erat; sed Gregorius junior restituit jejuniū etiam in feria quinta, et missarum, id est, officiorum, solemnitate per Quadragesimam. Testis est Anastas., hic, et Microlog., de Eccles. obs., cap. 50. ALTASERRA.

4. *Hic Quadragesimali tempore, ut in feria 5 jejuniū atque missarum celebritas feret in Ecclesiis, quod non agebatur instituit.* Quæ Walfridus Strabo, *σύνοπος* Anastasio, refert (*Lib. de Reb. eccles., cap. 120*), hinc Anastasii loco lucem afferre possunt, licet aliqua ratione videntur inter se conflictare; nam Anastasius narrat Gregorium II instituisse ut jejuniū et missarum celebritas feria 5 peragerentur, quod ante ipsum moris non erat; Strabo vero missam propriam a Gregorio II assertit institutam fuisse, cum prius missa diei Dominicæ præcedentis feria 5 repeteretur. Verba Strabonis sunt: *Quia Melchisedech XXXIII o. dine Romæ præsulatum agens statuit ut nulla ratione Dominico, aut feria 5 jejuniū quis fidelium ageret (Pagani enim his diebus quasi jejuniâ frequentabant), ideo beatus Gregorius in dispositione officiorum anni, infra Quadragesimam feriam 5 vacantem dimisit, ut quia festiva erat, veluti Dominica, etiam officio diei Dominicæ celebritas haberetur. Quæ feria 5, quoniam postmodum cæpit, ut cæteræ, jejuniis applicari, Gregorius Junior, nempe II, statuit eam missis et orationibus esse solemnem, id est, suas sibi solas habere proprias missas, uti cæteræ per Quadragesimam feriæ habent; et undecunque colligens ejuſdem diei augmentavit officia.* Strabonis verba fere transcripsit, qui sub

humili nomine latere voluit Micrologus, illis addens (*Capite 50*): *Maxime ex Dominicalibus Evangeliiis feriis 5 adhuc ascriptæ reperiuntur.* Cardinalis Bona (*Rerum liturg. lib. p., cap. 18, num. 12*) hæc Anastasium cum Strabone conciliat. Vult significare Anastasium nullo honore feriam 5 habitam fuisse, donec Gregorius II statuit ut in Quadragesima jejuniū et missa, sicut et in aliis feriis legitimis, coleretur. Strabonem vero,

B extra Quadragesimam diu mansisse feriam 5 sine proprio et solemnio officio, et si quis privatim eadem feria sacrificare voluisset, præcedentem Dominicæ missa utebatur. Cui autem ratio a Strabone adducta minus arriserit, vacantem scilicet dimissam fuisse feriam 5 a sancto Gregorio I in dispositione officiorum, quod pagani his diebus quasi jejuniâ frequentabant (quanquam ejus assertio ex canone 13 concilii Narbonensis, anno 589, potest confirmari, ubi contra quosdam, qui superstitione diem, qui dicitur Jovis, celebrabant, decernitur, nisi festivitas aliqua occurreret, diem hanc nullo ritu religioso esse transigendam), is legat in præfatione libri Sacramentorum, editi a Pamelio (*Tomo II Liturgic.*), Grimoldum abbatem, qui longe clariorem assignat causam, ob quam aliquot dies in Sacramentario sancti Gregorii Magni carent officio. *Sicut quorundam relatu didicimus.* Grimoldi verba sunt, *domnus apostolicus in eisdem diebus a stationibus penitus vacat, eo quod cæteris septimanæ feriis stationibus vacando fatigatus, eisdem requiescit diebus, ob id scilicet, ut tumultuatione populorum carens, et elemosynas pauperibus distribuere, et negotia exteriora liberius valeat disponere.* Comprobat dictum Grimoldi liber Sacramentorum sancti Gregorii apud eundem Pamelium, in quo, ubi aliqui dies prænotantur vacare, subjiciuntur hæc verba: *Dominus papa elemosynam dat.* Christianus Lupus, in notis ad canones Trullanos (*Can. 52*) putat errare Strabonem, dum de sancto Gregorio I ait, in dispositione officiorum feriam 5 infra Quadragesimam vacantem dimisisse, sensitque omnibus Quadragesimæ diebus, præter feriam sextam Parasceves et Sabbatum sanctum, Latinam Ecclesiam plenarium missæ sacrificium peregrisse. Ad suam sententiam confirmandam duo adducit auctor clarissimus. Primum est caput quartum epistolæ Innocentii I ad Decentium Eugubinum, in quo dicitur: *Traditio Ecclesiæ habet, isto biduo sacramenta Ecclesiæ penitus non celebrari.* Sed ex hoc loco Innocentii quid confici possit non video; cum ibidem sancti pontificis unicus scopus sit ostendere, nedum sexta feria, sed Sabbato etiam esse jejunandum, et non dies aliturgicos enumerare, quibus Romana Ecclesia missis carebat. Alterum est, in Sacramentario beati Gregorii Magni missas reperiri feriis 5 assignatas. Sed vir doctissimus non advertit Grimoldum monere esse addita post ætatem beati Gregorii ea omnia, quæ in ejusdem Sacramentario sunt virgulis jugulata, quemadmodum sunt missæ quæ feriis 5 assignantur. Imo certum est in antiquis Sacramentorum libris, in Lectionariis item et Kalendaris, nullam inveniri missam vel Evangelium, tam in Quadragesima quam extra ipsam, per totum annum feriæ 5 assignatum, nisi, post sanctum Gregorium II, in Quadragesima tantum et in Octava Paschatis, ut videri etiam potest in Kalendario quod Fronto vulgavit; quem consule in prænotatis, paragrapho 6. MAREUS

loginta. ^a His interea diebus Constantinopolis biennium est ^a nec dicendis Agarenis obsessa. Sed Deo eis contrario maxima illic eorum parte fame ac bello interempta confusi recesserunt ^b Leone Principe. ^c Nam et ejusdem civitatis populum trecenta dictum est millia ^d diversi sexus et ætatis fuisse necessitate vastatum pestilentia.

^e Eo namque tempore moribus certe honesta et nomine pontificis mater ab hac vita subtracta est. Post cujus obitum Gregorius domum propiam in ho-

VARIANTES LECTIONES.

- ^a Cod. Luc., non nominandis.
^b Cod. Luc., de populo vero ejusdem civitatis ccc millia diversæ ætatis pestilentia vastante perierunt.
^c Al., diversæ ætatis.
^d In al. Eo namque.... subtracta est desunt.

A morem sanctæ Christi martyris Agathæ additis a fundamento cœnaculis, vel quæ ^b monasterii erant necessaria a novo construxit. Prædia ^c illic urbana, vel rustica pro monachorum obtulit necessitate. ^d Fecit autem in eadem ecclesia beatæ Agathæ ciborium ex argento, quod pens. libras septingentas et viginti. Arcus argent. sex pens. sing. lib. quindecim. ^e Canistra decem, pens. sing. lib. duodecim, et alia dona multa largitus est. Eo tempore castrum est Narniæ a Longobardis pervasum. Rex vero

VARIORUM NOTÆ.

^a 1. Illis interea diebus Constantinopolis. De Constantinopoli biennio sive triennio a Saracenis obsessa, auxilioque Deiparæ Virginis liberata, post Bedam et Paulum Diaconum, plura Theophanes. Ejusdem inenimitt sanctus Gregorius, epistola ad sanctum Germanum episcopum Constantinopolitanum. BIX et LABB.

² Illis interea diebus Constantinopolim biennium. **F**amosæ hujus obsidionis, qua Masalmas dux Saracenorum pedestribus copiis, classe vero Sulimanus calipha (cui primo anno obsidionis, denato die secunda Octobris, Omarus II, calipha XII juxta Chronologica tabulas Langlet, in caliphatum fuit suffertus, ut Elmacinus in Historia Saracenicæ scribit) Constantinopolim obstrinxerunt, præter Latino meminerit ex Græcis Theophanes, et Nicephorus, qui regie urbis liberationem præcipuo erga illam Dei Genitricis præsidio partam testantur. Porro urbs dicata Deiparæ ploribus in locis illam impensu cultu venerabatur, omnium autem frequentissimo in Blachernis, ubi augustum templum ejus nomine dedicatum erat. Liberatæ urbis memoriam quo annis recollit Menæum Ecclesiæ Græcæ XVIII K lendas Septembres, et in Menologio Basilii Porphyrogeniti, quod elegantibus formis Urbini primum excusum est, ita enunniatur in versione Latina: Imperatore Leone Isauro numerosus Saracenorum exercitus venit, ac terra marique Constantinopolim circumdedit, et urbem illam obsidione opprimere meditabatur. Cumque imperatorem imperadvertissent a necessitate urgeri angustiis, atque cum illis ad conditionem paratam descendere, autumabant ipsi prædidum etiam imponere civitati. At Dominus ille qui superbus resistit, irritum eorum reddidit consilium. Explorans enim illius gentis princeps quod nihil proficeret, postulavit sibi, saltem licere per Bosphori portam equo insidentem ingredi. At aliis citra noxam introeuntibus, ejus solummodo equus sese erigens intro minime pervadebat. Tunc ille attollens oculos, ac supra portam Deiparæ intuitus imaginem, id ei accidere intellexit, quæ in ipsam blasphemias emiserat. Itaque re infecta sunt reversi, et cum ad mare Ægeum cum navibus peruenissent, ferventi grandine percussi perierunt. Græci recollunt hoc beneficium annua celebritate τὰς ἐπιδησιον, nempe stantes per totam noctem psallunt hymnis et canticis sine sessione. Vide Codicum de Officiis aulæ Constantinopolitanæ (Cap. XII, num. 10), et ad eum annot. 15 in regia edit. Vide etiam eruditissimum Patrem Combefisium, in Auctario Bibliothecæ sanctorum Patrum (Tomo secundo), ubi orationem historicam de Constantinopolis liberatione fecit publici juri, unde plura ad hanc rem spectantia peti possunt. MAFÆUS.

^b Leone principe. Leo imperium, dejecto Theodosio, occupavit, ipseque, cum milites, Anastasium ejicientes, acclamarent Theodisium imperatorem, solus resistit, ex auctore Miscellæ, libr. XX, pag. 116:

B Leo cum esset prætor Orientalium, quoniam auxiliabatur Artemio, non est subditus Theodosio. Erant crebræ admodum hujusmodi imperatorum dejectiones, et, ut observat Nicephorus, in Chronico, post narratam depositionem Theodosii: Dum assidue hunc in modum contra imperatores conjurationes, dumque, invalescente tyrannide, imperii ac republicæ status negligitur, et paulatim in deterius prolabitur, una et litterarum studia extinguunt, atque intercidere appetunt, nec minus disciplina militaris pessumdari, ita factum est ut Romanorum imperium bellis impune licesseretur, et cædes passim promiscuæ, et abductions hominum, et urbium eversiones fierent. Accessit ad horum malorum cumulum Saracenorum irruptio, qui contra regiam urbem, terrestri expeditione facta, infinitas peditum et equitum copias ex subjectis sibi gentibus colligerent. Eodemque tempore classem ingentem mille octingentarum navium circiter moverant, duce Musulmano (ita enim gentili eum lingua vocabant). Quibus rebus cognitis, tam militiæ præfecti quam civiles magistratus, cum Theodosii imperitiam animadverterent, neque tantis hostium viribus sustinendis parem esse scirent, instare atque hortari cœperunt, ut imperio sese abdicaret, ac tuto se in ordinem cogi pateretur. Nec conditionem abnuitt ille, sed, anno imperii currente (717), sponte se abdicavit. Inde de successore deligendo consilium ineunt, ac tum forte Leo patricius oblati est, Orientalibus copis ea tempestate præfectus. Hic igitur, ut imperatores solent, solemnî pompa susceptus, aurea porta Byzantium ingreditur, ac in majori ecclesia imperatoriam coronam accepit. BLACINUS.

^c Canistra decem pensantia libras duodecim. Canistra erant vasa argentea, in quibus reponerentur vasa, id est, ministeria sacra. Anastas., in Benedicto III: Canistra exafoci duo ex argento purissimo pensantia libras numero quatuor et semis. Locus est valde corruptus; et ita restituendus videtur: canistra exaphodia, a Græco ἀφῶδιον, quod est sacrum vaticum, Conc. Nic., can. 12, quia erant canistra, in quibus reponerentur corpus Domini. Hieronym. ad Rusticum de beato Exuperio: Nihil illo ditius qui corpus Domini canistro vimineo, sanguinem portat in vitro. Inde restituendus est alter locus depravatus Anastas. in Leone III: Canistrum ex cede Casolii pensantem libras duodecim et semis. Nec non et illud ejusdem in Paschali: Fecit jam prædictus pontifex canistra Enafoti ex argento duo. Et illud ejusdem in Gregorio IV: Obtulit etiam canistra enna fodia dno. Olim pocula mensis apponebantur in canistris argenteis. Servius, in illum locum 1. Æneid.

Qui dapibus mensas onerent et pocula ponant:

Vet.ribus non in manus dabantur pocula, sed mensis apponebantur; et hodie apud plures pocula in canistris argenteis apponuntur, quæ canistra siccaria dicuntur. ALTASERRA.

quinque annos pœniteat. Nolite exercere, quando luna obscuratur, ut clamoribus ac maleficiis sacrilego usu, se defensare posse confidunt. ^a Caragios et divinos præcantatores ^b, laici tres dies sine cerevisia vel vino et carne, alii duodecim dies. Si fidelis laicus sit, qui pro nequitia inebriat alterum, quadraginta dies pœniteat. Si vomitum facit infirmitatis causa, sine culpa est.

XII. De ebrietate.

Si per ebrietatem vel voracitatem evomuerit eucharistiam, quadraginta dies pœniteat clericus monachus, diaconus sexaginta, presbyter septuaginta, episcopus ^c centum decem. Si infirmitatis causa, septem dies unusquisque: sine infirmitatis causa, sacrificii die quatuor dies: quidam psalterium, quidam bis psalterium ^d suum sacrificii die in ignem projecit, vel in flumine, centum psalmos cantet. Si canes comedunt talem vomitum, centum diebus, si scit: si non scit, quadraginta. Qui vero inebriantur contra præceptum Domini, si votum sanctitatis habent (hoc est ebrietas, quando statum mentis mutat, et linguæ balbutiunt, et oculi turbantur, et vertigo erit, et ventris distensio, ac dolor sequitur), si clericus sit, quatuor dies pœniteat, monachus quatuordecim; diaconus quatuor hebdomadas, presbyter quatuor, episcopus quinque, prælati tres sine vino et carne.

XIII. De eucharistia.

Si quis eucharistiam negligentiae causa perdiderit, unum annum pœniteat, tres quadragesimas, seu quadraginta dies pœniteat. Si sacrificium in terra ceciderit causa negligentiae, quinquaginta psalmos cantet. Qui neglexerit sacrificium, ut vermes in eo sint, ut colorem non habeat, saporemque, viginti dies pœniteat vel triginta, vel quadraginta, et ^e in igne accendatur: cinis ejus sub altare abscondatur. Si usque ad terram ceciderit, unum diem pœniteat: si ^f stella arserit, altare ceciderit, triginta dies pœniteat. Qui in ecclesia modicam partem perdiderit, et non invenerit, viginti dies pœniteat, unoquoque die psalmos quadraginta cantet. Qui autem in ^g plebem suam chrismalem perdiderit, et non invenerit, quadraginta dies pœniteat, vel tres quadragesimas. Qui perfruderit ^h calicem in finem solemnitatis, triginta dies pœniteat.

XIV. De diversis causis.

Qui ⁱ creaturam perdiderit, ithub, tabulas, aut schedulam suam, sal benedictum, panem novum consecratum, vel aliquid huic simile, quatuor dies pœniteat. Qui morticinum inscius comederit, quadraginta dies pœniteat: si autem sciens, centum

^a Caragios: alibi dicuntur, divini, divinatores, sacrilegi, forticularii, etc.

^b Pœnit., phylacteria etiam diabolica, et vel characteres diabolicos, vel herbas, vel succos suis, vel sibi impendere tentaverit.

^c Nonaginta. Facilis lapsus ex XC in CX.

^d Hæc sic emendat Ant. Aug.: si suum sacrificium, etc.

^e Pœnit., et vermis comburatur.

^f Pœnit., stillaverit et in alt. c.

^g Pœnit., plebe.

Qui ^j fraudatum comedit, et est iuops vel hebes, quatuor dies pœniteat: sani autem et infirmi, si sciunt, quadraginta dies pœniteant. Qui sæpe faciunt, tres quadragesimas, vel annum. Qui comedit vel bibit intinctum a familiari bestia, id est, cane, vel catto, et scit, centum psalmos cantet, vel unum diem jejundet. Si quis dederit alicui liquorem in quo mus vel mustella mortua invenitur, si secularis, quatuor dies pœniteat, in canoniis trecentos psalmos cantet. Qui postea noverit quod talem potum biberit, ^k psalterium cantet. Si quis semicoctum comederit inscius, tres dies pœniteat, vel psalterium cantet. Sciens autem, quatuor dies pœniteat. Pro modico furto, triginta dies pœniteat in viginti annos. Pueri decem annorum aliquod furtum facientes, quatuor dies pœniteant. Si quis intinxerit manum in aliquo cibo, et non idonea manu, centum ^l palmadas emendetur. Si in farina aut in aliquo cibo sicco aut in pulve aut lacte coagulato mus vel mustella mortua invenitur, quod in circuitu ejus remanserit, projicietur foras: et quod reliquum est manducetur. Item qui autem, quod in pœnitentiale scriptum est, implere poterit, bonum est; qui autem non potest, consilium damus per misericordiam Dei in primitus pro uno die in pane et aqua quinquaginta psalmos ^m genuflectendo, aut sine flexu septuaginta psalmos, intra ecclesiam, vel in uno loco per ordinem psallat: et pro uno die valeat ducentæ genufluxiones, vel unus denarius ⁿ pro die valet, et tres eleemosynas tres pauperes valent: quidam dicunt quinquaginta ^o percussionses, quinquaginta psalmi pro uno die valent. Id est, hieme, in autumnio. et in verno, centum percussionses vel psalmos, et in æstate, centum quinquaginta psalmos vel percussionses. Item pro uno mense, quod in pane et aqua pœnitere debet, psalmos in genuflexu, vel sine flexu, id est, sexcentos octoginta, et postea omnes dies reficiant ad sextam, nisi quarta et sexta feria jejundet ad nonam. A carne ^p et vino absteineat se, alium cibum postquam psallatumat. In secundo anno remissior pœnitentia erit, de Natali Domini usque in Epiphania, et illos prædictos dies, qui supra scribuntur, qui impœnitentiæ non computantur. Item qui non potest sic agere pœnitentiam, sicut superius diximus, in primo anno eroget in eleemosyna solidos viginti tres, pro uno anno in pane et aqua, donec in eleemosyna solidos viginti duos, et in unaquaque hebdomade unum diem jejundet ad nonam, et alium ad vesperum, et 3 quadr. in 3

^h Pœnit., aliquid super altare de calice dum solemnitas missæ celebratur.

ⁱ Ant. Aug., crateram.

^j Ant. Aug., furto aut fraude quæsitum.

^k Pœnit., CL psalmos.

^l Pœnit., palmatis.

^m Pœnit., genibus flexis in ecclesia.

ⁿ Pœnit., si pauper est: si dives tres denarii.

^o Pœnit., palmatas.

^p Pœnit., et sagimine.

dicta enim omnia assererat, et si acquiesceret in hoc pontifex, gratiam imperatoris haberet; si et hoc fieri præpediret, a suo gradu decideret. Respicens ergo pius vir profanam principis jussionem, jam contra imperatorem quasi contra hostem se armavit, renuens hæresim ejus, scribens ubique cavere se Christianos, eo quod orta fuisset impietas talis. Igitur permoti omnes Pentapolenses, atque Venetiarum exercitus, contra imperatoris jussionem restiterunt, dicentes nunquam se in ejusdem pontificis condescendere nece, sed pro ejus magis defensione viriliter decertare. Ita ut anathemati Paulum exarchum, vel qui eum direxerat, ejusque consentaneos submitunt, spernentes ordinationem ejus, sibi omnes ubique in Italia duces elegerunt, atque sic de pontificis deque sua immunitate cuncti studebant. Cognita vero imperatoris nequitia, omnis Italia consilium inivit, ut sibi eligerent imperatorem, et Constantinopolim ducerent. Sed compescuit tale consilium pontifex, sperans conversionem principis. Ipsi interea diebus Exhilaratus dux Neapolis deceptus diabólica instigatione cum filio suo Adriano Campaniæ partes tenuit, seducens populum, ut obedirent imperatori, et occiderent pontificem. Tunc Romani omnes cum seculi comprehenderunt, et cum filio suo interfecerunt. Post hunc et Petrum ducem dicentem contra pontificem imperatori scripsisse turbaverunt.

Igitur dissensione facta in partibus Ravennæ, alii consentientes impietati imperatoris, alii cum pontifice et fidelibus se tenentes, intra eos contentione mota, Paulum patricium occiderunt. Longobardis vero Æmilie castra Ferorianus, Montebelli, Verabulum cum suis oppidis Buso, et Pernitecta, Pentapolis quoque et Auximana civitas se tradiderunt. Post aliquod vero tempus Eutygium patricium eunuchum, qui dudum exarchus fuerat, Neapolim misit imperator, ut illud, quod exarchus Paulus, spatharii quoque, et cæteri malorum consiliatores, facere nequiverunt, perficeret ille, sed nec sic inueniente Deo, latuit miserabilis dolus, sed claruit cunctis pessimum consilium, quia Christi violare conabantur Ecclesias, et perdere cunctos, atque diripere omnium bona. Cunque mitteret hominem proprium Romam cum scriptis suis, in quibus continebatur, ut pontifex occideretur cum optimatibus Romæ, agnita crudelissima insania, protinus ipsum patricium missum occidere voluerunt, nisi defensio pontificis nimia præpedisset. Verum eundem anathematizaverunt Eutygium exarchum, sese magni cum parvis constringentes sacramento nunquam pontificem Christianæ fidei zelotem, et Ecclesiarum defensorem se permittere noceri, aut amoveri, sed mori pro illius salute essent omnes parati. Munera tunc hinc inde ducibus Longobardorum et Regi pollicentes plurima, ut a juvenamine desisterent ponti-

VARIANTES LECTIONES.

- ¹ Cod. Luc., *discederet.*
² Cod. Luc., *quæ orta fuisset impietatem.*
³ Cod. Luc., *qui illud edictum direxerat.*
⁴ Cod. Luc., *mori eligerent.*
⁵ In al. *Neapolis* deest.
⁶ Al., *consilio suo Adriano.*
⁷ Al., *occiderunt, dicentes quod contra pontificem imperatori scripsissent. Orbuverunt post hunc et Petrum ducem. Igitur, etc.*
⁸ C. d. Luc., *Post hoc.*
⁹ Cod. Luc., *dicentes turbati, quod contra pontificem quoque scripsisset.*
¹⁰ Cod. Luc., *pravitali.*
¹¹ Cod. Luc., *inter.*

- ¹² Cod. Luc., *Frentana, Montella, Venasfrum.*
¹³ Al., *Monterelli.*
¹⁴ Cod. Luc., *Perficeda; al., Præcutio; al., Pergiceda.*
¹⁵ In al. *qui dudum exarchus fuerat* deest.
¹⁶ Cod. Luc., *jubente.*
¹⁷ Cod. Luc., *quo.*
¹⁸ Cod. Luc., *omnia loca.*
¹⁹ Cod. Luc., *sententia Romani protinus ipsius patricii missum.*
²⁰ Al., *sed se magni cum minoribus constringentes sacramenta, etc.*
²¹ Cod. Luc., *pollicens.*

VARIORUM NOTÆ.

cius, pollicitis ab exarcho auxiliis, quemadmodum vere est adeptus, ferus percussit cum eodem exarcho, cui vicissim tulit opem ad expugnationem Romanæ urbis. At cingente ea Romam suis copiis, destitutum omni humana ope pontificem, nam fœderata Italici vires non erant satis, tuitus est Deus, quem jejuniis ac precibus tam privatis quam publicis propitium sibi reddiderat. In eo siquidem confidens, ab obsessa urbe proficiscitur ad inimicum regem, suavique oratione adeo illum mulcet, ut victus ea rex, pontificis pedibus advolutus, nulli molestiam se illaturum promiserit, ac deinde obsequii et reverentiæ plenus ea omnia gesserit, quæ satis perspicue liber pontificalis enarrat. SUMMER.

^a *Respicens ergo pius vir.* Nempe Gregorius pontifex in causa sacrarum imaginum, Romæ synodum congregavit, cujus aliquot fragmenta reservat Adrianus I in epistola ad Carolum de imaginibus. Ut autem cum Philippicus, suo edito tomo libri, universos cogebat anathema dicere sextæ synodo, hæreticus ob id a pontifice declaratus, Italica militia sese ab illius obedientia subtraxit, ita Gregorii pontificis synodica adeo eandem militiam commovit ad fidei defensionem, ut nisi Gregorius obstitisset, de novo

imperatore eligendo ferme deliberasset. BENCINUS.

^b *Venetiarum.* Veneta respublica, jam hoc tempore armis clara, plerumque ad pontificis defensionem stetit. Ursus illi tunc præerat, qui summa necessitudine Gregorio conjunctus præsto sæpius fuit. Quapropter cum Luitprandus rex occupasset exarchatum Ravennæ, scripsit ad Ursum Gregorius, ut auxiliaturus adesset. Legitur epistola pontificis inter ejusdem epistolas. BENCINUS.

^c *Omnes ubique in Italia duces elegerunt.* Hæc prima est periodus Italici libertatis, in qua Itali a Barbarorum Græcorumque jugo sese eximere incipientes, jecerunt fundamenta restaurati postmodum occidentalis imperii. De hoc Italici motu sic loquitur Theophanes, pag. 342: *Porro sacer ille ac divinus Germanus, decretorum veræ religionis defensor, Byzantii floruit adversus Leonem, ex re nominem habentem, ejusque satellites tanquam adversus feras depugnans quemadmodum in veteri Roma vir undequaque sacer et apostolicus, Petri apostolorum coryphæi confessor, eruditione præclarisque fœnoribus clarebat Gregorius, qui Romam, atque Italiam totumque Occidentem a Leonis obedientia tam civili quam ecclesiastica et ubi ejus imperio subtraxit.* BENCINUS.

sancto Constantino pontifice ad regiam profectus est A que solvit quæstionem. Erat enim vir castus, divinæ urbem¹ atque a Justiniano principe inquisitus, * de Scripturæ eruditus, facundus loquela et constans quibusdam capitulis optima responsione unamquam-

VARIANTES LECTIONES.

¹ In al., atque.... Erat enim desunt.

² Cod. Luc., contrariorum.

VARIORUM NOTÆ.

facile est medium definire. Illud itaque sic se habet. Post Constantini obitum die 9 Aprilis, ut supra vidimus, recte consignatum in Codd., iidem una cum catalogis, nullo prorsus discrepante, habent interpontificum xl dierum, quibus enumeratis a prædicta die, pervenitur ad 19 Maii, quam anno æmortalitatis Constantini esse Dominicam diem docet lit. dom. F., ac proinde principium sancti Gregorii II repetendum est ab ipsa die ordinationis, 19 Maii ann. 715. Finis vero, sive obitus hujus pontificis pari constantia ab omnibus Codd. traditur III Id. Febr., ind. 14, quæ annum haud dubie indicat 731, tum quia eadem indictio 14, quæ in cursu erat anno 2 Pontificatus Gregorii, est celebris apud Anastasium lunari eclipsi, quæ secuta est inundatio ingens Tiberis, ind. 15, tum præsertim quia Gregorius II sacras imagines contra Leonem Isauricum aliosque Iconomachos strenue vindicavit, cujus vesaniæ, sacrilegæque Orientalium audaciæ epocham mox constitutam. Quæ cum ita sint, sanctus Gregorius igitur apostolicam sedem sanctissime gubernavit totum id tempus, quod duo inter extrema medium est, a die 19 Maii 715 ad 11 Februarii 731, nempe annos xv, m. viii, d. xxiv, ut recte habent quatuor catalogi Colbertini, alter ex Codd. Thuanis, duo Freheriani, et Farnesianus cum AA, apud Pagium. Hoc tamen in numero comprehenduntur tam dies ordinationis quam æmortalitatis; nec certam hanc ætatem vel minimum quid turbant Martyrologia, quæ transitum sancti pontificis postridie, seu post biduum commemorant. At de his videndus Bollandus ad d. 13 Febr., comment. prævio ad ejus vitam. His quæ ad Gregorii ætatem spectant absolutis, nonnulla pro meo instituto attingam, quæ eandem confirmant; ea sunt indictum sacris imaginibus bellum ab imperio Leone, quo de Baronius prolixè agit ad ann. 726, et duæ Gregorii II epistolæ ea occasione ad imperatorem scriptæ, quæ ætatem pontificis luculenter ostendunt. Leonem ad imperium evectum anno 716, viii Kalendas Aprilis, cum adhuc in cursu erat, ind. 14, recte Baronius contra Theophanem docet, nequidquam eruditus recentioribus adversantibus, ut Theophanis sententiam tæantur; nam prima ex Gregorii epistolis Baronii opinionem astruit: *Imperante, inquit, te indictione quartadecima, ipsius etiam 14, et 15, et 1, et 2, et 3, et 4, et 5, et 6, et 7, et 8, et 9, indictionum acceptas epistolas tuas in sancta Ecclesia repositas in limine confessionis sancti et gloriosi, ac principis apostolorum Petri diligenter servamus* (Baron., ad ann. 726). Eadem Pagius et sui et recentiorum opinionis probandæ causa utitur, Leonem dicens anno 717 imperatorem renuntiatum scripsisse *Epistolam ind. 14, quæ eo anno in cursu erat*. Et ne in librarium rejiciatur error, infra subdit: *Gregorius mentionem fecit litterarum ab imperatore ad se scriptarum ind. 14, primo nempe imperii ejus anno*. Equidem fateor eruditi scriptoris supinitatem miratus sum, qui epistolas Gregorii hactenus suo anno non redditas demum animadvertens, non vidit anno 717 in cursu esse usque ad kalendas Septembris ind. 15, et Leonis epistolas si singulis indictionibus singulæ datæ erant, ut Gregorius affirmat, non undecim, sed decem indictione 9 enumeratum iri. Præterea ann. 741, n. 4, Copronymi diuturnum regnum recte a Theoph. digestum per annos, quia cum sua opinione pugnat, totum perturbat, Chroniconque Theophanis corruptum affirmat, non videns ingentem rerum seriem tum a Theophane, tum ab auctore Miscellæ memoratarum perverti. Quare, ut

omnia procedant, et Isauri, et Copronymi primordia retrahi oportet unius anni spatio, rejecta indictionum vitiosa nota; cumque hæc digesserim in Chronologia Cæsarea pontificia, persequor cætera de Gregorio II, quæ sum pollicitus. Leo igitur Isaurus post decimum sui imperii annum, ut legitur in Vita sancti Stephani monachi et martyris, scelere suo intumtum fecit, imaginem Salvatoris quæ supra portam æream collocata erat dejiciendo. Sed publica edicta de omnibus ubique imaginibus evertendis, nonnihi anno imperii quarto decimo, Christi 730, promulgavit. Cujus opinionis assertor est Anastasius, qui narrat invasionem Langobardorum, ac postea donationem Sueriensis Castelli D. Petro factam ann. 728, ac sequenti 729, Cometæ apparitionem ab occidentali parte, quem etiam Beda refert eodem anno, alium ab oriente esse visum narrans; deinde Anastasius: *Post hæc, inquit, claruit ejusdem imperatoris malitia, pro qua persequebatur pontificem, ita ut compelleret omnes Cp. habitantes tam vi, quamque blandimentis, ut deponerent ubicunque haberent, imagines tam Salvatoris, quamque ejus Genitricis sanctæ, vel omnium sanctorum, easque in medio civitatis, quod dicere crudele est, igni cremarent, et omnes dealbarent depictas ecclesias*. Quin etiam certissimam hanc epocham confirmat abdicatio sancti Germani, postquam imperatoris audaciæ et impietati nequidquam intercessit, de qua erudite Pagius ann. 730, a num. 4. Ac proinde principium belli imaginibus indicti rectius anno 730 quam 726 constitueremus. Cum tamen antiqui auctores statim atque emerit Leonis immane flagitium, hoc bellum cœpisse nos doceant, et nos persecutionis initium statuimus anno 726, eamque post quadriennium, nempe 730, publicatam asserimus. Ridear fortasse tam frequenter Pagio adversans; nam ille edicum publicæ eversionis imaginum docet promulgari anno 726: *Sicuti ergo, inquit, alius imperatores ethnici annis decennialibus suis dicatis adversus Christianos edicta promulgabant; sic Leo Isaurus anno imperii sui decimo adversus Orthodoxos persecutionem excitavit, et bellum sacris imaginibus indixit, idque ante Kalendas Septembris, quo indictione decima initium sumpsit* (Ann. 726, n. 1). At, bona cum venia, Isaurus qui ex eodem Pagio regnare orsus est die 25 Martii, anno 717, Kalendis Septembris 726 numerabat quantum mensem anni decimi imperii sui; atque eapropter non ethnicorum instar promulgare potuit edictum anno suis decennialibus dicato, vota enim decennialia decennio evoluta, ac novo decennio ineunte, nuncupabantur, cujus rei exempla videbis apud ear. Noris. (*Diss. chron. de vol. dec.*), ne sim multus extra aleam. Verum quidem est quod Leo juxta Baronii chronologiam, quam sequor, agebat annum undecimum, qui votis decennialibus celebrandis fuisset aptissimus; cum vero docuerim promulgationem edicti spectare ad annum 730, erudito omnis de decennialibus corruit.

His

* De quibusdam capitulis. Gregorius Pontificem Constantium properantem Cplini comitatus est, atque a Justiniano de capitulis interrogatus, quæ alia non fuisse videntur, quam Trullani canones, ad quorum promulgationem diuturnam jam operam suam imperator contulerat, veut legitur in Vita Sergii, pag. 151. Sunt qui existimant, ex Trullanis canonibus nonnullos ea occasione fuisse a Romano pontifice approbatos, confirmatosque. Nos sine certis documentis definire nolumus. Bætzianus.

sibi regnum Romani imperii usurpare conabatur. Leviores quoque decipiens ita ut Manturianenses, Lunenses, atque ¹ Bledani ei sacramenta præstissent. Exarchus vero hæc audiens, turbatus est, quem sanctissimus papa confortans, et cum eo proceres Ecclesiæ mittens atque exercitus, profecti sunt. Qui

venientes in Manturianensi castello ibidem Petasius interemptus est. Cujus abscissum caput Constantino-
pollin ad principem missum est, et nec sic Romanis plenam gratiam largitus est imperator.

² Nam post hæc claruit ejusdem imperatoris malitia, pro qua persequelatur pontificem, ita ut com-

VARIANTES LECTIONES.

¹ Cod. Luc., *Blerani*.

VARIORUM NOTÆ.

auctor Miscellæ, pag. 150, ad ann. 718, ubi de anno secundo imperii Leonis: *Sergius protospatarius et prætor Siciliæ, audito quod Saraceni obsiderent regiam urbem, coronavit illic proprium imperatorem, circum Cyprium ex hominibus suis, filium Gregorii Onomaguli, mutato nomine Tiberium vocitatum, qui fecit promotiones, et suos principes, prædicti consilio Sergii. Ast imperator, his auditis, mittit Paulum proprium chartularium; hunc Patricium ordinatum, et prætorem Siciliæ, datis in auxilium ei duobus spathariis, et in servitium ejus paucis hominibus, jussionibusque ad principes Occidentis, et sacra populo recitanda. Qui cum ingressi fuissent nocti in Dromonem velocem, erierunt in partes Cyzici, a loco autem ad locum per terram perque mare itinere facto repente in Siciliam venerunt. Cumque Syracusam introissent, audivit Sergius, et obstupuit, et proprio excessu perpensus, confugit ad propinquos Calabræ Longobardos. Populus eorum congregatus, et sacra relecta per eam certus effectus, quod et imperium stare, et urbs promptior adversus gentes, nec non et enarrantibus illis quæ facta fuerant super duobus stolis, Leonem imperatorem laudaverunt, Basilium autem Onomagulum et principes qui ab eo profecti fuerant victos prætori tradiderunt. Ipse vero Basilium cum singulari prætore ipsius decollavit, et capita eorum pusa condita per spatharios imperatori transmisit, reliquorum autem quosdam aut verberatos, aut tonsos, quosdam vero abscissis naribus in exilium destinavit. Sicque factum est ut hinc in Occidentalibus magna correctionis constitutio fieret. Porro Sergius, verbo impunitatis accepto a prætore pariter et petito, exiit ad eum, et ita omnes pace politæ sunt Hespericæ partes. Tyrannus alter in partibus Tusciæ, similiter Tiberius nuncupatus, et ab Anastasio hoc loco memoratus, cogno-
mento Petasius, qui Etruriam ad defectionem per-
tulit, quamquam per Romanum exercitum, Gregorio pontifice conveniente, oppressus est. BENIGNUS.*

² 1. Nam post hæc claruit ejusdem imperatoris malitia. Natalis Alexander in dissertatione 1 in Historiam ecclesiasticam sæculi octavi, t. V, pag. 753, arguit Gregorium II ad obedientiam Leonis Isaurici imperatoris ob abrogationem sacris imaginibus cultum Italiæ populos abduxisse, atque eidem vectigalia amplius solvi prohibuisse. Natus ille auctoritati Pauli Diaconi, l. vi de Gestis Longobardorum, c. 49, inquit: *Omnes Ravennæ exercitus, vel Venetiarum, talibus jussionibus uno animo restiterunt, et nisi eos prohibuisset pontifex, imperatorem super se constituere fuissent aggressi, et Anastasius, qui n. 184 inquit: Cognita vero imperatoris nequitia, omnis Italia consilium inivit ut sibi eligerent imperatorem, et Constantinopolim ducerent; sed compescuit tale consilium pontifex, sperans conversionem principis; et n. 185: Blando omnes sermone, ut bonis in Deum proficerent artibus, et in fide persisterent, rogabat; sed ne desideret ab amore, vel fide Romani imperii, admonebat. Recitat etiam litteras ab eodem Gregorio ad Leonem datas, in quibus pontifex non minus intentat aver-
tendi populos a fide imperatoris, et vectigalium solu-
tionem impediendi, sed se iuramentum et nudum profite-
ter, necessarium in proximam Campaniam, si insultus
paret, et Christum invocaturum, ut quod apud bea-
tum Paulum Corinthio reo incestus contigit imperatori
contingat. Sed minime decebat, subiungit, sanctissimum*

antistitem in divinis Scripturis eruditum, populorum tumultibus se implicare, eosdemque ad defectionem urgere, et ab obsequio imperatori etiam hæretico debito abducere. Natali adhæret Franciscus Pagius, in Vita Gregorii II, qui inquit: *Tantum abest ut Gregorius Italos et Romanos ad defectionem impulerit, aut eos a pensione tributorum solvenda impederit, ut Ravennæ et Venetiarum exercitus ad rebellionem paratos in officio continuerit, recitatque deinde eadem testimonia, quibus Natalis usus est. — Hæc quidem ita se habuisse, antequam claresceret imperatoris malitia, ut inquit Anastasius, libens concedo. Voluit nempe sanctissimus pontifex patienter ferre quæ sibi ab impio imperatore inferebantur, cum vite discrimine injurias, atque omnia remedia mansuetudinis et beneficentiæ experiri, ut sibi animum imperatoris promereretur, et a furore quo in sacras imagines sæviebat revocaret. Et Italiæ populos imperio orientali sub-
jectos defectionem meditantes in officio continuit, et a constituendo novo imperatore, quem Constantino-
pollin inferrent, compescuit, et exarchum Ravennæ a Longobardis expulsum, et Venetiis morantem Urso Venetiarum duci, ut ei hæreret et ad pristinum statu-
m Ravennatum civitatem revocaret, data ad eumdem littera, commendavit, et binas epistolas ad Leonem scripsit, quibus obstinatum animum frangeret, et ad meliora consilia traderet. Munitus fuerat Leo se Romam missurum, qui imaginem sancti Petri confringeret, et Gregorium illinc pontificem victum abduceret. At Gregorius respondit pontifices Romæ conciliandæ pacis causa sedere, tanquam parietem integerrimum, septumque medianum Orientis et Occidentis, ac pacis arbitros et moderatores: *Quod si quempiam, inquit, ad evertendam imaginem miseris sancti Petri, vide, protestamur tibi, innocentes sumus a sanguine, quem fusuri sunt; verum in cervices tuas, et in caput tuum ista recident. Præviderat namque sanctus pontifex, quod futurum erat, si quidpiam armis tentare imperator ausus fuisset; ut enim tradit Anastasius, ad resistendum imperatoris jussionibus Pentapolenses et Venetiarum exercitus parati sibi duces elegerant, et, de pontificis deque sua immunitate studentes, una se quasi fratres fidei catenæ con-
strixerant Romani atque Longobardi, desiderantes cuncti mortem pro defensione pontificis sustinere glorio-
sam, nunquam illum passuri perferre molestiam, pro fide veru et Christianorum certantem, vel, ut alii, certantes salute. Et cui potius salutem suam et filium populus Romanus præsertim concedere poterat, quam Romano pontifici, cui nihil magis cordi erat quam egenorum inopiam largissima manu sublevare. Ecclesiæ horrea ingruente fame pauperibus aperire, blando omnes sermone complecti, urbem templis et monasteriis augere, templaque aureis atque argenteis muneribus exornare? Manum Gregorius applicuerat restaurandis urbis mœnibus, Alpes Cottias ab Ecclesiæ patrimonio divulsas eidem iterum junxerat, castra a Longobardis Romano ducatu crepta qua vi, qua precibus, qua donis eidem vindicaverat. Nil mirum itaque, si, abrogato imperio Leonis hæretico in-
nitanti Romæ veteri quæ in nova perfererat, rapinas, cædes, incendia, se suo sanctissimo præsuli, vitam-
que opesque, Romani commiserint. — Hæc postremis Gregorii II pontificatus temporibus contigerunt. Illa vero quæ Natalis Alexander ex auctoribus refert,**

absidem sanctæ Dei Genitricis ad præsepe situm est, A monasterium instituit. Atque monasterium sancti Andree apostoli, quod Barbaræ nuncupatur, ad nimiam deductum desertionem, ¹ in quo nec unus ² habebatur monachus, ³ ascitis monachis, ordinavit, ut utraque monasteria ad sanctam Dei Genitricem singulis diebus atque noctibus Deo laudes canerent.

Eo tempore ⁴ Luitprandus rex donationem patrimonii Alpium ⁵ Cotziarum, quam Aripertus rex fecerat, hicque repetierat, admonitione tanti viri vel increpatione redditam confirmavit. ⁶ Hujus temporibus signum in luna factum est indictione 14, et visa est cruentata usque ad mediam noctem. Eo itaque tempore ⁷ Teudo dux gentis ⁸ Bajoariorum ⁹ ad apostoli beati Petri limina primus de gente eadem occurrit, orationis voto. Hujus temporibus ¹⁰ Anastasius

imperator classem navium præparatam in partibus Alexandriæ direxit contra a Deo ¹ destructos Agarenos, qui, ad aliud versi consilium, antequam pervenisent ad destinatum locum, ab itinere medio ad regiam regressi sunt urbem, Theodosium orthodoxum inquirentes imperatorem elegerunt, atque coactum in solio imperii confirmaverunt. Anastasius itaque cum civibus vel quibus potuit de exercitu munitam civitatem Nicæam perrexit, illic cum classe, in qua Theodosius fuerat imperator, dimicavit, et fere septem millia exercitus sunt interempta. Cujus Anastasii superata pars verbum jam immunitatis ¹⁰ expetivit. Datoque sibi sacramento clericus factus atque presbyter est consecratus. Protinus etiam ut ingressus est memoratus Theodosius regiam urbem, ¹¹ e imaginem illam venerandam, in qua

VARIANTES LECTIONES.

¹ Cod. Luc. et al., in quibus.

² Cod. Luc., habitabat.

³ Al., *restaurans monachos faciens ordinavit ut iii, vi, ix lectione matutinis in eadem ecclesia sanctæ Dei Genitricis quotidianis agerent diebus, et manet nunc usque pia ejus ordinatio. Eo, etc.*

⁴ Cod. Luc., coctiarum.

⁵ Al., *Quarta decima tunc indictione signum, e c.*

⁶ Cod. Luc., *Theodo.*

⁷ Cod. Luc., *Baugariorum.*

⁸ Al. add. *cum aliis gentis suor.*

⁹ Cod. Luc., *destruendos.*

¹⁰ Al., *expedit.*

VARIORUM NOTÆ.

impedimentum matrimonii ad quartum consanguinitatis gradum; viro habenti mulierem rei uxoris non aptam permittit aliam ducere, ita tamen ut alimenta præbeat etiam illi. Presbyteris juramento se purgare permittit criminibus quæ leviter accensabantur, ac sine certis testibus. Sacramentum confirmationis reiterare, in missæ sacrificio alterum calicem consecrare, comedere idolis oblata, matrimonium permittere illis quos parentes devoverint, ac rebaptizare semel baptizatos cum legitima forma, a presbyteris licet indignis, prohibet. Filios tamen parentibus ereptos vult baptizari, nisi liqueat baptizatos eosdem esse post raptum. Leprosi Eucharistiam negari sub obtentu vitæ cum isdem comestione non vult. Stultitiam esse ait a monasteriis ecclesiisve contagione infectis abire, tanquam ita Dei manus declinaretur. Haud fugiendam docet consuetudinem et mensam ecclesiasticorum, ac viro um illustrium, qui vitis sciant, dum hæc ipsa sæpe conducunt magis ad revocandos ad officium, quam correpto et reprehensio. SOMMIER.

¹ Luitprandus. Excerptis hæc noster ex Paulo diac., lib. vi, c. 45. *Eo tempore Luitprandus rex donationem patrimonii Alpium Cottiarum Romanæ Ecclesiæ confirmavit.* BENCINGUS.

² *Eo tempore Luitprandus.* Eadem Beda et Paulus Diaconus et Oldradus, in epistola ad Carolum Magnum, ubi tradit hæc primo anno Luitprandi ab ipso facta fuisse. BIN. et LABB.

³ *Eo tempore Luitprandus, etc.* Sancti hujus pontificis tempore multi supremi principes singularem erga sanctam sedem venerationem testati sunt. Nam Theodo II, Bajoariæ dux, quem sanctus Rudpertus Salisburgensis episcopus ad catholicam fidem converterat, Germanorum omnium principum primus pietatis ergo venit Romam ad visendum D. Petrum ejusque successore summum pontificem. Theodoni vero est præferendus pietate rex Anglorum Ina, qui non modo Romam venit visum apostolorum sepulcra, ut tradit Beda (*Hist. Angl. l. v, c. 7*) cum xxxvii annis imperium tenuisset gentis illius; sed antequam ab urbe proficisceretur denarium ex singulis domibus regni sui beato Petro sortiri concessisse, quod diu ab Anglis Romescot, Latine vero denarius Petri vocabatur (*Rainf. Gesten. lib., cap. 24*). — Ina idem, dum Romæ esset, facultatem a pontifice obtinuit domum

ædificandi, quam dixerunt scholam Anglorum: *Ad quam domum, ait Matthæus Westmonasteriensis, reges Angliæ, et genus regium cum episcopis, presbyteris et clericis in doctrina et fide catholica erudiendi venirent, ne quod in Ecclesia Anglicana sinistrum aut veritati catholice contrarium doceretur; et sic in fide stabili roborati ad propria remearent. Fecit præterea ecclesiam (cui scilicet cleri Angli inservirent, atque in ea tumularetur gens Anglicana, quæ Romæ supremum diem obitus-et). Et hæc omnia, prosequitur, ut perpetuæ firmitatis robur obtinerent, statutum est generali decreto per totum regnum occidentalium Saxonum, in quo prædictus Ina regnabat, ut singulis annis de singulis familiis denarius unus beato Petro et Ecclesie Romanæ mitteretur, ut Angli ibidem commorantes ritale subsidium inde haberent.* SOMMIER. — De Eudone, Aquitanicæ duce, apostolicæ sedis auxilium contra Saracenos implorante, deque admirabili ejus victoria post pontificiam benedictionem, de Langobardorum rege Luitprando Cottias iterum Alpes nuper invasas restituente apostolicæ sedi, ac demum de Langobardorum Beneventi usurpationibus, etc., abunde Anastasius loquitur, quem Gallico idiomate illustrissimus arch. Sommier exprimit, ut principum erga sanctam Sedem obsequia conjunctim narret. BLANCHINUS.

⁴ *Anastasius imperator.* Hæc Paulus, servato temporum ordine, ante prædictam confirmationem donationis narravit, cap. 36, ad hunc modum: *Hoc tempore Anastasius imperator classem in Alexandriam contra Sarracenos direxit. Cujus exercitus, ad aliud versus consilium, ab itinere medio CPTim urbem regressus, Theodosium Orthodoxum inquirens, imperatorem elegit, atque coactum in solio imperii confirmavit. Qui Theodosius apud Aream civitatem Anastasium gravi prælio vicit, datoque sibi sacramento, eum clericum fieri ac presbyterum fecit ordinari. Ipse vero ut regnum accepit, mox in regia imago imaginem illam venerandam in qua sancta synodus erat depicta, et a Philippico fuerat dejecta, pristinum in locum erexit. Illis diebus Tiberis fluvius ita inundavit, ut, alveam suam ingressus, multa Romanæ fecerit exitia civitati; ita ut in via la a ad unam et semis staturam excreveret, et a Porta sancti Petri usque ad pontem Milviam aquæ se distendentes conjungerent.*

⁵ *Imaginem illam venerandam.* Tam Paulus, quam ejus excerptor Anastasius, ascribunt Theod.

sanctæ erant sex synodi depictæ, et a Philippico nec dicendo fuerat deposita, in pristino erexit loco, ita ut hujus fidei fervore omnis ab Ecclesia cessaret questio.

Eo autem tempore fluvius qui appellatur Tiberis, alveum suum egressus, sese per campestria dedit, intumuit etiam inundatione aquarum multarum, et per portam quæ Flaminia dicitur ingressus est. Transcendit interea aliquibus in locis, et muros urbis, atque ultra basilicam sancti Marci per plateas se extendit, ita ut in via Lata ad unam et semis staturam aqua ejusdem fluminis excrevisset, atque a porta beati Petri apostoli usque ad pontem Milvium aque se distenderent, et juxta remissa in ipsius fluminis alveum se dedit. Domos itaque evertit, agros dissipavit, eradicans arbusta et segetes. Nam nec serere ipso potuit tempore pars maxima Romanorum. Pro hoc imminabat tribulatio magna. Per dies autem septem aquæ Romam tenebant perva-

sam. A Domino itaque papa litanie crebro fiebant. Cumque in oratione et litanis persisteret, post octavam jam diem misertus Deus aquam amovit, et fluvius ad proprium regressus est alveum per decimam quintam indictionem.

Cumque etiam castrum ipso fuerat tempore a Longobardis pacis dolo pervasum. Quo audito omnes sunt redditi tristes. Adhortans etiam sanctissimus pontifex, et commoneus Longobardos, ut redderent; qui si non acquiescerent, in iram se divinam incidere pro dolo quem fecerant suis scriptis detestabatur, nam et munera eis dare, ut restituerent, voluit multa. Sed illi turgida mente neque monitis audire, nec reddere sunt passi. Unde nimis idem sanctus indoluit pontifex, seseque spei contulit divinæ, atque in munitione ducis Neapolitani, et populi vacans, ducatum ei qualiter agerent quotidie scribendo presentabat. Cujus mandato obedientes, consilio initio, mœnia ipsius castri, virtute sub no-

VARIANTES

¹ Cod. Luc., in pristinum erexit locum atque titulum.

² Al., titulo atque loco.

³ Cod. Luc., egressus.

⁴ Cod. Luc., remissa ejusdem fluminis se dederint.

⁵ Al. om., per decimam quintam indictionem.

⁶ Al., tristes de castri redditione.

⁷ Cod. Luc. et al., protestabatur.

⁸ Cod. Luc., præstabat.

⁹ Cod. Luc., versuti.

VARIORUM NOTÆ.

asio restitutionem imaginis synodi vi. Agatho tamen, qui rebus interfuit, opus hoc aperte Anastasio tribuit, atque adeo uterque historicus est emendandus, et loco Theodosii sic scribendum: *Protinus etiam sit ingressus est memoratus Anastasius*, cum reliquis, quæ pariter ad gesta Constantini sunt referenda. Agatho enim, post descriptam Anastasii electionem, loco sæpius laudato sic prosequitur: *Quoniam autem post defectionem superius dictæ synodalis imaginis, qui eam nefarie dejici jusserat, sceleratus et demens Bardanes, in Melii quæ dicitur furnice, sanctas et œcumenicas quinque synodos, et solum in imagine se poni jussit, in ejus medio se cum Sergio erectum statuens, necessario omnino et valde convenienter his duabus personis ex illa dejectis, ejusdem sanctæ et œcumenicæ sextæ synodi cum aliis quinque fit in columna descriptio, communi festo et lætitia, et spirituali in Domino exultatione exorta universo Dei amanti Ecclesiæ cœtui, ob constitutionem et pacem sanctissimarum Ecclesiarum. BENIGNUS.*

2. *Imaginem illam venerandam.* Cum Artemius, dictus postea Anastasius, die quarta mensis Junii anni septingentesimi decimi tertii, ut superius diximus, imperator coronatus esset, ac imperium annos duos et menses octo tenuisset, tumultuantibus militibus et alium sibi imperatorem deligentibus nomine Theodosium, imperio dejectus est, et in monasterium detrusus, ideoque Theodosius circa initium anni 716 dictus est imperator, qui, quod catholicus esset, nihil antiquius habuit, quam ut quod Philippicus imperator fuerat demolitus ipse restitueret nobile monumentum, quo sex œcumenicæ synodi depictæ erant; qui hoc facto ita compressit ora hæreticorum, ut omnis de fide questio in ea urbe cessaret. Ita Baronius ex Anastasio in Gregorio II. Sed deceptam hac in re Anastasium certa mihi stat sententia; Anastasium enim imp., non vero Theodosium, sextæ synodi imaginem in palatio imperiali a Philippico erasam restituisse, diserte asserit Agatho diaconus in peroratione sæpius laudata tam in Agathone, quam in Conone, cui, ut pœ testi oculato, prior fides habenda quam Anastasio. In ea postquam dixit Anastasium virum pium ac Orthodoxum dictum esse imperatorem, eoque probante ac au-

nente Joannem patriarcham ad Constantinum papam scripsisse, subdit: *Quia vero post superius declaratam integræ synodorum in ignis, erasa sextæ synodi imagine, abolitionem, qui nefarie aboleri jusserat miser ac insanus Bardanes, in dicta Melii camera, sanctis tantum quinque relictis œcumenicis synodis, in se se, una cum Sergio, rectum statum ejus medio, in imagine depingi præceperat, necessario plane ac valde congrue, deturbatis inde ejusmodi ambabus personis, sancta eadem ac œcumenica sextæ synodus, una cum aliis quinque, ibidem iterum loci depicta est; universo Dei amante sanctæ Ecclesiæ cœtu communi tripudio ac lætitia, spiritualique in Christo exultatione, ovante pro sanctissimarum Ecclesiarum concessa tranquillitate et pace.* Vide de hoc Bardanis seu Philippici imp. facto dicta in Constantino papa, quem etiam cum Baronio ex Theophane observavimus Constantinopolim misisse Michaellem, Romanæ Ecclesiæ presbyterum, apocrisarium ad Anastasium imp., quem tamen hic Baronius dicit missum a Gregorio II. PAGIUS.

3. *Cumanum etiam Castrum.* Sisinnium papam de restaurandis Romanæ urbis muris serio cogitasse, ob idque calcarias decoquere jussisse diximus; idem initio sui pontificatus tentasse Gregorium II asserit Anastasius, sed emergentibus variis tumultibus præpeditum esse. Quinam autem fuerint illi tumultus quibus a proposito avocatus est, idem auctor refert: Longobardos nempe castrum Romanæ Ecclesiæ sub dolo pacis pervasum eripuisse; cumque nec ultionis divinæ metu, nec muneribus a Gregorio papa oblatis ad illius restitutionem secti possent, Gregorius, ducis popularique Neapolitani auxilio illud recuperavit, septuaginta auri libris, ut promiserat, pro ejus redemptione datis. Eadem habet Paulus diaconus, lib. vi de Gestis Longobard., cap. 40, qui nos edocet castrum illud, quod non nominat Anastasius, fuisse castrum Cumanum, quod Beneventanus Longobardorum dux Ecclesiæ eripuerat. Idem Paulus diaconus laudatus, cap. 42, refert etiam Luitprandum Longobardorum regem eo tempore confirmasse restitutionem Alpium Cottiarum jam Ecclesiæ factam Joanne septimo sedente, ut ibidem dictum est. Addit Ueda, lib. de Sex Statibus, Luit-

cturno ingressi sunt silentio. Joannes scilicet dux **A** cum Theodimo subdiacono, et ¹ rectore, atque exercitu, ² et Longobardos pene trecentos cum eorum ³ castaldione interfecerunt, vivos etiam amplius quingentos comprehendentes, captos Neapolim duxerunt. Sic castrum recipere potuerunt. Pro cuius redemptione septuaginta auri libras ipse sanctissimus papa, sicut promiserat antea, dedit.

Hic Jerusalem Ecclesiam sanctam, quæ multo fuerat ⁴ detecta tempore, et circumquaque porticus vetustate quassatas trabibus deductis cooperuit ac reparavit. Ambonem etiam marmoreum in eadem

¹ Cod. Luc., correctore.

² Cod. Luc., castaldo.

³ Al., distecta.

⁴ Al., gens ad locum qui Septeni dicitur transfretantes Spania ingressi, maximam hoc cesserunt partem cum eorum rege, reliquos omnes subdidit cum suis bonis, et ita eandem provinciam annis possederunt x.

VARIANTES

ecclesia fecit, eamque diversis ditavit linteis, atque ministeriis. ⁵ Eodem tempore ⁶ nefanda Agarenorum ⁷ gens cum jam Hispaniarum provinciam per decera tenerent annos pervasam, undecimo anno Rhodanum conabantur fluvium transire ad Francias occupandum, ubi Eudo præerat. Qui facta Francorum generali ⁸ motione contra Saracenos, eos circumdantes interfecerunt, trecenta enim septuaginta quinque millia uno sunt die interfecti, ⁹ et ejusdem Eudonis Francorum ducis missa pontifici epistola continebat. Mille tantum quingentos ex Francis fuisse mortuos in eodem ¹⁰ bello dixerunt. Adjiciens quod ¹¹ anno

Undecimo vero anno generalis facta Francorum motio contra Sarracenos, circumdantes interemerunt. Trecenta, etc.

⁵ Cod. Luc., monitione.

⁶ Al., ut Francorum missa pontifici.

⁷ Cod. Luc., libello dicebat.

VARIORUM NOTÆ.

prandum Alpes Cottias a Romano pontifice repeliisse, **B** sed admonitione venerabilis Gregorii papæ cum Ariperi restitutionem confirmasse. PAGIUS.

^a Cum Theodimo subdiacono et rectore. Erat Theodimus subdiaconus regionarius, et rector nomine sedis apostolicæ diocesis sancti Andreae Neapoli. In iis siquidem locis, in quibus Romana Ecclesia patrimonium possidebat, constitutæ erant diaconie, ubi elemosynæ a subdiacono rectore patrimonii erogabantur. Sicut enim plures litteræ sancti Gregorii Magni nos docent, subdiaconi munus erat pauperum diaconie curam habere. Hic Theodimus sepultus est Neapoli in eadem ecclesia sancti Andreae, ad Nidum appellata, de quo exstat in tabula marmorea ante altare sequens sepulchralis inscriptio.

CONFUGIENTIS AD TUUM SUFFRAGIUM
LÆTUS AMPECTERE OSSA PUTRIDA TABE-
FACTA APOSTOLE SCE QUI OB TUI MERITI
DESIDERIUM AULÆ TUÆ MOENIA MIRA FE-
CIT PULCHRITUDINE CORUSCARÈ.

UT TUIS ADJUTUS AUXILIIS DISRUPTIS
VINCULIS INFERNI HINC RESURGERE CARO
MISERA POSSIT ET IN DIE EXAMINATIONIS
CALCATUS FACINOROSIS PECCATIS GAUDIA
DIVINA PERCIPIAT TE INTERPRECANTE MAR-
TYR ANDREA.

HIC IN PACE MEMBRA SUNT POSITA THEO-
DIMI SUBD. REG. ET RECT. SCÆ. SED. APOST.
ET DISP. HUIUS DIACONIÆ BEATI ANDRÆ.

SI QUIS PRÆSUMPSERIT HUNC TUMULUM
VIOLARE ERIT ANATHEMATIS VINCULO IN-
NODATUS.

MAFEUS.

^b Et Longobardos pene trecentos cum eorum castaldo interfecerunt. Castaldus, vel gastaldus Longobardis est præpositus civitatis, vel castri. Paulus Varnefrid., de Gent. Longobard., lib. v, cap. 29: *Ipsaque Alzorone, mutato dignitatis nomine, de duce castaldium vocitari præcepit.* Rainerius gastaldens Soranæ civitatis memoratur apud Leonem Ostiensem, Chronic. Cassinens. lib. II, cap. 32; Tacipertus castaldus, et Ramingus castaldus Tusciæ, Anastas., in Zachar. Interdum gastaldus pro procuratore. Urban. II, in can. *Salvator.* 1, q. 33: *Defensoris nomine advocatum sibi castaldum et judicem.* Pandolphus gastaldus nominatur in inscriptione Joannis VIII, epist. 215, idemque Judex Capuanus, in epist. ejusd. 217. ALTASERRA.

^c Eodem tempore nefanda Agarenorum gens. Ex verbis Anastasii in Vita Gregorii, asserentis Sarace-

nos cum Eudone Aquitanie duce pugnasse; et ex iis quæ Paulus Diaconus lib. VI de Gestis Longobard., cap. 46, de ingressu Saracenorum in Aquitaniam scribit, inter se collatis, auctor Criticæ Baronii recte deducit prælium illud habitum esse anno septingentesimo vicesimo quinto, victoriamque reportatam fuisse ab Eudone ope spongiæ sibi a Gregorio II missæ: *Adjiciens, inquit Anastasius, de Eudonis epistola ad pontificem scripta loquens, quod anno præmisso in benedictionem a prædicto viro eis directis tribus spongiis, quibus ad usum mensæ pontificis apponuntur, in hora qua bellum committebatur, idem Eudo Aquitanie princeps populo suo per modicas partes tribuens ad suendum eis, nec unus vulneratus est, nec mortuus ex his qui participati sunt, ubi loquitur Anastasius de spongia qua mensa pontificis tergebatur, Eudoni transmissa, et pro benedictione exercitus distributa.* De ea victoria ope spongiæ relata loquitur etiam Frodoardus lib. de Pontificibus Romanis, in Gregorio II.

C Externos etiam benedictio lata triumphos Concelebrat papæ victores spongia Francos, Dum reddens Agarenorum tutatur ab armis, Participes ferri neque læsos vulnere tantum Prostratis tali vacuis pro tegmine paucis.

Quæ Frodoardi verba manifeste evincunt hoc prælium inter Agarenos seu Saracenos et Francos habitum sub Gregorio II diversum esse ab eo quod anno 752 sub Gregorio III commissum est. De spongiis legendi Thesaurus linguæ Latinæ et Gallicæ, in voce *Spongia*, ubi invenies antiquos spongiarum in deliciis habuisse, strigilum vice linteorumque illis utentes ad distringenda et emundanda corpora. Martialis, lib. XIV, 149, asserit morem fuisse iis mensas tergere:

Hæc tibi sorte datur tergendis spongia mensis.

PAGIUS.

^d Nefanda Agarenorum. Quibusdam immutatis, sectio hæc integra 182 descripta est ex lib. VI, cap. 46, 47, Pauli Diaconi. BENCINUS.

D ^e Anno præmisso in benedictionem a prædicto viro eis directis tribus spongiis, quibus ad usum mensæ pontificis apponuntur. Ante annum quo Saraceni duce Adhiramen rege in Galliam irruerunt, a Gregorio II Eudoni duci Aquitanie, benedictionis gratia, missæ sunt tres spongiæ, de his quæ in usu erant ad detergendam mensam pontificis: his concisis in particulas, et distributis militibus, quotquot eas sumpserunt, et prælio in quo Carolus Martellus et Eudo conjunctis copiis Saracenos ad internecionem fuderunt, incolumes et illæsi evasere. Spongiæ erant in usu ad detergendas mensas, ut probatur hoc loco, quem illustrat Martialis, lib. XIV, epigr. 144:

præmissa in benedictionem a prædicto viro eis¹ directis tribus spongiis, quibus ad usum mensæ pontificis apponuntur², in hora qua bellum committebatur, idem Eudo Aquitanie princeps populo suo per

¹ Cod. Luc. directa.

² Al., intra qua.

VARIANTES LECTIONES.

³ Al., ex eis.

⁴ In al. Eo quoque... Hic desunt.

VARIORUM NOTÆ.

Hæc tibi sorte datur tergendis spongia mensis Uti is. Vel ad extergenda pavimenta. L. Quæsitum, § Item perica, ff. de instruct. instrum. legat. M. Tall., pro Sextio: *Meministis tum, iudices, corporibus civium Tiberim compleri, cloacas resarciri, ex foro spongiis effingi sanguinem.* Hinc virgo Ægyptia, quæ, fingens se stultam, præ humilitate cæteris ministrabat, dicebatur Ἐρώρυς τῆς στυδίας, spongia monasterii. Pallad., Hist. Lausiæ., c. 40. ALTAERRA.

§. Directis tribus spongiis, quibus ad usum mensæ pontificis apponuntur.

Particulatim sectis, et singulis militibus distributis, tribus spongiis sibi a papa Gregorio II directis, quibus ad usum mensæ pontificis apponuntur, vel, ut in aliis Codicibus legitur, quibus ad usum mensæ pontificis utebantur, Eudo Aquitanie dux trecenta septuaginta quinque millia Sarracenorum detulit, nemine ex suis, qui ejusmodi spongiæ participes fuerint, desiderato. Quid intelligendum sit per has spongias ad usum mensæ a pontifice adhibitas, necessarium duco explicare. — Franciscus Pagius, in Breviario Gestorum pontificum Romanorum, in Vita Gregorii II, dicit Anastasium loqui hic de spongia qua mensa pontificis tergebatur, Eudoni transmissa, et pro benedictione exercitus distributa; additque commentarium: *De spongiis legendus Thesaurus linguæ Latinæ, et Calepinus, in voce Spongia, ubi invenies antiquos spongias in deliciis habuisse, strigilum vice linteorumque illis utentes ad dstringenda et emundanda corpora.* Optime factum, sanctum pontificem Gregorium II, loco benedictionis, ad Eudonem mississe spongias, quas in deliciis habuerit, et quibus, vice strigilis, usus fuerit ad dstringendum corpus, et emundandum. Nec minus feliciter vir cæteroquin plurimæ selectæque eruditionis, Joseph Maria Suarezus episcopus Vasionensis, locum hunc Anastasii satis obscurum exposuit in opusculo de annua lotionem aræ maxime basilicæ sancti Petri, ubi inquit, *delebantur scripta spongia, uti Suetonius refert, c. 20 in Caio Cæsare Caligula; hinc Augustus Ajacem suum in spongiam incubuisse respondit amicis apud eundem Suetonium, c. 85; portenderunt igitur tres spongiæ illæ delendos fore ad interfectionem Agarinos, et ducis ac militum pietas ipsos conservavit sospites atque incolomes:* scilicet delendi fuissent milites Eudonis, quibus spongiæ partes distributæ, non Agares, quos spongia minime contigerit. — Item acutissime putaverim clariss. præsulem Joan. Christophorum Bstellem, in libro Romæ edito anno 1702, in quo explicat et illustrat ritum annuæ ablutionis altaris majoris basilicæ Vaticanæ in die cœnæ Domini. Hic recitat spongiarum usus tum sacris tum profanis, habitaque mentione facti Eudonis ab eodem Eudone descripti in epistola ad Gregorium II data, subjungit: *Quærit autem fuerit antiquitus spongiarum usus in mensa pontificis haclenus incompertum nobis est; illud profecto certum exploratumque habemus his temporibus tales spongias neque spirituali neque corporali pontificis mensæ apponi solere. Probabile tamen arbitramur ejusmodi spongias adhiberi consuevisse, dum pontifex solempne sacrum faceret, ad abstergenda sacræ mensæ va a, quæ modo purificatoriis lintisque teruntur. Talis enim erat et adhuc est spongiarum usus apud Græcos, tum in missa solempni, tum etiam in ablutione sanctæ mensæ in cœna Domini, ut supra ostendimus. Quin etiam patriarcha spongiis in ablutione sacræ mensæ adhibitas populo in benedi-*

modicas partes tribuens ad sumendum³ eis, nec unus vulneratus est, nec mortuus ex his qui participati sunt. ⁴ Eo quoque tempore in Campaniæ partibus combustum triticum, hordeum, seu legumina

ctionem distribuere solet, quippe quæ ex altaris contactu sanctitatem virtutemque divinam hausisse creditur, ut explicat Goar in suis notis ad dictum ritum, n. 13. Quod et Gregorium II factitasse memorat Anastasius, dum pontificis mensæ spongiis missa tradit Francorum duci in benedictionem. — Quod si licet aliquid addere explicationi Battelli, non putarem perperam intelligi posse spongias missas a pontifice, quæ in Anastasio ea circumstantia notantur usui fuisse pontifici in mensa, ex illis fuisse quibus pontifex usus fuerit in ablutione solempni altaris, super quo ipse missas faciebat. Antiquissimus ritus est basilicæ Vaticanæ, quem eadem basilica religiosè adhuc retinet, et custodit, in die Cœnæ Domini majus altare vino abluere, aspergillis verrere, ac demum spongiis primum, dein niappolis diligenter abstergere. Hujus ritus meminere veteres Rituum collectores, Isidorus II spaltenis, l. 1 de divinis, sive ecclesiasticis, Officiis; Alcuinus, lib. de divinis Officiis; Amalarius, lib. de ecclesiasticis Officiis; Rabanus Maurus, lib. II de clericorum Institutione, qui claruere ab usque sæculis VI, VIII et IX. Hoc majus altare basilicæ Vaticanæ imminet Confessionis, ut aiunt, sancti Petri, seu inferiori sacello, in quo sanctorum Petri et Pauli sacra pignora coluntur. Super illud, præter summum pontificem, nemini sacrum facere fas est, nisi ei cui summus pontifex facultatem dederit, prævia tamen speciali bulla, quæ prope idem altare affigenda est, ut præscribit Ordo Romanus, n. 15 apud Mabillonium, in Museo Italico, t. II, pag. 455, auctore Petro Amelio, art. 17, titulo de Circumcisione Domini: *Hanc missam Romani pontifices semper consueverunt celebrare.... Item nota, si papa sit in urbe hac die, et non celebret, sed facit dici missam per aliquem cardinalem in Ecclesia sancti Petri, antequam cardinalis induat, præsentetur bulla, quomodo papa dispenset cum eo, quatenus possit celebrare super aram sancti Petri; et per totam diem pendet ante regias, et ita in omnibus aliis missis, quæ super illud celebrantur.* Quid mirum si hoc altare pontificis altare proprie nuncupetur? An vero idem est altare et mensa? Utrumque promiscue usurpatur. Anastasius, in Vita Stephani IV, n. 294: *Hic statuit, inquit, ut omni die Dominico a septem episcopis cardinalibus hebdomadariis, qui in ecclesia Salvatoris observant missarum solempnia, super altare beati Petri celebraretur.* Erat autem in ecclesia Lateranensi mensa lignea, magno in honore habita, frequentibus olim liturgiis beati Petri consecrata. Ordo Romanus, signatus n. 10, apud laudatum Mabillonium, tom. II Musei Italici, pag. 59, hæc habet: *Si fuerit pontifex Laterani, decantato Credo in unum Deum, et antequam intret ad sacrificandum, a diaconibus levatur mensa de altari (hic unum ab alio distinguitur) pallis desuper complicatis, et cum reverentia et omni devotione ab eodem reportetur in capella sancti Pancratii juxta claustrum canonicorum, quia ibi est locus reservationis, et cum omni cautela usque in diem Sabbati custoditur.* — Habemus itaque spongias, habemus pontificis mensam, habemus sacrum spongiarum usum in absterione ejusdem mensæ: quid ultra querimus pro pleniore intelligentia textus Anastasii? Quod autem spongiæ ex contactu aræ super impositæ tumulo beatorum apostolorum Petri et Pauli quodammodo consecratæ pio Francorum duci Eudoni mitti a pontifice potuerit ad instar rei sacræ, aut sanctorum reliquiarum, id docent per ea tempora.

quasi pluvia in loco quodam e cœlo missa sunt. A in patriarchio in nomine beati Petri apostoli ¹ di-
¹ Ille quadragesimali tempore, ut in quinta feria ¹
 jejunium, atque missarum celebritas fieret, in Ecclesiis, quod non agebatur, instituit. Oratorium ² sane

versis ornatum metallis a novo ³ refecit, ⁴ et circumquaque altaris parietes deargentavit, ac depinxit duodecim apostolos, qui pens. libras centum et octo

VARIANTES LECTIONES.

¹ In al. jejunium atque desunt.

² Al., Osannæ.

³ Al., diversisque.

⁴ Cod. Luc., fecit.

⁵ In al. et circumquaque... Illis desunt.

VARIORUM NOTÆ.

plurima similia exempla, et pannorum super corpus beati Petri illatorum, et clavis de corpore sancti Petri ablata, cujus non una mentio in pluribus epistolis Gregorii Magni, principibus viris transmissæ, et clavium aurearum, de quibus Gregorius Turonensis, lib. 1 de Gloria martyrum: *Multi, inquit, et claves aureas ad venerandos cancellos beati sepulcri faciunt, qui ferentes per benedictione priores accipiunt, quibus infirmitati tribulatorum medentur.* BALDINUS.

2. *Directis tribus spongiis.* Hæc quæ de spongiis habet noster, Paulus præermisit. Spongiarum apud veteres usus communis fuit. Frequenter in mensis adhibita, imo et in sacris usurpata, et ad nitorem quidem luminarium ante altare existentium, prout certos nos faciunt quæ infra in Paschali notantur. Si quidem reponebantur in vasis argenteis quæ altaris servitio erant destinata; legimus enim quemadmodum a paschali dedicata fuit *concha ad spongiam* (reponendam), pro nocturnis diligentibus *ibidem ex argento constituit.* Spongias hujusmodi missas reor, quia oleo perfusæ quod Martyrum sepulcris inserviebat. BEN-
 CINIUS.

¹ *Hic quadragesimali tempore, ut in quinta feria jejunium atque missarum celebritas fieret in Ecclesiis, quod non agebatur, instituit.* Etiam in quadragesima jejunium solvi perpetuum ab apostolis institutum fuit in gratiam dominicæ Resurrectionis. Gregor., in Evang. homil. 16: *Quamvis ergo de Quadragesimali tempore est adhuc aliud quod possit intelligi; a presenti etenim die usque ad Paschalis solemnitatis gratiam sex hebdomadæ veniunt, quarum videlicet dies quadraginta duo sunt, ex quibus dum sex dies Dominici abstinentiæ subtrahuntur, non plus in abstinentia quam triginta sex dies remanent.* Præter dies Dominicos etiam feria quinta de consuetudine a jejuniis Quadragesimæ immunitis erat; sed Gregorius junior restituit jejunium etiam in feria quinta, et missarum, id est, officiorum, solemnitatem per Quadragesimam. Testis est Anastas., hic, et Microlog., de Eccles. obs., cap. 50. ALTASERRA.

Hic Quadragesimali tempore, ut in feria 5 jejunium atque missarum celebritas fieret in Ecclesiis, quod non agebatur instituit. Quæ Walfridus Strabo, *συγχρονος* Anastasio, refert (Lib. de Reb. eccles., cap. 120), hinc Anastasii loco lucem afferre possunt, licet aliqua ratione videntur inter se conflictare; nam Anastasius narrat Gregorium II instituisse ut jejunium et missarum celebritas feria 5 peragerentur, quod ante ipsum mortis non erat; Strabo vero missam propriam a Gregorio II assertit institutam fuisse, cum prius missa diei Dominicæ præcedentis feria 5 repeteretur. Verba Strabonis sunt: *Quia Melchisedes XXXIII o. dine Romæ præsulatum agens statuit ut nulla ratione Dominico, aut feria 5 jejunium quis fidelium ageret (Pagani enim his diebus quasi jejunia frequentabant), ideo beatus Gregorius in dispositione officiorum anni, infra Quadragesimam feriam 5 vacantem dimisit, ut quia festiva erat, veluti Dominica, etiam officio diei Dominicæ celebritas haberetur. Quæ feria 5, quoniam postmodum cæpit, ut cæteræ, jejuniis applicari, Gregorius Junior, nempe II, statuit eam missis et orationibus esse solemnem, id est, suas sibi solas habere proprias missas, uti cæteræ per Quadragesimam feriæ habent; et undecunque colligens ejuſdem diei augmentavit officia.* Strabonis verba fere transcripsit, qui sub

humili nomine latere voluit Micrologus, illis addens (Capite 50): *Maxime ex Dominicalibus Evangeliiis feria 5 adhuc ascriptæ reperiuntur.* Cardinalis Bona (Rerum liturg. lib. p., cap. 18, num. 12) ita Anastasium cum Strabone conciliat. Vult significare Anastasium nullo honore feriam 5 habitam fuisse, donec Gregorius II statuit ut in Quadragesima jejunium et missa, sicut et in aliis feriis legitimis, coleretur. Strabonem vero,

B extra Quadragesimam diu mansisse feriam 5 sine proprio et solemnio officio, et si quis privatim eadem feria sacrificare voluisset, præcedentis Dominicæ missa utebatur. Cui autem ratio a Strabone adducta minus arriserit, vacantem scilicet dimissam fuisse feriam 5 a sancto Gregorio I in dispositione officiorum, quod pagani his diebus quasi jejunia frequentabant (quanquam ejus assertio ex canone 15 concilii Narbonensis, anno 589, potest confirmari, ubi contra quosdam, qui superstitiose diem, qui dicitur Jovis, celebrabant, decernitur, nisi festivitas aliqua occurrerit, diem hanc nullo ritu religioso esse transigendam), is legat in præfatione libri Sacramentorum, editi a Pamelio (Tomo II Liturgic.), Grimoldum abbatem, qui longe clariorem assignat causam, ob quam aliquot dies in Sacramentario sancti Gregorii Magni carent officio. *Sicut quorundam relatu didicimus, Grimoldi verba sunt, dominus apostolicus in eadem diebus a stationibus penitus vacat, eo quod cæteris septimanæ feriis stationibus vacando fatigatus, eisdem requiescit diebus, ob id scilicet, ut tumultuatione populorum carens, et elemosynas pauperibus distribuere, et negotia exteriora liberius valeat disponere.* Comprobat dictum Grimoldi liber Sacramentorum sancti Gregorii apud eundem Pamelium, in quo, ubi aliqui dies prænotantur vacare, subjiciuntur hæc verba: *Dominus papa elemosynam dat.* Christianus Lupus, in notis ad canones Trullanos (Can. 52) putat errare Strabonem, dum de sancto Gregorio I ait, in dispositione officiorum feriam 5 infra Quadragesimam vacantem dimisisse, sensitque omnibus Quadragesimæ diebus, præter feriam sextam Parasceves et Sabbatum sanctum, Latinam Ecclesiam plenarium missæ sacrificium peregrisse. Ad suam sententiam confirmandam duo adducit auctor clarissimus. Primum est caput quartum epistolæ Innocentii I ad Decentium Eugubinum, in quo dicitur: *Traditio Ecclesiæ habet, isto biduo sacramenta Ecclesiæ penitus non celebrari.* Sed ex hoc loco Innocentii quid confici possit non video; cum ibidem sancti pontificis unicus scopus sit ostendere, nedum sexta feria, sed Sabbato etiam esse jejunandum, et non dies aliturgicos enumerare, quibus Romana Ecclesia missis carebat. Alterum est, in Sacramentario beati Gregorii Magni missæ reperiri feriis 5 assignatas. Sed vir doctissimus non advertit Grimoldum monere esse addita post ætatem beati Gregorii ea omnia, quæ in ejusdem Sacramentario sunt virgulis jugulata, quemadmodum sunt missæ quæ feriis 5 assignantur. Imo certum est in antiquis Sacramentorum libris, in Lectionariis item et Kalendaris, nullam inveniri missam vel Evangelium, tam in Quadragesima quam extra ipsam, per totum annum feriæ 5 assignatum, nisi, post sanctum Gregorium II, in Quadragesima tantum et in Octava Paschalis, ut videri etiam potest in Kalendario quod Fronto vulgavit; quem consule in prænotatis, paragrapho 6. MAFÆUS

inginta. ^a His interea diebus Constantinopolis biennium est a ¹ nec dicendis Agarenis obsessa. Sed Deo eis contrario maxima illic eorum parte fame ac bello interempta confusi recesserunt ^b Leone Principe. ² Nam et ejusdem civitatis populum trecenta dictum est millia ³ diversi sexus et ætatis fuisse necessitate vastatum pestilentie.

^b Eo namque tempore moribus certe honesta et nomine pontificis mater ab hac vita subtracta est. Post ejus obitum Gregorius domum propiam in ho-

VARIANTES LECTIONES.

^a Cod. Luc., non nominandis.

^b Cod. Luc., de populo vero ejusdem civitatis ccc millia diversæ ætatis pestilentia vastante perierunt.

^c Al., diversæ ætatis.

^d In al. Eo namque.... subtracta est desunt.

^a Cod. Luc., monasterio.

^b Cod. Luc., illi.

^c In al. Fecit autem.... largitus est desunt omnia; tunc sic additur: atque ciborium in eadem sanctæ Agathæ ecclesia a novo construxit. Eo tempore, etc.

VARIORUM NOTÆ.

^a 1. *Illis interea diebus Constantinopolis.* De Constantinopoli biennio sive triennio a Saracenis obsessa, auxilioque Deiparæ Virginis liberata, post Bedam et Paulum Diaconum, plura Theophanes. Ejusdem meminit sanctus Gregorius, epistola ad sanctum Germanum episcopum Constantinopolitanum. BIX et LABB.

². *Illis interea diebus Constantinopolim biennium.* Famosæ hujus obsidionis, qua Masalmas dux Saracenorum pedestribus copiis, classe vero Sulimanus calipha (cui primo anno obsidionis, denato die secunda Octobris, Omarus II, calipha XII juxta Chronologica tabulas Langlet, in caliphatum fuit successus, ut Elmæcius in Historia Saracenicâ scribit) Constantinopolim obtinuerunt, præter Latinos meminere ex Græcis Theophanes, et Nicephorus, qui regie urbis liberationem præcipuo erga illam Dei Genitricis præsidio partam testantur. Porro urbs dicata Deiparæ pluribus in locis illam impenso cultu venerabatur, omnium autem frequentissimo in Blachernis, ubi augustum templum ejus nomine dedicatum erat. Liberatæ urbis memoriam quo annis recolit Menæum Ecclesiæ Græcæ XVIII K lendas Septembres, et in Menologio Basilii Porphyrogeniti, quod elegantibus formis Urbini primum excusum est, ita enuntiatur in versione Latina: *Imperatore Leone Isauro numerosus Saracenorum exercitus venit, ac terra marique Constantinopolim circumdedit, et urbem illam obsidione opprimere meditabatur. Cumque imperatorem animadvertissent a necessitate urgeri angustiis, atque cum illis ad conditionem paratum descendere, autumabant ipsi præsidium etiam imponere civitati. At Dominus ille qui superbis resistit, irritum eorum reddidit consilium. Explorans enim illius gentis princeps quod nihil proficeret, postulavit sibi, saltem licere per Bosphori portam equo insidentem ingredi. At alii citra noxam introeuntibus, ejus solumnudo equus sese erigens intro minime pervadebat. Tunc ille attollens oculos, ac supra portam Deiparæ intuitus imaginem, id ei accidere intellexit, quia in ipsam blasphemias emiserat. Itaque re infecta sunt reversi, et cum ad mare Ægeum cum navibus pervenissent, ferventi grandine percussu perierunt.* Græci recolunt hoc beneficium annua celebritate τῆς ἐπιπέρας, nempe stantes per totam noctem psallunt hymnis et canticis sine sessione. Vide Codicum de Officiis aulæ Constantinopolitanæ (Cap. XII, num. 10), et ad eum annot. 15 in regia edit. Vide etiam eruditissimum Patrem Combetissimum, in Auctuario Bibliothecæ sanctorum Patrum (Tomo secundo), ubi orationem historicam de Constantinopoli liberatione fecit publici juris, unde plura ad hanc rem spectantia peti possunt. MAREUS.

^b *Leone principe.* Leo imperium, dejecto Theodosio, occupavit, ipseque, cum milites, Anastasium ejicientes, acclamarent Theod. sinum imperatorem, solus restitit, ex auctore Miscellæ, libr. XX, pag. 116:

A morem sanctæ Christi martyris Agathæ additis a fundamento cœnaculis, vel quæ ^b monasterii erant necessaria a novo construxit. Prædia ^c illic urbana, vel rustica pro monachorum obtulit necessitate. ^d Fecit autem in eadem ecclesia beatæ Agathæ ciborium ex argento, quod pens. libras septingentas et viginti. Arcus argent. sex pens. sing. lib. quindecim. ^e Canistra decem, pens. sing. lib. duodecim, et alia dona multa largitus est. Eo tempore castrum est Narniæ a Longobardis pervasum. Rex vero

^b *Leo cum esset prætor Orientalium, quoniam auxiliabatur Artemio, non est subditus Theodosio.* Erant crebræ admodum hujusmodi imperatorum dejectiones, et, ut observat Nicephorus, in Chronico, post narratam depositionem Theodosii: *Dum assidue hunc in modum contra imperatores conjurationes, dumque, invalescente tyrannide, imperii ac republicæ status negligitur, et paulatim in deterius prolabitur, una et literarum studia extinguunt, atque intercidere appetunt, nec minus disciplina militaris pessumdari, ita factum est ut Romanorum imperium bellis impune licesseretur, et cædes passim promiscuæ, et abductiones hominum, et urbium everisiones fierent. Accessit ad horum malorum cumulum Saracenorum irruptio, qui contra regiam urbem, terrestri expeditione facta, infinitas pedum et equitum copias ex subjectis sibi gentibus colligerent. Eodemque tempore classem ingentem mille octingentarum navium circiter moverant, duce Musulmano (ita enim gentili eum lingua vocabant). Quibus rebus cognitis, tam militiæ præfecti quam civiles magistratus, cum Theodosii imperitiam animadvertent, neque tantis hostium viribus sustinendis parem esse scirent. Instare atque hortari cœperunt, ut imperio sese abdicaret, ac tuto se in ordinem cogi pateretur. Nec conditionem abnuvit ille, sed, anno imperii corrente (717), sponte se abdicavit. Inde de successore deligendo consilium ineunt, ac tum forte Leo patricius oblati est, Orientalibus copis ea tempestate præfectus. Hic igitur, ut imperatoris solemni pompa susceptus, aurea porta Byzantium ingreditur, ac in majori ecclesia imperatorum coronam accepit. BENCIUS.*

^c *Canistra decem pensantia libras duodecim.* Canistra erant vasa argentea, in quibus reponebantur vasa, id est, ministeria sacra. Anastas., in Benedicto III: *Canistra exafoci duo ex argento purissimo pensantia libras numero quatuor et semis.* Locus est valde corruptus; et ita restituendus videtur: canistra exaphodia, a Græco ἐπέδιον, quod est sacrum vaticum, Conc. Nic., can. 12, quia erant canistra, in quibus reponebatur corpus Domini. Hieronym. ad Rusticum de beato Exuperio: *Nihil illo ditius qui corpus Domini canistro vimineo, sanguinem portat in vitro.* Inde restituendus est alter locus depravator Anastas. in Leone III: *Canistrum ex eede Casfolii pensantem libras duodecim et semis.* Nec non et illud ejusdem in Paschali: *Fecit jam prædictus pontifex canistra Enasoti ex argento duo.* Et illud ejusdem in Gregorio IV: *Obtulit etiam canistra enna fodia duo.* Olim pocula mensis apponebantur in canistris argenteis. Servius, in illum locum: *Æneid.*

Qui dapibus mensas onerent et pocula ponant:

Vet. ribus non in manus dabantur pocula, sed mensis apponebantur; et hodie apud plures pocula in canistris argenteis apponuntur, quæ canistra siccuria dicuntur. ALTASERRA.

quasi pluvia in loco quodam e caelo missa sunt. A
 * Ille quadragesimali tempore, ut in quinta feria
 jejunium, atque missarum celebritas fieret, in Ecclesiis, quod non agebatur, instituit. Oratorium ² sane

¹ In al. jejunium atque desunt.

² Al., *Osannæ*.

³ Al., *diversisque*.

VARIANTES

VARIORUM NOTÆ.

plurima similia exempla, et pannorum super corpus beati Petri illatorum, et clavis de corpore sancti Petri ablatae, cuius non una mentio in pluribus episcopi olis Gregorii Magni, principibus viris transmissæ, et clavium aurearum, de quibus Gregorius Turonensis, lib. 1 de Gloria martyrum: *Multi, inquit, et claves aureas ad venerandos cancellos beati sepulcri faciunt, qui ferentes pro benedictione priores accipiunt, quibus infirmitati tribulorum medentur.* B

DINES.
 2. *Directis tribus spongiis.* Hæc quæ de spongiis habet noster, Paulus præermisit. Spongiarum apud veteres usus communis fuit. Frequenter in mensis adhibitæ, imo et in sacris usurpatæ, et ad nitorem quidem luminarium ante altare existentium, prout certos nos faciunt quæ infra in Paschali notantur. Si quidem reponebantur in vasis argenteis quæ altaris seruitio erant destinata; legimus enim quemadmodum a paschali dedicata fuerit *concha ad spongiam* (reponendam), *pro nocturnis diligentis ibidem ex argenteo constituit.* Spongias hujusmodi missas reor, quia oleo perfusæ quod Martyrum sepulcris inserviebat. BEN-

* *Hic quadragesimali tempore, ut in quinta feria jejunium atque missarum celebritas fieret in Ecclesiis, quod non agebatur, instituit.* Etiam in quadragesima jejunium solvi perpetuum ab apostolis institutum fuit in gratiam dominicæ Resurrectionis. Gregor., in Evang. homil. 16: *Quamvis ergo de Quadragesimali tempore est adhuc aliud quod possit intelligi; a præsentem etenim die usque ad Paschalis solemnitate gaudia sex hebdomadæ veniunt, quarum videlicet dies quadraginta duo sunt, ex quibus dum sex dies Dominici abstinentiæ subtrahuntur, non plus in abstinentiâ quam triginta sex remanent.* Præter dies Dominicos etiam feria quinta de consuetudine a jejuniis Quadragesimæ immunitis erat; sed Gregorius junior restituit jejunium etiam in feria quinta, et missarum, id est, officiorum, solemnitate per Quadragesimam. Testis est Anastas., hic, et Microlog., de Eccles. obs., cap. 50. ALTASERRA.

Hic Quadragesimali tempore, ut in feria 5 jejunium atque missarum celebritas fieret in Ecclesiis, quod non agebatur instituit. Quæ Walfridus Strabo, *synonymos* Anastasio, refert (*Lib. de Reb. eccles., cap. 120*), huic Anastasii loco lucem afferre possunt, licet aliqua ratione videntur inter se conflictare; nam Anastasius narrat Gregorium II instituisse ut jejunium et missarum celebritas feria 5 peragerentur, quod ante ipsum moris non erat; Strabo vero missam propriam a Gregorio II asserit institutam fuisse, cum prius missa diei Dominicæ præcedentis feria 5 repeteretur. Verba Strabonis sunt: *Quia Melchisedes XXXIII o. d. ñe Romæ præsulatum agens statuit ut nulla ratione Dominico, aut feria 5 jejunium quis fidelium ageret (Paganis enim his diebus quasi jejunia frequentabant), ideo beatus Gregorius in dispositione officiorum anni, infra Quadragesimam feriam 5 vacantem dimisit, ut quia festiva erat, veluti Dominica, etiam officio diei Dominicæ celebritas haberetur. Quæ feria 5, quoniam postmodum cepit, ut cæteræ, jejuniis applicari, Gregorius Junior, nempe II, statuit eam missis et orationibus esse solemnem, id est, suas sibi solas habere proprias missas, uti cæteræ per Quadragesimam feriæ habent; et undecunq; colligens ejuſdem diei augmentavit officia.* Strabonis verba fere transcripsit, qui sub

in patriarchio in nomine beati Petri apostoli ³ diversis ornatum metallis a novo ⁴ refecit, ⁵ et circumquaque altaris parietes deargentavit, ac depinxit duodecim apostolos, qui pens. libras centum et octo

⁴ Cod. Luc., *fecit.*

⁵ In al. *et circumquaque... Illis desunt.*

humili nomine latere voluit Micrologus, illis addens (*Capite 50*): *Maxime ex Dominicis Evangeliiis feria 5 adhuc ascriptæ reperiuntur.* Cardinalis Bona (*Rerum liturg. lib. p., cap. 18. num. 12*) ita Anastasium cum Strabone conciliat. Vult significare Anastasium nullo honore feriam 5 habitam fuisse, donec Gregorius II statuit ut in Quadragesima jejunium et missa, sicut fit in aliis feriis legitimis, coleretur. Strabonem vero,

extra Quadragesimam diu mansisse feriam 5 sine proprio et solemnibus officio, et si quis privatim eadem feria sacrificare voluiſset, præcedentis Dominicæ missa utebatur. Cui autem ratio a Strabone adducta minus arriserit, vacantem scilicet dimissam fuisse feriam 5 a sancto Gregorio I in dispositione officiorum, quod pagani his diebus quasi jejunia frequentabant (quanquam ejus assertio ex canone 15 concilii Narbonensis, anno 589, potest confirmari, ubi contra quosdam, qui superstitione diem, qui dicitur Jovis, celebrabant, decernitur, nisi festivitas aliqua occurrat, diem hanc nullo ritu religioso esse transigendam), is legat in præfatione libri Sacramentorum, editi a Pamelio (*Tomo II Liturgic.*), Grimoldum abbatem, qui longe clariorem assignat causam, ob quam aliquot dies in Sacramentario sancti Gregorii Magni carent officio. Sicut quorundam relatu didicimus, Grimoldi verba sunt, *domnus apostolicus in eisdem diebus a stationibus penitus vacat, eo quod cæteris septimanæ feriis stationibus vacando fatigatus, eisdem requiescit diebus, ob id scilicet, ut tumultuatione populorum carens, et elemosynas pauperibus distribuere, et negotia exteriora liberius valeat disponere.* Comprobat dictum Grimoldi liber Sacramentorum sancti Gregorii apud eundem Pamelium, in quo, ubi aliqui dies prænotantur vacare, subjiciuntur hæc verba: *Dominus papa elemosynam dat.* Christianus Lupus, in notis ad canones Trullanos (*Can. 52*) putat errare Strabonem, dum de sancto Gregorio I ait, in dispositione officiorum feriam 5 infra Quadragesimam vacantem dimisisse, sensitque omnibus Quadragesimæ diebus, præter feriam sextam Parasceves et Sabbatum sanctum, Latinam Ecclesiam plenarium missæ sacrificium peregrisse. Ad suam sententiam confirmandam duo adducit auctor clarissimus. Primum est caput quartum epistolæ Innocentii I ad Decentium Eugubinum, in quo dicitur: *Traditio Ecclesiæ habet, isto biduo sacramenta Ecclesiæ penitus non celebrari. Sed ex hoc loco Innocentii quid confici possit non video; cum ibidem sancti pontificis unicus scopus sit ostendere, nedum sexta feria, sed Sabbato etiam esse jejunandum, et non dies aliturgicos enumerare, quibus Romana Ecclesia missis carebat. Alterum est, in Sacramentario beati Gregorii Magni missas reperiri feriis 5 assignatas. Sed vir doctissimus non advertebat Grimoldum monere esse addita post ætatem beati Gregorii ea omnia, quæ in ejusdem Sacramentario sunt virgulis jugulata, quemadmodum sunt missæ quæ feriis 5 assignantur. Imo certum est in antiquis Sacramentorum libris, in Lectionariis item et Calendariis, nullam inveniri missam vel Evangelium, tam in Quadragesima quam extra ipsam, per totum annum feriæ 5 assignatum, nisi, post sanctum Gregorium II, in Quadragesima tantum et in Octava Paschalis, ut videri etiam potest in Calendario quod Fronto vulgavit; quem consule in prænotatis, paragrapho 6. MAREUS*

dicta enim omnia asserebat, et si acquiesceret in hoc pontifex, gratiam imperatoris haberet; si et hoc fieri præpedit, a suo gradu¹ decideret. ^a Respicens ergo pius vir profanam principis jussionem, jam contra imperatorem quasi contra hostem se armavit, renuens hæresim ejus, scribens ubique cavere se Christianos, ² eo quod orta fuisset impietas talis. Igitur permoti omnes Pentapolenses, atque ^b Venetiarum exercitus, contra imperatoris jussionem restiterunt, dicentes nunquam se in ejusdem pontificis condescendere necesse, sed pro ejus magis defensione viriliter decertare. Ita ut anathemati Paulum exarchum, ³ vel qui eum direxerat, ejusque consentaneos submittant, spernentes ordinationem ejus, sibi omnes ubique in Italia ^b duces ^c elegerunt, atque sic de pontificis deque sua immunitate cuncti studebant. ^B Cognita vero imperatoris nequitia, omnis Italia consilium inivit, ut sibi eligerent imperatorem, et Constantinopolim ducerent. Sed compescuit tale consilium pontifex, sperans conversionem principis. Ipsis interea diebus Exhibaratus dux ² Neapolis deceptus diabolica instigatione ⁴ cum filio suo Adriano Campaniæ partes tenuit, seducens populum, ut obedirent imperatori, et occiderent pontificem. Tunc Romani omnes eum secuti comprehenderunt, et cum filio suo ⁷ interfecerunt. ⁵ Post hunc et Petrum ducem ⁶ dicentem contra pontificem imperatori scripsisse turbaverunt.

VARIANTES LECTIONES.

- ¹ Cod. Luc., *discederet.*
² Cod. Luc., *quæ orta fuisset impietatem.*
³ Cod. Luc., *qui illud edictum direxerat.*
⁴ Cod. Luc., *mori eligerent.*
⁵ In al. *Neapolis* deest.
⁶ Al., *consilio suo Badriano.*
⁷ Al., *occiderunt, dicentes quod contra pontificem imperatori scripsissent. Orbuverunt post hunc et Petrum ducem. Igitur, etc.*
⁸ C d. Luc., *Post hoc.*
⁹ Cod. Luc., *dicentes turbati, quod contra pontificem quoque scripsisset.*
¹⁰ Cod. Luc., *pravitati.*
¹¹ Cod. Luc., *inter.*

Igitur dissensione facta in partibus Ravennæ, alii consentientes ¹⁰ impietati imperatoris, alii cum pontifice et fidelibus se tenentes, ¹¹ intra eos contentione mota, Paulum patricium occiderunt. Longobardis vero Æmilie castra ¹² Ferorianus, ¹³ Montebelli, Verabulum cum suis oppidis Buxo, et ¹⁴ Pernitecta, Pentapolis quoque et Auximana civitas se tradiderunt. Post aliquod vero tempus Eutylichem patricium eunuchum, ¹⁵ qui dudum exarchus fuerat, Neapolim misit imperator, ut illud, quod exarchus Paulus, spatharii quoque, et cæteri malorum consiliatores, facere nequiverunt, perficeret ille, sed nec sic ¹⁶ innuente Deo, latuit miserabilis dolus, sed claruit cunctis pessimum consilium, ¹⁷ quia Christi violare conabantur Ecclesias, et perdere cunctos, atque diripere ¹⁸ omnium bona. Cumque mitteret hominem proprium Romam cum scriptis suis, in quibus continebatur, ut pontifex occideretur cum optimatibus Romæ, agnita crudelissima ¹⁹ insania, protinus ipsum patricium missum occidere voluerunt, nisi defensione pontificis nimia præpedisset. Verum eundem anathematizaverunt Eutylichem exarchum, ²⁰ sese magni cum parvis constringentes sacramento nunquam pontificem Christianæ fidei zelotem, et Ecclesiarum defensorem se permittere noceri, aut amoveri, sed mori pro illius salute essent omnes parati. Munera tunc hinc inde ducibus Longobardorum et Regi ²¹ pollicentes plurima, ut a juvamine desisterent ponti-

- ^C ¹⁰ Cod. Luc., *Frentana, Montella, Venasfrum.*
¹¹ Al., *Monterelli.*
¹² Cod. Luc., *Perficeda*; al., *Præcutio*; al., *Pergiceda.*
¹³ In al. *qui dudum exarchus fuerat* deest.
¹⁴ Cod. Luc., *jubente.*
¹⁵ Cod. Luc., *quo.*
¹⁶ Cod. Luc., *omnia loca.*
¹⁷ Cod. Luc., *sententia Romani protinus ipsius patricii missum.*
¹⁸ Al., *sed se magni cum minoribus constringentes sacramenta, etc.*
¹⁹ Cod. Luc., *pollicens.*

VARIORUM NOTÆ.

cus, pollicitis ab exarcho auxiliis, quemadmodum vere est adeptus, forditus percussit cum eodem exarcho, cui vicissim tulit opem ad expugnationem Romanæ urbis. At ciingente ea Romam suis copiis, desitutum omni humana ope pontificem, nam federatæ Italiæ vires non erant satis, tuitus est Deus, quem jeuniis ac precibus tam privatis quam publicis propitium sibi reddiderat. In eo siquidem confidens, ab obsessa urbe proficiscitur ad inimicum regem, suarumque oratione adeo illum mulcet, ut victus ea rex, pontificis pedibus advolutus, nulli molestiam se illaturum promiserit, ac deinde obsequii et reverentia plenus ea omnia gesserit, quæ eatis perspicue liber pontificalis enarrat. SUMMER.

^a *Respicens ergo pius vir.* Nempe Gregorius pontifex in causa sacrarum imaginum, Romæ synodum congregavit, cujus aliquot fragmenta reservat Adrianus I in epistola ad Carolum de imaginibus. Ut talem cum Philippicus, suo edito tomo fidei, universos cogebat anathema dicere sextæ synodo, hæreticus ob id a pontifice declaratus, Italica militia sese ab illius obedientia subtraxit, ita Gregorii pontificis synodica adeo eandem militiam commovit ad fidei defensionem, ut nisi Gregorius obstitisset, de novo

imperatore eligendo ferme deliberasset. BEZCINUS.
^b *Venetiarum.* Veneta respublica, jam hoc tempore armis clara, plerumque ad pontificis defensionem stetit. Ursus illi tunc præerat, qui summa necessitudine Gregorio conjunctus præsto sæpius fuit. Quapropter cum Luitprandus rex occupasset exarchatum Ravennæ, scripsit ad Ursum Gregorius, ut auxiliaturus adesset. Legitur epistola pontificis inter ejusdem epistolas. BEZCINUS.

^c *Omnes ubique in Italia duces elegerunt.* Hæc prima est periodus Italiæ libertatis, in qua Itali a Barbarorum Græcorumque jugo sese eximere incipientes, jecerunt fundamenta restaurati postmodum occidentalis imperii. De hoc Italiæ motu sic loquitur Theophanes, pag. 342: *Porro sacer ille ac divinus Germanus, decretorum veræ religionis defensor. Byzantii floruit adversus Leonem, ex re nomen habentem, ejusque satellites tanquam adversus feras depugnans quemadmodum in veteri Roma vir utroqueque sacer et apostolicus, Petri apostolorum coryphæi confessor, eruditione præclarique fœnioribus clarebat Gregorius, qui Romam, atque Italiam totumque Occidentem a Leonis obedientia tam civiti quam ecclesiastica et ab ejus imperio subtraxit.* BEZCINUS.

* Longobardorum Luitprandus, generali motione facta, Ravennam progressus est, atque illam obsedit per dies aliquot, et castrum pervadens classes captas abstulit plures, et opes abstulit innumeras. Post aliquot ^a dies Basilius dux, Jordanes chartularius, et Joannes subdiaconus, cognomento Lurion, consilium inierunt, ^b ut pontificem interficerent, quibus assensum Marinus Imperialis, spatharius, qui Romanum ducatum tenebat, a regia missus urbe, imperatore mandante, hoc probavit; sed tempus invenire non potuerunt, quia Dei iudicio dissolutus et contractus est, et sic a Roma recessit. Postmodum Paulus patricius et exarchus missus in Italiam est, qui denuo, ut hoc scelus perficerent, meditabantur. Quorum consilium Romanis patefactum est, qui ^c morte cuncti Jordanem interfecerunt et Joannem Lurionem. Basilius vero monachus factus, in

^a Cod. Luc., tempus.

^b Cod. Luc., moti.

^c Post hæc verba, sequentia sic leguntur in al.: *In his diebus imperatorum jussione Paulus patricius, qui*

A loco quodam retrusus vitam finivit. ^a Paulus vero exarchus imperatoris jussione eundem pontificem conabatur interficere, eoque censum in provincia ponere præpediebat, et cogitaret suis opibus Ecclesias denudare, sicut in cæteris actum est locis, atque alium in ejus ordinaret loco. Post hunc Spatharius cum jussionibus missus est alter, ut pontifex a sua sede amoveretur. Denuo Paulus patricius ad perficiendum tale scelus, quos seducere potuit ex ^b Ravenna, cum suo comite, atque ex castris aliquos, misit. Sed motis Romanis, atque undique Longobardis pro defensione pontificis in Salario ponte Spoletini, atque hinc inde duces Longobardorum circumdantes Romanorum fines, hoc præpedierunt.

^c Jussionibus itaque postmodum missis, decreverat ^b imperator ut nulla imago cujuslibet sancti, aut martyris, aut angeli, ubicunque haberetur, ^c male-

VARIANTES LECTIONES.

exarchus fuerat eundem pontificem conabatur, etc.

^a Cod. Luc., Ravennatibus.

^b Cod. Luc., Leo imperator.

^c Cod. Luc., sed omnes jusserat deponi et incendi.

VARIORUM NOTÆ.

* Longobardorum Luitprandus. De eo Paulus, lib. vi, c. 49: *Et tempore Luitprandus Ravennam obsedit, classem invasit, atque destruxit. BENCINUS.*

^b *Ut pontificem interficerent.* Scilicet Leo Armenus, sub imperii spe a Judæis pridem circumventus, ut imagines destrueret, priora edicta ad easdem abolendas emiserat. Cum vero agnosceret sibi in eo magnopere adversari Gregorium pontificem, per eos quos hic Anastasius recenset interficere allaboravit. BENCINUS.

^c *Jussionibus.* De hisce edictis ab Isaurico Leone vulgaris, eadem habet Paulus, lib. vi, c. 49. Anastasius dum Paulum exscribit, hæreticalia imperatoris edicta simul commiscet, nullo priorum a secundis discrimine. Decreta itaque duo vulgavit Leo. In primo, quod anno 716 prodit, caveat ne imagines adorarentur. Atque de isto sunt intelligenda verba Stephani diaconi CPni, in Vita sancti Stephani Junioris, ubi hæc leguntur: *Post decimum imperii sui annum novus ille Balthazar Manichæam hæresim, et Aphthartocitarum, ut ita loquar, forte haud dissimilis, in Ecclesiam spiravit. Itaque subjecta sibi plebe convocata, coram omnibus Leoninum rugiens inhumana hæc bellua, et Leonis nominis insignis, et iracundo corde, velut ex Ethna monte, ignem et sulphur, miserandam illam vocem eructavit ac protulit: Quandoquidem imaginum fabricatio ars est idolica, illas adorare non oportet. Unde Leo errorem hauserit, fusius produnt Theophanes ad dictum annum, et auctor Miscellæ, pag. 150. Et ab interdicens quidem imaginum veneratione, antequam ad eorum incendium decernendum progrediretur, exorsum fuisse, aperte docet Theophanes, pag. 340: Enimvero impius ille non tam in errore de respectiva venerandarum imaginum adoratione versatus est, sed etiam de sanctissimæ Deiparæ, sanctorumque omnium intercessionibus, eorumque reliquias homo sceleratissimus in Arabum præcipiorum suorum more ubominatus est. Ab eo itaque temere iniunctas cum beato patriarcha Cyno Germano imprudenter suscepit, omnique decessores suos imperatores, præsules, Christianosque populos, tanquam idololatrias, ob sanctorum venerandarumque imaginum adorationem, contemnens, cum ille præ nimia incredulitate atque rusticitate de respectivo earum cultu rationem ac sermonem capere valeret. BENCINUS.*

^{2.} *Jussionibus itaque postmodum missis decreverat imperator ut nulla imago.* Ill. arch. Sommier late enarrat Iconoclastar. historiam, quam infra, sect.

188, dabo integram in notis Pagii. Eam interea delibabo ex ejusd. arch. Hist. Dogm., l. viii, c. 24. Lax et institutum Iconoclastarum erat Christi sanctorumque imaginibus cultum rejicere, eorumque invocationem et reliquias superstitionis insimulare. Leo Isaurus hæresiarcha passim habetur, de quo ait Constantinus Manasses: *Exsecrabilis imperator parturiebat illa quidem absurda novaque consilia contra Christum; sed setum improbitatis nullo modo parere poterat, quippe timidus animus eum ab instituto revocabat.* Et sane antequam pareret conceptum scelus, ipso anno quo creabatur imperator, deinde quotannis, catholicis semper litteras dedit Gregorio, quod idem testatur in epistola ad imperat. prima: *Undecim indicationum acceptas epistolas tuas in sancta Ecclesia repositas in limine confessionis sancti et gloriosi ac principis apostolorum Petri diligentem servamus, ubi et Christi amantissimi prædecessorum qui pie imperaverunt sunt litteræ.*

In iis autem litteris pollicitus erat pontifici se nunquam ab orthodoxæ fidei regulis discessurum. At post decimum sui imperii annum novus ille Balthazar... miserandam illam vocem eructavit et protulit: *Quandoquidem imaginum fabricatio ars est idolica, illas adorare non oportet.* (Jacob. Loppin., *Analect. t. I. Vita sancti Steph. monachi et mart.*) — Adhuc tamen siluit aliquandiu imperator ob excitatos Cp. tumultus hæc de re, agente cum primis patriarcha sancto Germano ad avertendum impium facinus. Verum in senatuum demum aperuit suum animum, aususque est pontifici persuadere ut sacras imagines eliminaret, si gratia ejus uti vellet; suamque lædi majestatem summi pontificis paternali admonitione arbitratus, identidem qui eum interimerent Romam misit. Sanctum Germanum ex patriarchio expulsi, Christi imaginem a M. Constantino in aula vestigio erectam dejecit, jussionesque ad suos undequaque tradidit, præsertim in Italia degentes, ut sacras imagines, nefas dictu! igni absumerent, ac pontificem, si obisteret, interficerent. — Tum vero necesse habuit sanctus Gregorius Catholicos ubique in fide suis litteris confirmare adversus hæresim, Deique singulari beneficio accidit ut omnes sacramenta sacra transisse audiverit pro fide ac vita pontificis defendenda. Longobardi etiam, quos impius imperator ad suas partes trahere moliebatur, relictis generose donis, percusserunt lædus cum Italis, piam causam defensuri. — Luitprandus quidem eorum rex, ducatum Spoleti ac Beneventi adipsos duces spe ille-

sibi regnum Romani imperii usurpare conabatur. Leviores quoque decipiens ita ut Manturianenses, Lunenses, atque ¹ Bledani ei sacramenta præstissent. Exarchus vero hæc audiens, turbatus est, quem sanctissimus papa confortans, et cum eo proceres Ecclesiæ mittens atque exercitus, profecti sunt. Qui

¹ Cod. Luc., *Blerani*.

auctor Miscellæ, pag. 150, ad ann. 718, ubi de anno secundo imperii Leonis : *Sergius protospatarius et prætor Siciliæ, audito quod Saraceni obsiderent regiam urbem, coronavit illic proprium imperatorem, virum Cyprium ex hominibus suis, filium Gregorii Onomaguli, mutato nomine Tiberium vocitatum, qui fecit promotiones, et suos principes, prædicti consilio Sergii. Ast imperator, his auditis, mittit Paulum proprium chartularium; hunc Patricium ordinatum, et prætorem Siciliæ, datis in auxilium ei duobus spathariis, et in servitium ejus paucis hominibus, jussionibusque ad principes Occidentis, et sacra populo recitanda. Qui cum ingressi fuissent nocti in Dromonem velocem, erierunt in partes Cyzici, a loco autem ad locum per terram perque mare itinere facto repente in Siciliam venerunt. Cumque Syracusam introissent, audivit Sergius, et obstupuit, et proprio excessu perperam, confugit ad propinquos Calabræ Longobardos. Populus vero congregatus, et sacra relecta per eam certus effectus, quod et imperium staret, et urbs promptior esset adversus gentes, nec non et enarrantibus illis quæ facta fuerant super duobus stolis, Leonem imperatorem laudaverunt, Basilium autem Onomagulum et principes qui ab eo profecti fuerant victos prætori tradiderunt. Ipse vero Basilium cum singulari prælore ipsius decollavit, et capita eorum puca condita per spatharios imperatori transmisit, reliquorum autem quosdam aut verberatos, aut tonsos, quosdam vero abscissis naribus in exilium destinavit. Sicque factum est ut hinc in Occidentalibus magna correctionis constitutum fieret. Porro Sergius, verbo impunitatis accepto a prælore puriter et petito, exivit ad eum, et ita omnes pace potitæ sunt Hespericæ partes. Tyrannus alter in partibus Tusciæ, similiter Tiberius nuncupatus, et ab Anastasio hoc loco memoratus, cogno-
nimento Petasus, qui Etruriam ad defectionem pellexit, quamquam per Romanum exercitum, Gregorio pontifice conveniente, oppressus est. BENIGNUS.*

^a 1. Nam post hæc claruit ejusdem imperatoris malitia. Natalis Alexander in dissertatione 1 in Historiam ecclesiasticam sæculi octavi, t. V, pag. 753, arguit Gregorium II ad obedientiam Leonis Isaurici imperatoris ob abrogationem sacris imaginibus cultum Italiæ populos abduxisse, atque eidem vectigalia amplius solvi prohibuisse. Natus ille auctoritati Pauli Diaconi, l. vi de Gestis Longobardorum, c. 49, inquit: *Omnes Ravennæ exercitus, vel Venetiarum, talibus jussionibus uno animo restiterunt, et nisi eos prohibuisset pontifex, imperatorem super se constituere fuissent agere, et Anastasii, qui n. 184 inquit: Cognita vero imperatoris nequitia, omnis Italia consilium inivit ut sibi eligerent imperatorem, et Constantinopolim ducerent; sed comperit tale consilium pontifex, sperans conversionem principis; et n. 185: Blando omnes sermone, ut bonis in Deum proficerent artibus, et in fide persisterent, rogabat; sed ne desisterent ab amore, vel fide Romani imperii, admonerat. Recitat etiam litteras ab eodem Gregorio ad Leonem datas, in quibus pontifex non minus intentat aver-
tendi populos a fide imperatoris, et vectigalium solutionem impediendi, sed se inermem et nudum profiteri, recessurum in proximam Campaniam, si insultaret, et Christum invocaturum, ut quod apud beati Pauli Corinthio reo incestus contigit imperatori contingat. Sed minime decebat, subjungit, sanctissimum*

venientes in Manturianensi castello ibidem Petasius interemptus est. Cujus abscissum caput Constantino-
pollin ad principem missum est, et nec sic Romanis plenam gratiam largitus est imperator.

^a Nam post hæc claruit ejusdem imperatoris malitia, pro qua persequebatur pontificem, ita ut com-

VARIANTES LECTIONES.

VARIORUM NOTÆ.

antistitem in divinis Scripturis eruditum, populorum tumultibus se implicare, eosdemque ad defectionem urgere, et ab obsequio imperatori etiam hæretico debito abducere. Natali adhæret Franciscus Pagius, in Vita Gregorii II, qui inquit: *Tantum abest ut Gregorius Italos et Romanos ad defectionem impulerit, aut eos a pensione tributorum solvenda impederit, ut Ravennæ et Venetiarum exercitus ad rebellionem paratos in officio continuerit, recitatque deinde eadem testimonia, quibus Natalis usus est. — Hæc quidem ita se habuisse, antequam claresceret imperatoris malitia, ut inquit Anastasius, libens concedo. Voluit nempe sanctissimus pontifex patienter ferre quæ sibi ab impio imperatore inferebantur, cum vite discrimine injurias, atque omnia remedia mansuetudinis et beneficentiæ experiri, ut sibi animum imperatoris promereretur, et a furore quo in sacras imagines sæviebat revocaret. Et Italiæ populos imperio orientali sub-
jectos defectionem meditantes in officio continuit, et a constituendo novo imperatore, quem Constantino-
pollin inferrent, comperit, et exarchum Ravennæ a Longobardis expulsam, et Venetis morantem Urso Venetiarum duci, ut ei hæreret et ad pristinum statum Ravennatum civitatem revocaret, data ad eundem littera, commendavit, et binas epistolas ad Leonem scripsit, quibus obstinatum animum frangeret, et ad meliora consilia traduceret. Munitus fuerat Leo se Romam missurum, qui imaginem sancti Petri confringeret, et Gregorium illinc pontificem victum abduceret. At Gregorius respondit pontifices Romæ conciliandæ pacis causa sedere, tanquam parietem integerrimum, septumque medianum Orientis et Occidentis, ac pacis arbitros et moderatores: *Quod si quempiam, inquit, ad evertendam imaginem miseris sancti Petri, vide, protestamur tibi, innocentes sumus a sanguine, quem fusuri sunt; verum tu cervices tuas, et in caput tuum ista recident. Præviderat namque sacæus pontifex, quod futurum erat, si quidpiam armis tentare imperator ausus fuisset; ut enim tradit Anastasius, ad resistendum imperatoris jussionibus Pentapolenses et Venetiarum exercitus parati sibi duces elegerant, et, de pontificis deique sua immunitate studentes, una se quasi fratres fidei catena consurserant Romani atque Longobardi, desiderantes cuncti mortem pro defensione pontificis sustinere gloriosam, nunquam illum passuri perferre molestiam, pro fide vera et Christianorum certantem, vel, ut alii, certantes salute. Et cui potius salutem suam et filium populus Romanus præsertim concedere poterat, quam Romano pontifici, cui nihil magis cordi erat quam egenorum inopiam largissima manu sublevare. Ecclesiæ borrea ingruente fame pauperibus aperire, blando omnes sermone complecti, urbem templis et monasteriis augere, templaque aureis atque argenteis muneribus exornare? Manum Gregorius applicuerat restaurandis urbis mœnibus, Alpes Cottias ab Ecclesiæ patrimonio divulsas eidem iterum junxerat, castra a Longobardis Romano ducatu crepta qua vi, qua precibus, qua donis eidem vindicaverat. Nil mirum itaque, si, abrogato imperio Leoni hæretico militanti Romæ veteri quæ in nova perfererat, rapinas, cædes, incendia, se suo sanctissimo præsul, vitamque opesque, Romani commiserint. — Hæc postremis Gregorii II pontificatus temporibus contigerunt. Illa vero quæ Natalis Alexander tempore ex auctoribus refert,**

pelleret omnes Constantinopolim habitantes, tam A cunq̄ue haberentur, imagines tam Salvatoris (virtute¹ quamque blandimentis, ut deponerent, ubi- que ejus Genitricis sanctæ, vel omnium sancti

VARIANTES LECTIONES.

¹ Cod. Luc., Vi.

VARIORUM NOTÆ.

ante declaratam universo orbi imperatoris malitiam. Leo namque imperium arripuit anno 716, Gregorius ad Leonem scribit anno circiter 727: *Decem annos, inquit in epist. ad Leonem, Dei benignitate recte ambulasti, neque sacrarum imaginum mentionem fecisti; nunc autem dicis idolorum locum implere.* Anno itaque 726, Leo in sacras imagines aperte furere cœpit, eaque monstra immanitatis et stultitiæ edere quæ Gregorius in dicta epistola eidem exprobrat: ob id cœpere Italiæ populi jugum Græci imperii excutere, laurata imperatoris conculcare, urbesque occupare eidem subjectas. Ab anno 727 malitia imperatoris magis inclaruit: sacras imagines ex templis avulsit, atque igne combussit, principes inter cives impietati ejusdem infensus obtincavit, et sacros antistes exilio et morte affectit. Anno itaque 730, versus finem pontificatus Gregorii, ea accidere, quæ et Græci historici memorant Cedrenus, Zonaras, et Theophanes. Pontifex Leonem ut publicum hæreticum anathemati subjecit, omnes Italiæ populi justis armis se ab imperatoris tyrannide vindicarunt, eodemque consilio, auctoritate et patrocinio, Gregorius juvit. Ad quam temporum distinctionem vel animum non appulit, vel appellere noluit Romanæ sedis auctoritati plerumque infensus Natalis, quem Pagius nimio critice studio abreptus secutus est. Audiatur diligentissimus annorum supputator Baronius ad annum 730, scribens: — « Retinuerat hactenus habenas rebellantis populi sæpe Gregorius, ne adversus imperatorem penitus rebellarent, quandiu spes aliqua esse potuit, ut sæpe monitus promulgatum de impietate revocaret edictum, non curans se ob ejus causam sapiens esse vitæ in discrimen adductum. Ubi autem eundem neque verbis scriptisve a cœptis potuit revocare, neque beneficiis continere, quin in deterius laberetur, tempus jam advenisse ratus, ut securis ad radicem admooveretur arboris infelicis, apostolica auctoritate, *Succidite eam, clamat. Quo tonitru excitati fideles occidentales, mox desciscunt penitus a Leonis imperio, apostolico pontifici inhærentes. Sic dignum posteris idem Gregorius reliquit exemplum, ne in Ecclesia Christi regnare sinerentur hæretici principes, et sæpe moniti in errore persistere obstinato animo invenirentur. Tunc enim accidit, quod et Græci historici omnes affirmant, et idem Theophanes ait, anno decimo quarto Leonis imperatoris ipsum Leonem ab eodem Gregorio privatum esse tributorum Italiæ exactione. Testantur id Cedrenus et alii. Zonaras hæc Romæ (quod par est credere) facta esse synodice tradit, atque in eodem concilio ipsum imperatorem anathematis affectum pena. » BALDINUS.*

2. — *Claruit ejusdem imperatoris malitia.* Pleraque ab Anastasio hic memorata ad verbum sumpta ex Paulo Diacono, in fine cap. 49. Itaque imperator anno 730 secundum edictum promulgavit, mandans ut deficerentur et adurerentur venerabiles imagines per universum imperium. Locum, tempus rationemque, hæreticalis reservavit Theophanes ad prædictum annum: *Cæterum, die 7 mensis Januarii, indictione 15, irreligiosus Leo silentium contra sacras venerandasque imagines in novemdecim accubitorum tribunalio celebravit, Germano sanctissimo patriarcha advocato, cui persuadendum arbitrabatur ut suo de abolendis sacris imaginibus decreto tandem subscriberet. At fortis Christi servus abominando Leonis consilio nequaquam cedens, imo veritatis verbum recto sensu distribuens, episcopatum se abdicit.... die autem 7 ejusdem mensis Januarii Anastasium falsi nominis virum, ipsius beati Germani discipulum ac cancellarium, in ejus locum*

suffecerunt, qui videlicet, domini sæcularis animi motus, cum Leonis impietati assentiret, falsus episcopus creatus est. Cæterum Gregorius sacer præsul.... Anastasium una cum libellis suis ad Leonemque ipsum tanquam irreligiosum per ep redarguit, ac Romam cum universa Italia ad Leonem ab ejus imperio concitavit; ex quo tyrannus in dies furore percitus, persecutiones adversus imagines movit, adeo ut multi clerici et monachi, voti Laici, ob recta fidei decreta periclitati, corona fuerint redimti. De excitata in Catholico seculione pura habet Stephanus in Vita Stephani nonis. Cum interim Langobardi principes Luitdus, et dein Aistulphus universam Italiam di hujusmodi conflictatam invadere molirentur, maque in dies occuparent, quæ Romanæ di erant, Gregorius clam lædus cum Carolo Ma iuvit, quod et a sequentibus Pontificibus facti suo loco annotabimus. BENCINUS.

3. — *Nam post hæc claruit imperatoris malitia de sacris imaginibus abolendis cogitare vehementer cœpit; atque ea de re litteras ad pontificem cui Gregorius, pro sedis dignitate, rescripsit: imagines ex antiquo Catholicorum instituto in clesia coli, neque sibi venerationem earum abri aut pro arbitrio licere, aut pro officio cony Monere autem illum etiam atque etiam, ut dili, et quid ageret et quousque progrediretur au verteret; neque enim imperatoris esse novi a de fide statuere, sed quæ antiquitus decreta a bus fuissent, quacunque ratione defendere. CAC*

4. — *Post hæc claruit imperatoris malitia. Leo rus impius Iconoclasta, sanctorum imagines ha vel comburendo vel deturpando, adeo insanit sancto Gregorio secundo summo pontifici, qu ab errore avocare conabatur, temere scriberet s que (ut ait Baron. ann. 726) missuram Roma imaginem æneam prostantem conspicue sanctissim stoli Petri confringeret. Itæc statua apostolorum cipis, quæ judicio gravissimorum auctorum ve sima est, jure merito confata creditur ex in simulacri Jovis Capitolini, jussu sancti Leonis h postquam, anno reparatae salutis 452, Roma a minente sibi flagello Attilæ Hunnorum regis, ejt sanctissimi apostoli patrocinio, liberata, quievit rumtamen ex oratorio antiquissimo sancti M ejusdem sancti Leonis opera prope basilicam V nam exstructo, ubi primum collata fuit, ad sanctorum martyrum Processi et Martiniani (Mathæus Vegius, qui floruit sub pontificatu M V), inde, sub Paulo III, in pronæum anter D ejusdem basilicæ, ut scribit Tiberius Alpha scriptor contemporaneus, tandem, sub Paulo locum ubi nunc invisitur, translata est. Hujus i celeberrimi simulacri antiquissimus fuit cultus, præsertim pedis, qui ex frequentissimo labiorum tactu lævis ac detritus conspicitur. Quinimo (cardinalis Baronius, dum quotidie basilicam aq lorum principis visitaret, statuum hanc bis de laudo venerabatur, primo cum ad confessionem st lorum accederet, hæc verba in osculo profes Credo in unam, sanctam, catholicam et apost Ecclesiam; cœinde cum et confessione recederet alia dicens: Pax et obedientia. — Nec prætere putavimus instantaneæ sanationis insigne miræ quod ad osculum viva fide impressum hinc et apostolorum principis intercessionem, patravit De tempore quo Codex hic Anastasianus excedet Anno Jubilæi millesimo septingentesimo vig quinto, quinto Idus Junii, Benedicto XIII si*

etque in medio civitatis, quod dicere crudele est, A igni cremarent, et omnes dealbarent depictas eccle- tale scelus fieri præpediebant, aliquanti capite trun-

VARIORUM NOTÆ.

pontifice, Joannes Kouvalschi provinciæ Silesiæ, miles in bello Turcico, dum Belogradum expugnaretur, fœde vulneratus, e rupe quadam in profundam decidit foveam, ita ut vertebræ ex ruina ac contusione luxarentur; nec ambulare amplius potuit, nec stare, nam tibie et coxendices ex contracta paralyti quasi arefactæ inutiles sibi fuere. Vehabat se miser, imo trahabatur ut poterat soccis quibusdam ligneis ad manus aptatis per octo circiter annos, quousque refusit lumen in habitaculo mentis suæ, et Romam mitti ut sanaretur a languoribus suis sibi videre visus est. Vovit itaque, nec sine peculiari Numinis providentia, Romam tandem aliquando pervenit, triduo jejnavit, acceptaque per R. P. Alexandrum Morichoni s. c. Jesu, pro lingua Polona pœnitentiarium, sacramentali absolute, in Vaticana basilica, sacra ibidem communione refectus est: mox accessit ad statuum principis apostolorum, oravit aliquantisper, pedemque sacrum deosculari cupiebat, nec poterat: rogavit propterea peregrinos quosdam æstantes, quorum adjutorio pedem statuæ exosculatæ est viva fide, ut sancti Petri intercessione sanitati restitueretur. Mira vis fidei! protinus consolidatæ sunt bases ejus et plantæ, et cœpit ambulare et laudare Deum, non secus ac claudus ille ex utero matris suæ, qui sedebat et victum quærebat ad Speciosam portam templi, a beato Petro sanatus, ut in Actibus apostolorum videre est. — Hujus instantaneæ sanationis prodigium longe lateque divulgatum est, nostrumque reverendissimum sacrosanctæ basilicæ Vaticanæ capitulum per authenticas probationes et documenta, in nostro archivo reposita, cura ac diligentia eruditissimi viri Dominici Baptisti presbyteri beneficiati, typis Vaticanis vulgari mandavit; et eminentissimus dominus Annibal S. R. E. cardinalis Albanus, sancti Clementis nuncupatus, ejusdem basilicæ archipresbyter, statum imaginem ære incidit hanc epigraphæ: **ÆNEAM STATUAM APOSTOLORUM PRINCIPI IN BASILICA VATICANA POSITAM ANTIQUISSIMO CHRISTIANI POPULI CULTU FREQUENTATAM, AD QUAM ANNO JUBILEI MDCCXXV. SEDENTE BENEDICTO XIII. P. M. SANITATE PARALITICO B. PETRI OPEM IMPLORANTI RESTITUTA PER INSIGNE MIRACULUM APOSTOLI SUI MERITA DEUS ILLUSTRAVIT, ANNIBAL S. CLEMENTIS S. R. E. CARDINALIS CAMERARIUS EJUSDEM SACROSANCTÆ BASILICÆ ARCHIPRESBYTER AD AUGENDAM APOSTOLICI PATROCINII CELEBRITATEM CHRISTIQUE FIDELIUM RELIGIONEM ÆREA TABULA EXCEPTO TYPO EXPRIMENDAM CURAVIT ANNO DOMINI MDCCXXVII.** — Nos quoque qui in eadem basilica principis apostolorum ejusdem eminentissimi archipresbyteri beneficio ac munificencia in ordine clericorum beneficiatorum, lametis immeriti, cooptati reperiebamur, juvenem illum vidimus ambulantiem et glorificantem Dominum; quapropter testimonium veritatis fideliter perhibemus. Ne autem lapsu temporis præclarissimi hujus facinoris memoria deperiret, Anastasio huic Codici inserendam duximus ad majorem gloriam Altissimi, quem in apostolo suo Petro mirabilem prædicamus. THOMAS ACETA.

5. — *Post hæc claruit, etc.* Primis ab ortu Christianæ religionis temporibus, cum adhuc gentilis in eam exarsceret furor, et in hominum mentibus latebat adhuc idololorum superstitio, non tam frequentem fuisse sacrarum usum imaginum, ut neque templorum atque basilicarum, observat Dionysius Petavius, lib. xv theologicæ. Dogmatum, de incarnatione, cap. 15. Cum enim imagines ex eorum genere sint quæ ad salutem omnino necessaria non sunt, nec ad substantiam ipsam religionis attinent, in potestate

Ecclesiæ est ut ea vel adhibeat, vel abieget, pro eo atque satius esse decreverit, cujusmodi positivi vulgo juris esse dicuntur. Ex eo nata est illa infidelium exprobratio, quæ apud Minucium Felicem his verbis exprimitur, pag. 25: *Cur nullas aras habent, templa nulla, nulla nota simulacra?* Cui Octavius, p. 93, respondens: *Putatis autem nos, inquit, occultare quod colimus, si delubra et aras non habemus? Quod enim simulacrum Deo fingam, cum, si recte æstimes, sit Dei homo ipse simulacrum? Templum quod extruam, cum totus hic mundus ejus opere fabricatus eum cavere non possit; et cum homo latinus maneam, intra unam adiculan vim tantæ majestatis includam? Nonne melius in nostra dedicandus est mente, in nostro imo consecrandus est pectore?* Ergo neque templa tunc extrui Deo fas esse quidam opinati sunt, quod nondum in Christiano populo institutum erat, necdum per rerum patientes ethnicis licebat, nefas et illicitum rati; et de sacris imaginibus atque ab idolis multum discrepantibus non disparem plerique sententiam habuisse videntur. Quod utrumque paulatim dedocti sunt Christiani, postquam usu et ratione magistra compererunt neutrum damnandum esse, sed ad pietatem profectus posse. — Quamobrem uti basilicas, sive, ut appellari tandem cœperunt, ecclesias et altaria in Dei honorem ac cultum extruere non dubitarunt, et quidem magnifico ac sumptuose, pace ac libertate reddita, nec pristino illo usu et antiquo more, ac magnorum etiam virorum auctoritate, deterriti sunt, quominus ita facerent; sic imagines Christi atque sanctorum, quarum nondum hactenus percrebuerat usus, eodem tem ore usurpavit Ecclesia, cum jam nullum idololatariæ periculum esset, et ad propagandam Christi ac martyrum sanctorumque ceterorum memoriam, et animandis ad pietatis constantiam, illorum exemplo, fideles, utile id esse videretur. Atque hæc nequaquam omnibus in locis, eodem instituto ac tempore constat esse factum, sed alibi citius, alibi tardius, prout nationum captus et indoles erat, et qui illis præerant expedire judicabant. Quod eo diligentius observandum, quod ad pieraque valet interpretanda memorie veteris exempla et testimonia, quibus ad oppugnandum Ecclesiæ ritum abutuntur protestantes; nimiumque commoventur interdum repugnantes illis catholici theologi, cum sic ubi constet imagines repudiatas et damnatas ab Orthodoxis fuisse, pro locorum ac temporum ratione istud commode explicari debeat. Quare in controversia de imaginibus, ceterioris Ecclesiæ potius exemplorum et institutorum, quam antiquioris, duci rationem oportet. Cum enim plenis adhuc velis gentilium superstitio ferretur, multa primis illis Ecclesiæ sæculis vel non inutilia per sese, vel etiam commoda suppressi omnique satius visum est, dum periculum erat ne offensiois aliquid traheret externa quorundam rituum species, cum his quæ ab ethnicis celebrabantur similitudine ipsa congruens, velut ne imagines Christi atque sanctorum, pro idolis, quibus erant assueti, a rusticis et imperitis haberentur, et ut eorum animus ab inanum simulacrorum consuetudine ac memoria longius avocaretur. Credibile itaque est parum a Christianis usurpatis fuisse primis fere quatuor sæculis, per quæ nefanda dæmonum in idolis religio et Christiani nominis crudelissima vexatio cursum suum tenuit. Quinto demum sæculo, postquam, adeptis libertate, lacertos quodammodo suos explicare cœpit Ecclesia, plerique locis imagines palam haberi cœpisse, atque in templis et oratorum propositæ sunt, cum hactenus, etsi in usu essent aliquo, non tamen promiscue ac frequenter adhiberentur. Hæc et plura alia Petavius citatus de usu imaginum in veteri Ecclesia. Hunc usum cultumque imaginum Christi ac sanctorum non so-

pelleret omnes Constantinopolim habitantes, tam A cunq̄ue haberentur, imagines tam Salvatoris quam-
virtute¹ quamque blandimentis, ut deponerent, ubi- que ejus Genitricis sanctæ, vel omnium sanctorum,

VARIANTES LECTIONES.

¹ Cod. Luc., Vi.

VARIORUM NOTÆ.

ante declaratam universo orbi imperatoris malitiam. Leo namque imperium arripuit anno 716, Gregorius ad Leonem scribit anno circiter 727: *Decem annos, inquit in epist. ad Leonem, Dei benignitate recte ambulasti, neque sacrarum imaginum mentionem fecisti; nunc autem dicis idolorum locum implere.* Anno itaque 726, Leo in sacras imagines aperte furere cœpit, eaque monstra immanitatis et stultitiæ edere quæ Gregorius in dicta epistola eidem exprobrat: ob id cœpere Italiæ populi jugum Græci imperii excutere, laurata imperatoris conculcare, urbesque occupare eidem subjectas. Ab anno 727 malitia imperatoris magis inclaruit; sacras imagines ex templis avulsit, atque igne combussit, principes inter cives impietati ejusdem incensus obtuncavit, et sacros anistites exsilio et morte affecit. Anno itaque 730, versus finem pontificatus Gregorii, ea accideret, quæ et Græci historici memorant Cedrenus, Zonaras, et Theophanes. Pontifex Leonem ut publicum hæreticum anathemati subjicit, omnes Italiæ populi justis armis se ab imperatoris tyrannide vindicarunt, eosdemque consilio, auctoritate et patrocinio, Gregorius juvit. Ad quam temporum distinctionem vel animum non appulit, vel appellere noluit Romanæ sedis auctoritati plerumque incensus Natalis, quem Pagius nimio critices studio abreptus secutus est. Audiatur diligentissimus annorum supputator Baronius ad annum 730, scribens: — « Retinuerat hæcenus habenas rebellantis populi sæpe Gregorius, ne adversus imperatorem penitus rebellarent, quandiu spes aliqua esse potuit, ut sæpe monitus promulgatum de impietate revocaret edictum, non curans se ob ejus causam sapius esse vitæ in discrimen adductum. Ubi autem eundem neque verbis scriptisve a cœptis potuit revocare, neque beneficiis continere, quin in deterius laboraretur, tempus jam advenisse ratus, ut securis ad radicem admoventur arboris infelicis, apostolica auctoritate, Succidite eam, clamat. Quo tonitru excitati fideles occidentales, mox desciscunt penitus a Leonis imperio, apostolico pontifici inhærentes. Sic dignum posteris idem Gregorius reliquit exemplum, ne in Ecclesia Christi regnare sinerentur hæretici principes, si sæpe moniti in errore persistere obstinato animo invenirentur. Tunc enim accidit, quod et Græci Historici omnes affirmant, et idem Theophanes ait, anno decimo quarto Leonis imperatoris ipsum Leonem ab eodem Gregorio privatum esse tributorum Italiæ exactione. Testantur id Cedrenus et alii. Zonaras hæc Romæ (quod par est credere) facta esse synodice tradit, atque in eodem concilio ipsum imperatorem anathematis affectum pena. » BALDINUS.

2. — *Claruit ejusdem imperatoris malitia.* Pleraque ab Anastasio hic memorata ad verbum sumpta ex Paulo Diacono, in line cap. 49. Itaque imperator anno 730 secundum edictum promulgavit, mandans ut deicerentur et adurerentur venerabiles imagines per universum imperium. Locum, tempus rationemque, hæreticalis reservavit Theophanes ad prædictum annum: *Cæterum, die 7 mensis Januarii, indictione 15, irreligiosus Leo silentium contra sacras venerandasque imagines in novemdecim accubitorum tribunalio celebravit, Germano sanctissimo patriarcha advocato, cui persuadendum arbitrabatur ut suo de abolendis sacris imaginibus decreto tandem subscriberet. At fortis Christi ferrus abominando Leonis consilio nequaquam cedens, imo veritatis verbum recto sensu distribuens, episcopatum se abdicavit.... die autem 7 ejusdem mensis Januarii Anastasium facti nominis virum, ipsius beati Germani discipulum ac cancellarium, in ejus locum*

suffecerunt, qui videlicet, domini sæcularis ambitione motus, cum Leonis impietati assentiret, falsus Cyprius episcopus creatus est. Cæterum Gregorius sacer Romæ præsul.... Anastasium una cum libellis suis abdicavit, Leonemque ipsum tanquam irreligiosum per epistolas redarguit, ac Romam cum universa Italia ad defectionem ab ejus imperio concitavit; ex quo tyrannus majore in dies furore percitus, persecutionis adversus sanctas imagines movit, adeo ut multi clerici et monachi, et devoti Laici, ob recta fidei decreta periclitati, martyrii corona fuerint redimiti. De excitata in Catholicos persecutione pura habet Stephanus in Vita Stephani junioris. Cum interim Langobardi principes Luitprandus, et dein Aistulphus universam Italiam dissidij hujusmodi conflictatam invadere molirentur, plurimamque in dies occuparent, quæ Romanæ ditionis erant, Gregorius clam sœdus cum Carolo Martello inivit, quod et a sequentibus Pontificibus factum, ut suo loco annotabimus. BENCINUS.

3. — *Nam post hæc claruit imperatoris malitia.* Leo de sacris imaginibus abolendis cogitare vehementius cœpit; atque ea de re litteras ad pontificem misit: cui Gregorius, pro sedis dignitate, rescripsit sanctas imagines ex antiquo Catholicorum instituto in Ecclesia coli, neque sibi venerationem earum abrogare, aut pro arbitrio licere, aut pro officio convenire. Monere autem illum etiam atque etiam, ut diligenter et quid ageret et quousque progrediretur animadverteret; neque enim imperatoris esse novi aliquid de fide statuere, sed quæ antiquitus decreta a Patribus fuissent, quacunque ratione defendere. CACONIUS.

4. — *Post hæc claruit imperatoris malitia.* Leo hæc impius Iconoclasta, sanctorum imagines hæc illæ vel comburendo vel deturpando, adeo insanivit, ut sancto Gregorio secundo summo pontifici, qui eum ab errore avocare conabatur, temere scriberet *se quoque* (ut ait Baron. ann. 726) *missurum Romam qui imaginem vœnam prostantem conspiciæ sanctissimi apostoli Petri confringeret.* Hæc statua apostolorum principis, quæ judicio gravissimorum auctorum vetustissima est, jure merito confata creditur ex metallo simulacri Jovis Capitolini, jussu sancti Leonis Magi, postquam, anno reparatæ salutis 452, Roma ab imminente sibi flagello Attilæ Hunnorum regis, ejusdem sanctissimi apostoli patrocinio, liberata, quievit. Veruntamen ex oratorio antiquissimo sancti Martini, ejusdem sancti Leonis opera prope basilicam Vaticanam exstructo, ubi primum collocata fuit, ad aliud sanctorum martyrum Processi et Martiniani (ut ait Matthæus Vegius, qui floruit sub pontificatu Martini V), inde, sub Paulo III, in pronauam anteriorem ejusdem basilicæ, ut scribit Tiberius Alphanus scriptor contemporaneus, tandem, sub Paulo V, ad locum ubi nunc invisitur, translata est. Hujus itidem celeberrimi simulacri antiquissimus fuit cultus, osculo præsertim pedis, qui ex frequentissimo labiorum contactu lævis ac detritus conspicitur. Quinimo Cæsar cardinalis Baronius, dum quotidie basilicam apostolorum principis visitaret, statuam hæc bis deosculando venerabatur, primo cum ad confessionem apostolorum accederet, hæc verba in osculo proferens: *Credo in unam, sanctam, catholicam et apostolicam Ecclesiam;* cœnde cum et confessione recederet, hæc alia dicens: *Pax et obedientia.* — Nec prætereundum putavimus instantaneæ sanationis insigne miraculum, quod ad osculum viva fide impressum huic statui, apostolorum principis intercessionis, patravit Deus eo tempore quo Codex hic Anastasianus excudebatur. Anno Jubilæi millesimo septingentesimo vigesimo quinto, quinto Idus Junii, Benedicto XIII summo

imperator, sibi que complice Anastasium presbyterum in ejus loco constituit. Qui missa Romam synodica dum tali hæresi eum contententem reperiret, vir sanctus non censuit eum fratrem, aut

VARIANTES LECTIONES.

³ Cod. Luc., *Locum.*

VARIORUM NOTÆ.

movit sanctus patriarcha; quin imo anno septingentesimo tricesimo, die septima mensis Januarii, indictione decima tertia, feria hebdomadis tertia, irreligiosus Leo, inquit Theophanes ad eum Christi annum, amentium (id est conventum optimatum tractandis imperii negotiis imperatoris mandato coactum) contra sanctas venerandasque imagines in novemdecim accubitorum tribunulio celebravit, Germano sanctissimo patriarcha advocato, cui persuadendum arbitratur ut suo de abolendis sacris imaginibus decreto tandem subscriberet. At fortis Christi servus abominando Leonis consilio nequaquam cedens, imo veritatis verbum recto sensu distribuens, episcopatu sese abdicavit. Tum imperator satrapas in patriarchicam domum misit: quibus præcipit ut cum pugnis et conviciis sanctum virum inde deturbarent, inquit Stephanus Diaconus in laudata sancti Stephani junioris Vita. Germanus Platanium in domum gentilitium secessit, vitam privatam acturus, sed paulo post e domo sua in monasterium longe dissitum, Leone jubente, deportatus est, ac strangulatus prope centenarius, subdit Stephanus Diaconus. — Eo autem ejecto et monasticæ vitæ particeps factus, videre erat universam civitatem, mellifera patris doctrina orbatam, fletum et gemitum non parum edere; ita ut dies illa, non dies, sed tenebræ et fletus super fletum, et vœ super vœ esset, ut loquitur propheta. Isdem miseris diebus impius Anastasius (ipsius sancti Germani discipulus et consacellaneus) impietatis manu pontificatum occupavit (ordinatus, ut scribit Anastasius et auctor Miscellæ, die vigesima secunda ejusdem mensis Januarii) vi militum, non suffragio divinæ pietatis; qui quidem omnium ad Ecclesiam pertinentia imperatoris ædibus tradidit. Annum tum agebat nonagesimum quintum sanctus Germanus, ut legitur in epistola Gregorii papæ ad Leonem eodem anno scripta. Varia scripsit Opera, quorum pleraque adhuc inedita sunt. Colitur in Menæis Græcorum die 12 mensis Maii. — Tum tyrannus, prosequitur idem auctor, libera potestate prodendæ hæresis accepta, illico sanctam et dominicam Christi Dei nostri imaginem quæ super imperatoria atria collocata, ob effigiem, sancta Ænea dicebatur, dejicere et igni tradere tentavit, quod quidem peregit. Interim vero eius tollebat, divino zelo roboratæ honorabiles mulieres fortiter irruerunt, arreptaque scala, spatharium qui imaginem amovebat, in terram projecerunt, distractamque morti dederunt. Post hæc ad patriarchicam domum statim properantes, impium Anastasium lapidibus petunt, atientes: « Impurissimum caput, et veritatis hostis, ergone idcirco sacerdotium invasisti, ut sancta et sacra anathemata, sive donaria everterentur? » Hanc de se victoriam non ferens profanus, a conspectu piarum mulierum aufugit, et ad tyrannum confugiens, ei auctor fuit ut sanctas illas mulieres ferro interimeret. Quod quidem factum est, illæque, pro Christi imagine inito certamine, victoriæ præmium ab ipso Christo receperunt, cum omnibus sanctis victricibus in regno cælorum lætantes. Harum piarum mulierum virorumque martyrium memoratur in Menæis ad diem 9 mensis Augusti. — Servabatur imago illa in æde Deiparæ sacri, Chalcoopratiæ appellata, ab urbis tractu in quo condita fuit; inde modo dicitur Chalcoopratiæ, modo Ænea, aut Ænea et modo Antiphonetes, velut dicas sponsor ac fidejubens. Combessius, in Historia hæresis Monothelitarum, pag. 613, publicavit piæ narrationem de dominica imagine in Chalcoopratiæ, in qua origo religionis erga istam imaginem explicatur, et cur dicatur Antiphonetes aperitur. Suspicitur ibidem Combessius mulieribus concessum esse ut in sancta sanctorum ac locum altaris ingredi possint in

PAROL. LXXXIX.

ecclesia, cum in Ecclesiis aliis per Orientem soli ingrederentur ministri, ac imperator cum erat facturus oblationem, vel etiam monachi cum Deo consecrabantur; suspicatur, inquam, sibi piæ feminas sub Leone ingressum arrogasse, ut ejus sacrilegum ministrum ab impio conatu deterrent, ita sapienter judicantes, non esse velut pro religione servandum quod in casu militaret contra religionem. Quare in præmium illius zeli liber fuit ingressus loci altaris illius ecclesiæ mulieribus, quia ipsæ præverant tanto facinori ac scalam detraxerant. — Interea Leo imperator, misso edicto, quo imagines dejici præcipiebat, Gregorio II gratiam suam pollicetur, si nefariæ definitioni subscriberet, alioquin suo gradu quantocius pellendum minatur. Gregorius statim se adversus hostilem principis animum parat, monetque Pentapoleos et Venetiarum exercitus, ut ab ea impietate sibi caveant: *Itaque permoti*, inquit Anastasius, *Pentapoleosium et Venetiarum exercitus jussioni imperatoris resisterunt, et nunquam se ejus pontificis condescendere neci dicebant; sed quod pro ejus magis defensione viriliter decertarent.* Omnium mentes ad pontificem tuendum inclinatae ab exarchi obsequio desciscunt, et delectu suo quisque sibi duces præficiunt, ut testatur idem Anastasius: *Anathemati Paulum exarchum, vel qui eum direxerant, ejusque consentaneos submittunt, spernentes ordinationem ejus, sibi omnes ubique in Italia duces elegerunt, atque sic de pontificis deque sua immunitate cuncti studebant.* Ex eo tempore ducem Romana provincia, quemadmodum et cæteræ, suo arbitratu, id est, procerum delectu, habuit, qui eodem jure uteretur in administranda republica, quo duces ab imperatore missi. Voluerunt Itali in apertam defectionem erumpere et novum principem creare; sed pontifex intercessit, et hortatu Luitprandi Longobardorum regis in amicitiam rediit cum Eutychio exarcho, eique suam auctoritate, teste Anastasio, restituit in civitate Romana: *Cognita*, inquit, *imperatoris nequitiæ, omnis Italia consilium iniiit ut sibi eligeret imperatorem, et Constantinopolim duceret. Sed compevit tale consilium pontifex, sperans conversionem principis.* Et infra: *Ne desisterent ab amore vel fide Romani imperii admonerat.* Ex quibus liquet Theophanem, eumque secutos Zonaram et Cedrenum auctores Græcos, de rebus in Occidente gestis plerumque parum edoctos, perperam scripsisse Gregorium papam Romam atque Italiam, cæterasque Occidentis provincias ab obedientia imperioque Leonis abduxisse, cum, præter ea quæ ex Anastasio retulimus, Paulus Diaconus, lib. vi de Gestis Longobard., c. 49, etiam scribat eum populos in officio et in ille imperio debita continuisse. qua de re mox. — Eodem anno septingentesimo tricesimo Gregorius de hæresi Leonis a sancto Germano patriarcha certior factus, cui respondit epistola inserta actioni quartæ septimæ synodi, et acceptis litteris ipsius Leonis, duas epistolas dogmaticas, summo pontifice dignas, ad ipsum scripsit, de quibus loquitur Theophanes, scribens Gregorium eundem Leonem per epistolas, quæ multis sunt notæ, manifeste redarguisse. Eas epistolas recitat Baronius anno 726, quo scriptas credit, sed, ex mox dicendis clare constabit eas anno 730 datas esse. Cum enim videret Leo jam Romanos, Campanos, Ravennates et Pentapolitanos a se defecisse et de imperio sibi abrogando agi, rursus ad eundem pontificem scripsit, petitique concilium generale indicere. Gregorius omne cum eo litterarum commercium dissolverat, quod eum vita evnere tentasset. Respondit tamen ejus litteris, illumque irrisit, quod ei insolenter insultaret et minas intenderet. *Scripsisti*, inquit Gregorius

16

consacerdotem, solito vocari, sed, a rescriptis com-

VARIORUM NOTÆ.

in priori sua epistola, ut concilium universale cogere-
tur, et nobis inutilis ea res visa est. Tu persecutor es
imaginum, et hostis contumeliosus, et eversor. Cessa,
et nobis hoc largire, ut taceas; tum mundus pace per-
fructur, et scandala cessabunt. . . . Non animadvertis
hunc tuum conatum, quo adversus imagines insurrexisti,
facinus esse turbulentum, et insolens, et superbium?
Cum Ecclesiæ Dei alta pace fruerentur, tu pugnas,
et odia et scandala suscitasti. Cessa et quiesce, tum
synodo minime opus erit. Scribe ad omnes et in quas-
cunque regiones orbis terrarum quibus offendiculo fuisti,
Germanum patriarcham Constantinopolitanum, et Gre-
gorium papam Romanum circa imagines precasse; et
nos ab hac causa quietum te præstabimus, ne peccatum
aut lapsus ullus sit tuus, utpote qui a Deo potestatem
et caelestia et terrena solvendi acceperimus. His præ-
miserat pontificiæ et regiæ potestati præscriptos
lines: Scis, inquit, imperator, sanctæ Ecclesiæ dog-
mata non imperatorum esse, sed pontificum, qui tuto
uasilent dogmata tradere. Idcirco Ecclesiis præpositi
sunt pontifices a reipublicæ negotiis abstinentes, et
imperatores ergo similiter de ecclesiasticis abstineant,
et quæ sibi commissa sunt capessant. — Illas porro
Gregorii ad Leonem epistolas dogmaticas anno 730
datas esse constat; in priori enim ait: Tu Ecclesias
Dei denudasti, quas sancti Patres convestierant et orna-
rant, tu spoliasti atque denudasti; tametsi talem habes
pontificem, dominum, inquam, Germanum, fra-
trem nostrum et comministrum. Hujus debebas tan-
quam Patris ac doctoris et tanquam senioris, multaque
verum, cum ecclesiasticarum, tum civilium, experien-
tia pollentis, consiliis obtemperare, annum etenim agit
hodie vir ille nonagesimum quintum, singulis patriar-
chis et imperatoribus inserviens. Germanus itaque,
quando ea epistola scripta est ad imperatorem, Con-
stantinopoli non erat, et pontificatum abdicarat,
quem tamen, ipso patente Baronio, anno tantum 730
abdicavit. Præterea meminit in ea epistola Gre-
gorius imaginis Salvatoris quæ Antiphonetes appella-
tur, et necis spathario ab imperatore misso ut eam
dejeceret illatæ, postquam ter securi imaginis Salva-
toris faciem percussisset; meminit insuper martyrii
sanctarum illarum mulierum quæ, iniquum illud
facinus non ferentes, spatharium necaverant, quod
accidit postquam Anastasius sancti Germani sedem
occupavit, ut mox ex Actis sancti Stephani junioris
demonstratum est, ideoque mense Januario anni 730,
quo ideo præfatæ Gregorii II epistolæ scriptæ, post
initium mensis Septembris, quo indictio decima
quarta inchoata est. — His non contentus Gregorius
papa, synodum Romæ celebravit, in qua, cum vicinis
episcopis considens ac præsidens, Iconomachorum
damnavit hæresim, fidemque catholicam de
sanctis imaginibus confirmavit. Hujus synodi unicam
exstat fragmentum ab Adriano primo Romano ponti-
fice recitatum in epistola prima ad Carolum Ma-
gnum. Hujus etiam synodi meminerunt Cedrenus et
Zonaras, ex quibus Baronius deducit Gregorium, eum
videret imperatorem penitus hæreticum, eum hac
in synodo anathemate execratum esse, tumque Ro-
manos et Italos ab ejus obedientia recedere fecisse,
eique tributa solvere prohibuisse. Idem scribit
Bellarminus, lib. v de Rom. Pontif., cap. 8, Sigonius,
lib. iii de Regno Italiæ, aliique plures. FACIUS.

* Rescriptis commonitoriis nisi ad Catholicam conver-
terentur fidem, etc. Ut Leo sensit Italiæ provincias,
quæ ad Occidentis spectabant imperium, defecisse,
ducesque sibi omnes elegisse, minitantes novum se
electuras Augustum, quem Cpolim ducturæ erant,
ad Romanum pontificem dedit litteras, ut œcumeni-
cum concilium convocaret. At Pontifex imperato-
ris consilium contemnens: Scripsisti, inquit, ut
concilium universale cogere-
tur et nobis inutilis ea res

visa est. . . Tu persecutor es imaginum, et hostis contumeliosus, et eversor; cessa et nobis hoc largire ut taceas: tum mundus pace perfructur, et scandala cessabunt. . . Finge nos tibi paruisse, et ex universo terrarum orbe pontifices congregatos esse, senatunque ac consilium consedis-
se: ubi est Christi amator, ac pius imperator, qui de more in senatu considerare debet et eos qui recte loquuntur munerari, eosque qui aliena a veritate blaterant amandare, cum tu imperator vacilles ac barbaros imiteris? (Greg. II, epist. I ad Leon.) — Interea pontifex synodum celebrari voluit Romæ, in qua postquam defendit cultum sacrarum imaginum, et sanctorum invocationem tum auctoritate sacræ Scripturæ et Patrum, tum consuetudine a pietate fidelium in Ecclesiam inducta, contrariam doctrinam condemnavit, tanquam insanam sententiam, et perniciosissimam hæresim. Dominus Gregorius II junior papa, in suo sacro concilio, in eo ipso præside summo ac beatissimo quondam D. Gregorio papa, per semetipsum similiter dixit. . . quia videmus plerosque turbatis mentibus statuta conturbare Ecclesiæ, cupimus ad compescendam erroris insaniam adhuc ex veteribus documentis aliquid dicere, etc. (Fragm. conc. Rom. III, in epist. Adr. I ad Car. Magn.). Hujus concilii superest solum fragmentum in epistola Adriani I ad Carolum magnum. Græci tamen auctores æquales horum temporum ut Theophanes, Cedrenus, Zonaras, quos plerique recentiorum sequuntur, referunt Leonem eo in concilio fuisse excommunicatum, Italosque fidelitatis sacramento erga eum principem fuisse absolutos. Gregorius, ait Zonaras, qui tum Romæ veteris Ecclesiam gubernabat, repudiata societate præsidis novæ Romæ, Leonis scilicet imperatoris, necnon eorum qui sequerentur, illos una cum imperatore synodico Anathemate obstrinxit, vectigalia quæ ad id usque tempus inde pendebantur, inhibuit, icto cum Francis fœdere. — Recentiores vero alii secus sentiunt; docent siquidem Leonem in ea synodo neque excommunicatum, neque depositum fuisse. A communione, aiunt, sejunctus non fuit, quia Paulus Diaconus et Anastasius Bibliothecarius, Latini scriptores, rerumque earum quæ fiebant Romæ, scientes melius quam Græci, hac de re silent. Depositus autem non fuit, ut illi obtendunt (ita nempe postremi sentiunt) quod probabilius esse videtur; iidem enim Latini auctores conceptis verbis referunt Gregorium pontificem voluntati populorum et copiarum Italiæ, levandi scilicet Augustum novum Leonis loco, semper obstitisse, utpote qui in eam spem venerat, ut imperator aliquando converteretur. Omnis Ravenna exercitus, ait Diaconus (Lib. vi, cap. 49) vel Venetiarum talibus jussis uno animo restiterunt; et nisi eos prohibuisset pontifex, imperatorem super se constituere fuissent aggressi. Et Anastasius (Sect. 184): Omnis Italia consilium iniit, ut sibi eligerent imperatorem, et Cpolim ducerent, sed compescuit tale consilium pontifex, sperans conversionem principis. Quod de eadem re habemus certum, id ex sæpius laudata epistola I Gregorii liquet: Invocamus, inquit, Principem exercitus omnis creaturæ sedentem in caelis Christum, qui est super omnes exercitus supernarum virtutum, ut immittat tibi dæmonem, sicut ait Apostolus, tradere hujusmodi Satanæ in interitum carnis, ut spiritus salvus fiat. Ex quibus aliud non posse intelligi quam excommunicationem vidèbatur. — Ad dogmaticas vero epistolas Gregorii quod spectat, in earum prima imperatorem admonet cur Deus Israelitis prohibuerit imaginum cultum: ab idololatria nempe ut animos eorum averteret, propter quam populos terræ promissionis exterminatum mittebat. Moysi a Domino petenti, ut sensibili sub imagine se illi cernendum exhiberet, gratiam minime concessisse. At in plenitudine temporum Dei Filium humana carne indutum se visibilem præbuisse in omnibus mysteriis, quæ

etiam extorrem a sacerdotali officio esse mandavit. A
 Imperatori quoque suadens salutaria, ut a tali
 execrabili miseria declinaret, scriptis commonuit.

Hic fecit calicem aureum præcipuum diversis or-
 natum lapidibus pretiosis, pens. lib. 30; similiter et
 patenam auream, pens. lib. 28 et semis. Hic dimisit
 omni clero, monasteriis, diaconæ et mansionariis so-
 lidos duo milia centum sexaginta, et ad luminaria

beati Petri apostoli solidos mille. Hic fecit ordina-
 tiones quinque, quatuor per mensem Septemb. et
 unam mens. Jun., presbyteros triginta quinque, dia-
 conos quatuor, episcopos per diversa loca centum
 quinquaginta. Qui etiam sepultus est ad beatum Pe-
 trum apostolum sub die III Idus Februarii, indictione
 14, ^a Leone et Constantino imperatoribus. Et ces-
 savit episcopatus dies quinque, mensem unum.

VARIANTES LECTIONES.

^a In al. Leone et Constantino imperatoribus desunt.

VARIORUM NOTÆ.

pro nostra redemptione fuerat operatus. Eos qui
 Jesum Christum viderant, representasse illum ead-
 em imagine, qua ipsum agnoverant. Sanctorum
 pariter Jacobi, Stephani, ac cæterorum martyrum
 effigies ab iis fuisse expressas qui eodem viderant.
 Minime autem ad ejusmodi imagines determinari
 Catholicorum cultum, sive in iis eorundem spem
 collocari; at eosdem spectantes Jesu Christi imagi-
 nem, ad ipsum Jesum Christum sese convertere
 alentes: Domine Jesu Christe Fili Dei, adjuva nos,
 salva nos; sic beatissimæ Virginis effigiem intuentes
 dicere: Sancta Maria Dei genitrix virgo, intercede
 pro nobis ad Dominum ut salvos nos faciat; et ita
 de cæteris sanctorum imaginibus. Ipsum Leonem
 sibi comparasse universalem invidiam, contemptum-
 que vel parvulorum catechismum discentium, bel-
 lum indicendo sacris imaginibus. Se, tanquam Ro-
 manum pontificem, potestate et auctoritate uti vo-
 luisse, quam a D. Petro apostolorum principe obti-
 nuerat, ut eum puniret: Sed quoniam, verba ejus
 sunt, in te ipsam execrationem inegessisti, tibi habeto
 illam cum consiliariis tuis, quos complecteris... scribe
 Gregorium papam Romanum circa imagines precasse;
 et nos ab hac cura quietum te præstabimus, ne pecca-
 tum aut lapsus ullus sit tuus, utpote qui a Deo potesta-
 tem et cælestia et terrena solvendi acceperimus. Epi-
 scopos, docere pergit, non Augustos, de doctrina
 desuere; seque solum declarare coram Deo et
 hominibus cultum imaginum prætenso eo crimine
 idololatriæ quod imperator illi tribuebat. Se suosque
 successores Romanos pontifices futuros semper ar-
 bitros ac mediatores pacis inter Orientem et Occi-
 dentem, quidquid is tot mala interminaretur; et, si
 forte mitteret Romam, ut jactabat, qui sancti Petri
 imaginem prosternerent, se eidem minime signifi-
 care quæ eventura erant; protestatur tamen se fore
 innocentes ab effusione futura sanguinis, qua so-
 lus imperator culpandus erit. — Altera in dogma-
 tica epistola testatur Leoni summum quo afficiebatur
 dolorem, quod in errore persisteret; deinde oculis
 ejus subjicit suorum prædecessorum exempla, qui
 una cum pontificibus conciliorum celebrationem
 procuraverant. Non imperatores, at pontifices fidei,
 dogmata delinisse ait; sicut pontifex non immiscet
 rebus et officiis domus Augusta, ita non debere

imperatorem admisceri ecclesiasticis rebus, eligere
 aut sacrare ministros altaris, sacra mysteria celo-
 brare, aut denique eorundem fieri participem absque
 opera sacerdotum. In politico principe sæculi pun-
 ire crimina confiscatione honorum, ac pœna capitis,
 vel exilii. In Ecclesia vero post criminum confessio-
 nem plecti homines jejuniis, vigiliis, precibus; qui
 post ad communionem corporis et sanguinis pretiosi
 Jesu Christi admittuntur, pleneque cum Domino
 reconciliantur. Augustos religiose ac pietate illustres
 ejusmodi legibus aliorum instar hominum fuisse
 ultro obnoxios; eum autem a contrario post re-
 bellionem, et scelera, vi et armis uti ut supremum
 affligat pontificem, vitæque ipsius pareat insidias.
 Eum denique, cum semper salutaria pontificis mo-
 nita et documenta rejecerit, certeque addictus sit
 perversorum damnabili doctrinæ, hæud dubie habi-
 turum partem cum iis, nisi misericors Deus ad
 resipiscentiam eum vocasset. SOMMER.

^a Imperatori suadens salutaria. Gregorius II epi-
 stolas plures in causa sanctorum imaginum elidit.
 Exstant modo duæ, quæ leguntur sub initium synodi
 VII. Imo post priora Leonis decreta, emissam fuisse
 a pontifice in omnem catholicum orbem encyclicam,
 qua imperatorem declarabat hæreticum, notavit su-
 pra Anastasius, unde primi orti sunt Italiæ militiæ
 motus. Quin etiam vulgatam eandem per Orientem
 fuisse, innuit Theophanes, ubi ait Joannem Damasce-
 num anathema dixisse Leoni: Gregorius epistolis, quas
 omnes norunt, ad eum datis, ipsi succensuit; ac denique
 Joannes (Damascenus) una cum totius Orientis epis-
 copis impium Leonem anathemate devinxit. BENCIVUS.

^b Leone et Constantino imper. Sedente sancto Gre-
 gorio, Leoni imperatori, anno 718 natus est filius
 Constantinus postea appellatus, et auctus titulo Co-
 pronymi, a sædato sacro fonte cum infans intingere-
 tur. Eum sanctus Damascenus, sacrarum imaginum
 generosus defensor, in Oratione Demonstrativa de
 sacris ac venerandis imaginibus, vocat Cabalinum, ab
 equino stercore, cujus odore et tactu homo impu-
 rissimus delectabatur. Hunc Leo imperator anno 720,
 indictione 3, ipso Paschatis die, ut scribit Theopha-
 nes, consortem imperii fecit; quære ejus anni nume-
 rantur a die 21 Martii, in quem diem illo anno Pa-
 scha incidebat.

FABRICII NOTITIA IN S. GREGORIUM PAPAM II.

Gregorius II, Marcelli filius, ex bibliothecæ ponti-
 ficæ præfecto et diacono papa ab anno 715, 28
 April., ad 731, 13 Februar., de quo præter alios
 Gregorius Polydorus, Augustinianus Pistoriensis, in
 suo Gregoriano, sive libro de quatuordecim Gregoriis,
 Romanis pontificibus, tredecim episcopis et uno pres-
 bytero, Florent. 1598, et Acta Sanctor., tom. II
 Februar., pag. 692. Ejus si scripta exstarent, inquit
 Baronius ad an. 731, num. 4, resque ab eo gestæ dili-

gentius scriptis mandate essent, Gregorio Magno hauri-
 minorem existimares. Præter Epistolas aliaque scrip-
 fertur Responsionum librum unum ad Leonem Isau-
 rum imp. et alium ad episcopum Constantinopolita-
 num Joannem. Ab hoc Gregorio in Germaniam missi
 sanctus Corbinianus et sanctus Bonifacius ad Christi
 doctrinam propagandam. Etiam, Beda teste, præf.
 ad regem Cenulphum, Nothelmus Ecclesiæ Londi-
 nensis presbyter, Gregorio permissente, sanctæ Ec-

consacerdotem, solito vocari, sed, a rescriptis com-

A monitoriis, nisi ad catholicam converteretur fidem,
VARIORUM NOTÆ.

in priori sua epistola, ut concilium universale cogere-
 tur, et nobis inutilis ea res visa est. Tu persecutor es
 imaginum, et hostis contumeliosus, et eversor. Cessa,
 et nobis hoc largire, ut taceas; tum mundus pace per-
 fruetur, et scandala cessabunt. . . . Non animadvertis
 hunc tuum conatum, quo adversus imagines insurrexisti,
 facinus esse turbulentum, et insolens, et superbum?
 Cum Ecclesie Dei alta pace fruerentur, tu pugnas,
 et odia et scandala suscitasti. Cessa et quiesce, tum
 synodo minime opus erit. Scribe ad omnes et in quas-
 cunque regiones orbis terrarum quibus offendit culo fuis-
 ti, Germanum patriarcham Constantinopolitanum, et Gre-
 gorium papam Romanum circa imagines precasse; et
 nos ab hac causa quietum te præstabimus, ne peccatum
 aut lapsus ulius sit tuus, utpote qui a Deo potestatem
 et caelestia et terrena solvendi acceperimus. His præ-
 miserat pontificiæ et regis potestati præscriptos
 fines: Scis, inquit, imperator, sanctæ Ecclesie dog-
 mata non imperatorum esse, sed pontificum, qui tuto
 aus. lent dogmata tradere. Idcirco Ecclesie præpositi
 sunt pontifices a republicæ negotiis abstinentes, et
 imperatores ergo similiter de ecclesiasticis abstineant,
 et quæ sibi commissa sunt capessant. — Illas porro
 Gregorii ad Leonem epistolas dogmaticas anno 730
 datas esse constat; in priori enim ait: Tu Ecclesie
 Dei denudasti, quas sancti Patres convestierant et orna-
 rant, tu spoliasti atque denudasti; tametsi talem habe-
 bas pontificem, dominum, inquam, Germanum, fra-
 trem nostrum et comministrum. Hujus debebas tan-
 quam Patris ac doctoris et tanquam senioris, multaque
 rerum, cum ecclesiasticarum, tum civilium, experien-
 tia pollentis, consiliis obtemperare, annum etenim agit
 hodie vir ille nonagesimum quintum, singulis patriar-
 chis et imperatoribus inserviens. Germanus itaque,
 quando ea epistola scripta est ad imperatorem, Con-
 stantinopoli non erat, et pontificatum abdicarat,
 quem tamen, ipso latente Baronio, anno tantum 730
 abdicavit. Præterea meminit in ea epistola Gre-
 gorius imaginis Salvatoris quæ Antiphonetes appella-
 tur, et necis spathario ab imperatore misso ut eam
 deiceret illatæ, postquam ter securi imaginis Salva-
 toris faciem percussisset; meminit insuper martyrii
 sanctarum illarum mulierum quæ, iniquum illud
 facinus non ferentes, spatharium necaverant, quod
 accidit postquam Anastasius sancti Germani sedem
 occupavit, ut mox ex Actis sancti Stephani junioris
 demonstratum est, ideoque mense Januario anni 730,
 quo ideo præfata Gregorii II epistolæ scriptæ, post
 initium mensis Septembris, quo indictio decima
 quarta inchoata est. — His non contentus Gregorius
 papa, synodum Romæ celebravit, in qua, cum vicini
 episcopis considens ac præsidens, Iconomachorum
 damnavit hæresim, fidemque catholicam de
 sanctis imaginibus confirmavit. Hujus synodi unicum
 exstat fragmentum ab Adriano primo Romano ponti-
 fice recitatum in epistola prima ad Carolum Ma-
 gnum. Hujus etiam synodi meminerunt Cedrenus et
 Zonaras, ex quibus Baronius deducit Gregorium, cum
 videret imperatorem penitus hæreticum, eum hac
 in synodo anathemate exsecratum esse, tumque Ro-
 manos et Italos ab ejus obedientia recedere fecisse,
 eique tributa solvere prohibuisse. Idem scribit
 Bellarminus, lib. v de Rom. Pontif., cap. 8, Sigo-
 nius, lib. iii de Regno Italiæ, alique plures. PA-
 CIUS.

* Rescriptis commonitoriis nisi ad Catholicam con-
 verterentur fidem, etc. Ut Leo sensit Italiæ provincias,
 quæ ad Occidentis spectabant imperium, defecisse,
 ducesque sibi omnes elegerit, minitantes novum se
 electuras Augustum, quem Cpolim ducturæ erant,
 ad Romanum pontificem dedit litteras, ut œcumeni-
 cum concilium convocaret. At Pontifex imperato-
 ris consilium contemnens: Scripsisti, inquit, ut
 concilium universale cogere-
 tur, et nobis inutilis ea res

visa est. . . Tu persecutor es imaginum, et hostis contu-
 meliosus, et eversor; cessa et nobis hoc largire ut ta-
 ceas: tum mundus pace perfruetur, et scandala cessa-
 bunt. . . Finge nos tibi paruisse, et ex universo terrarum
 orbe pontifices congregatos esse, senatumque ac consi-
 lium consedis-
 se: ubi est Christi amato, ac pius impe-
 rator, qui de more in senatu considere debet et eos qui
 recte loquuntur munerari, eosque qui aliena a veritate
 blaterant amandare, cum tu imperator vacilles ac
 barbaros imiteris? (Greg. II, epist. I ad Leon.) — In-
 terea pontifex synodum celebrari voluit Romæ, in
 qua postquam defendit cultum sacrarum imaginum,
 et sanctorum invocationem tum auctoritate sacræ
 Scripturæ et Patrum, tum consuetudine a pietate
 fidelium in Ecclesiam inducta, contrariam doctrinam
 condemnavit, tanquam insanam sententiam, et per-
 niciosissimam hæresim. Dominus Gregorius II junior
 papa, in suo sacro concilio, in eo ipso presidente summo
 ac beatissimo quondam D. Gregorio papa, per semet-
 ipsum similiter dixit. . . quia videmus plerosque turbis
 mentibus statuta conturbare Ecclesie, cupimus ad
 compescendam erroris insaniam adhuc ex veteribus
 documentis aliquid dicere, etc. (Fragm. conc. Rom.
 III, in epist. Adr. I ad Car. Magn.). Hujus concilii
 superest solum fragmentum in epistola Adriani I ad
 Carolum magnum. Græci tamen auctores æquales
 horum temporum ut Theophanes, Cedrenus, Zona-
 ras, quos plerique recentiorum sequuntur, referunt
 Leonem eo in concilio fuisse excommunicatum, Ita-
 losque fidelitatis sacramento erga eum principem
 fuisse absolutos. Gregorius, ait Zonaras, qui tum
 Romæ veteris Ecclesiam gubernabat, repudiata societate
 præsidis novæ Romæ, Leonis scilicet imperatoris, necnon
 eorum qui sequerentur, illos una cum imperatore syno-
 dico Anathemate obstrinxit, vectigalia quæ ad id usque
 tempus inde pendebantur, inhibuit, icto cum Francis
 fœdere. — Recentiores vero alii secus sentiunt; do-
 cent siquidem Leonem in ea synodo neque excom-
 municatum, neque depositum fuisse. A communione,
 aiunt, sejunctus non fuit, quia Paulus Diaconus et
 Anastasius Bibliothecarius, Latini scriptores, re-
 rumque earum quæ fiebant Romæ, scientes melius
 quam Græci, hac de re silent. Depositum autem non
 fuit, ut illi obtendunt (ita nempe postremi sentiunt)
 quod probabilius esse videtur; iidem enim Latini
 auctores conceptis verbis referunt Gregorium ponti-
 ficem voluntati populorum et copiarum Italiæ, le-
 vandi scilicet Augustum novum Leonis loco, semper
 obstitisse, utpote qui in eam spem venerat, ut impe-
 rator aliquando converteretur. Omnis Rayennæ exer-
 citus, ait Diaconus (Lib. vi, cap. 49) vel Venetiarum
 talibus jussis uno animo restiterunt; et nisi eos prohi-
 buisset pontifex, imperatorem super se constituere
 fuissent aggressi. Et Anastasius (Sect. 184): Omnis
 Italia consilium inivit, ut sibi eligerent imperatorem, et
 Cpolim ducerent, sed compescuit tale consilium pontifex,
 sperans conversionem principis. Quod de eadem res
 habemus certum, id ex sæpius laudata epistola I
 Gregorii liquet: Invocamus, inquit, Principem exer-
 citus omnis creaturæ sedentem in caelis Christum, qui
 est super omnes exercitus supernarum virtutum, ut
 immittat tibi dæmonem, sicut ait Apostolus, tradere
 hujusmodi Satanæ in interitum carnis, ut spiritus salvus
 fiat. Ex quibus aliud non posse intelligi quam ex-
 communicationem vidébatur. — Ad dogmaticas vero
 epistolas Gregorii quod spectat, in earum prima
 imperatorem admonet cur Deus Israelitis prohibuerit
 imaginum cultum: ab idololatria nempe ut animos
 eorum averteret, propter quam populos terræ pro-
 missionis exterminatum mittebat. Moysi a Dominao
 petenti, ut sensibili sub imagine se illi cernendum
 exhiberet, gratiam minime concessisse. At in pleni-
 tudine temporum Dei Filium humana carne indutum
 se visibilem præbuisse in omnibus mysteriis, quæ

etiam extorrem a sacerdotali officio esse mandavit. **A** Imperatori quoque suadens salutaria, ut a tali execrabili miseria declinaret, scriptis commonuit.

Hic fecit calicem aureum præcipuum diversis ornatum lapidibus pretiosis, pens. lib. 30; similiter et patenam auream, pens. lib. 28 et semis. Hic dimisit omni clero, monasteriis, diaconæ et mansionariis solidos duo milia centum sexaginta, et ad luminaria

VARIANTES LECTIONES.

^a In al. Leone et Constantino imperatoribus desunt.

VARIORUM NOTÆ.

pro nostra redemptione fuerat operatus. Eos qui Jesum Christum viderant, representasse illum eadem imagine, qua ipsum agnoverant. Sanctorum pariter Jacobi, Stephani, ac cæterorum martyrum effigies ab iis fuisse expressas qui eosdem viderant. Minimo autem ad ejusmodi imagines determinari Catholicorum cultum, sive in iis eorundem spem collocari; at eosdem spectantes Jesu Christi imaginem, ad ipsum Jesum Christum sese convertere alicuius: Domine Jesu Christe Fili Dei, adjuva nos, salva nos; sic beatissimæ Virginis effigiem intuentes dicere: Sancta Maria Dei genitrix virgo, intercede pro nobis ad Dominum ut salvos nos faciat; et ita de cæteris sanctorum imaginibus. Ipsum Leonem sibi comparasse universalem invidiam, contemptumque vel parvolorum catechismum discentium, bellum indicendo sacris imaginibus. Se, tanquam Romanum pontificem, potestate et auctoritate uti voluisse, quam a D. Petro apostolorum principe obtinuerat, ut eum puniret: *Sed quoniam, verba ejus sunt, in te ipsum execrationem ingressisti, tibi habeto illam cum consiliariis tuis, quos complecteris... scribe Gregorium papam Romanum circa imagines precasse; et nos ab hac cura quietum te præstabimus, ne peccatum aut lapsus ullus sit tuus, utpote qui a Deo potestatem et cælestia et terræna solvendi acceperimus.* Episcopos, docere pergit, non Augustos, de doctrina defluere; seque solum declarare coram Deo et hominibus cultum imaginum prætenso eo crimine idololatriæ quod imperator illi tribuebat. Se suosque successores Romanos pontifices futuros semper arbitros ac mediatores pacis inter Orientem et Occidentem, quidquid is tot mala intermineretur; et, si forte mitteret Romanum, ut jactabat, qui sancti Petri imaginem prosternerent, se eidem minime significare quæ eventura erant; protestatur tamen se fore innocentem ab effusione futura sanguinis, qua solus imperator culpandus erit. — Altera in dogmatica epistola testatur Leoni summum quo affliciebatur dolorem, quod in errore perdisset; deinde oculis ejus subjicit suorum prædecessorum exempla, qui una cum pontificibus conciliorum celebrationem procuraverant. Non imperatores, at pontifices fidei, dogmata defluisse ait; sicut pontifex non immiscetur **D** rebus et officii domus Augustæ, ita non debere

beati Petri apostoli solidos mille. Hic fecit ordinationes quinque, quatuor per mensem Septemb. et unam mens. Jun., presbyteros triginta quinque, diaconos quatuor, episcopos per diversa loca centum quinquaginta. Qui etiam sepultus est ad beatum Petrum apostolum sub die III Idus Februarii, indictione 14, ^b Leone et Constantino imperatoribus. Et cessavit episcopatus dies quinque, mensem unum.

imperatorum admisceri ecclesiasticis rebus, eligere aut sacrare ministros altaris, sacra mysteria celebrare, aut denique eorundem fieri participem absque opera sacerdotum. In politicis principis sæculi punire crimina confiscatione bonorum, ac pœna capitis, vel exilii. In Ecclesia vero post criminum confessionem plecti homines jejuniis, vigiliis, precibus; qua post ad communionem corporis et sanguinis pretiosi Jesu Christi admittuntur, pleneque cum Domino reconciliantur. Augustos religione ac pietate illustres ejusmodi legibus aliorum instar hominum fuisse ultro obnoxios; eum autem a contrario post rebellionem, et scelera, vi et armis uti ut supremum affligat pontificem, vitæque ipsius pareat insidias. Eum denique, cum semper salutaria pontificis monita et documenta rejecerit, certeque addictus sit perversorum damnabili doctrinæ, haud dubie habiturum partem cum iis, nisi misericors Deus ad resipiscentiam eum vocasset. **SOMMER.**

^a Imperatori suadens salutaria. Gregorius II epistolas plures in causa sanctorum imaginum edidit. Exstant modo duæ, quæ leguntur sub initium synodi VII. mo post priora Leonis decreta, emissam fuisse a pontifice in omnem catholicum orbem encyclicam, qua imperatorem declarabat hæreticum, notavit supra Anastasius, unde primi orti sunt Italiæ militiæ motus. Quin etiam vulgatam eandem per Orientem fuisse, inquit Theophaues, ubi ait Joannem Damascenum anathema dixisse Leoni: *Gregorius epistolis, quas omnes norunt, ad eum datis, ipsi succensuit; ac denique Joannes (Damascenus) una cum totius Orientis episcopis impium Leonem anathemate devinxit.* **BENCINIUS.**

^b Leone et Constantino imper. Sedente sancto Gregorio, Leoni imperatori, anno 718 natus est filius Constantinus postea appellatus, et auctus titulo *Copronymi*, a sædato sacro fonte cum infans intingeretur. Eum sanctus Damascenus, sacrarum imaginum generosus defensor, in Oratione Demonstrativa de sacris ac venerandis imaginibus, vocat *Cabalinum*, ab equino stercore, cujus odore et tactu homo impurissimus deflectabatur. Hunc Leo imperator anno 720, indictione 3, ipso Paschatis die, ut scribit Theophaues, consortem imperii fecit; quære ejus anni numerantur a die 21 Martii, in quem diem illo anno Pascha incidebat.

FABRICII NOTITIA IN S. GREGORIUM PAPAM II.

Gregorius II, Marcelli filius, ex bibliothecæ pontificiæ præfecto et diacono papa ab anno 715, 28 April., ad 731, 13 Februar., de quo præter alios Gregorius Polydorus, Augustinianus Pistoriensis, in *mo Gregoriano*, sive libro de quatuordecim Gregoriis, Romanis pontificibus, tredecim episcopis et uno presbytero, Florent. 1598, et Acta Sanctor., tom. II Februar., pag. 692. *Ejus si scripta exstarent*, inquit Baronius ad an. 731, num. 1, *resque ab eo gestæ dili-*

gentius scriptis mandate essent, Gregorio Magno haud minorem existimares. Præter Epistolas aliaque scripsisse fertur Responsionum librum unum ad Leonem Isaurum imp. et alium ad episcopum Constantinopolitanum Joannem. Ab hoc Gregorio in Germaniam missi sanctus Corbinianus et sanctus Bonifacius ad Christi doctrinam propagandam. Etiam, Beda teste, præf. ad regem Cenulphum, Nothelmus Ecclesiæ Londinensis presbyter, Gregorio permissente, sanctæ Ec-

clesiæ Romanæ scrinium perscrutatus, Epistolas Gregorii I aliorumque pontificum in Angliam historiæ inserendas pertulit. Per errorem hic Gregorius a Græcis, ut a Cedreno, et in inscriptione epistolarum duarum ad Leonem Isaurum pro cultu imaginum datas, apud Baronium ad annum 726, num. 27 seq., *Gregorius Dialogus* appellatur, quod Gregorio primo competit, eique tributum est cognomen propter compositum ab eo notissimum illum de quo supra pag. 84 dialogum, sicut Joannes Climax a Græcis consuevit cognominari propter librum cui titulus hic ab eo impositus fuit Climax, sive Scala paradisi. *Epistolæ* illas ad Leonem duas Græcæ et Latine præter Baronium exhibent Binius et alii conciliorum editores ante acta synodi septimæ; et in actione quarta ejusdem synodi *epistolam ad Germanum* Constantinopolitanum. Præterea ab iisdem synodorum collectoribus (nisi quod solæ duæ ad Bonifacium exstant apud Harduinum) Latine, qua lingua Gregorius scripsit, offeruntur *epistolæ duodecim* hujus Gregorii, illisque subjicitur *Capitulare* ab eodem datum Martiniano (a) De Antiphonis, supra tom. I, pag. 272.

episcopo, Georgio presbytero et Dorotheo subdiacono ablegatis in Bajoariam ad visitandas Ecclesias. Non desunt qui aliquas ex his epistolis referunt ad Gregorium III, de quo mox, sicut et *epistolam ad Austrobertum* archiepiscopum Viennensem, quam Ludovicus Jacobus pag. 89 notavit vulgatam a Joanne a Bosco in bibliotheca Floriacensi, et a Joanne Lievræo in Antiquitatibus Viennensibus, pag. 181. Similiter *liturgiam* sive *missam*, quam inter Gregorii I memoravi scripta, Gregorio II tribuere alii non dubitant, ut præstantissimus Caveus (a). *Responsiones* Gregorii, quibus Justiniani imp. quæstiones de quibusdam capitulis traditur dissolvisse, hodie desiderantur. Canones quosdam pœnitentiales, quos ego in Ms. codice Lucensi nactus sum, a canonibus Gregorii III plane diversos, Gregorio huic II ambigens tamen attribui, et in Conciliorum Supplemento, tom. I, pag. 538, evulgavi. Adjeci ex Wilkinsio Conc. Brit. tom. I, pag. 81, epistolam Gregorii ad episcopos Angliæ, qua Dorobernensi episcopo totius Angliæ primus honor asseritur.

SANCTI GREGORII II

ROMANI PONTIFICIS

EPISTOLÆ ET CANONES.

(Mansi, Conc. Collect. tom. XII.)

EPISTOLA PRIMA.

GREGORII PAPÆ II AD BONIFACIUM PRESBYTERUM.

Potestatem illi facit ut fidei mysterium incredulis gentibus annuntiet.

Gregorius servus servorum Dei Bonifacio religioso presbytero.

Exigit manifestata nobis religiosi propositi tui pie in Christo flagrantis intentio, et approbata sincerissimæ fidei tuæ perlata relatio, ut ad dispensationem verbi divini, cujus per gratiam Dei curam gerimus, te comministro utamur. Experientes proinde te ab infantia sacras litteras didicisse, profectusque indolem ad augmentum crediti cœlitus talenti prospectu divini amoris extendere, videlicet gratiam cognitionis cœlestis oraculi in laborem salutiferæ prædicationis, ad innotescendum gentibus incredulis mysterium fidei, instanti conatu expendere; collætatur fidei tuæ, et adjutores effici cupimus gratiæ prerogatiæ. Igitur quia præmissi conatus pium affectum usque ad apostolicæ sedis modesta prævisione perduxisti consultum, ut membrum ex membro proprii corporis caput requirens, motum mentis probares, capitisque arbitrio te humiliter submittens, et ejus directione justo tramite properans solidari, compa-

gini plenitudo existas; ideo in nomine indivisibilis Trinitatis, per inconcussam auctoritatem beati Petri apostolorum principis, cujus doctrinæ magisterii dispensatione fungimur, et locum sacræ sedis administramus, modestiam tuæ religionis instituimus, atque præcipimus, ut in verbo Dei, quo igne salutifero, quem Dominus mittere venit in terram, enitere videris, ad gentes quascunque infidelitatis errore detentas properare Deo annuente potueris, mysterium regni Dei per insinuationem nominis Christi Domini Dei nostri veritatis suasionem designes, et per spiritum virtutis [*Edit. Rom.*, veritatis], et dilectionis, ac sobrietatis, prædicationem utriusque Testamenti mentibus indoctis consona ratione transfundas. Disciplinam denique sacramenti, quam ad initiandos Deo prævio credituros tenere studes, ex formula officiorum sanctæ nostræ sedis apostolicæ, instructionis tuæ gratia prælibata, volumus ut intendas. Quod vero actionis susceptæ tibi deesse perspexeris, nobis ut volueris [valueris] intimare curabis. Bene vale. Data Idibus Maii, Imperante domino piissimo Augusto Leone a Deo coronato magno imperatore, anno tertio imperii ejus, indictione undecima [secunda].